

Aktuell tysk utrikes- och säkerhetspolitik – prioriteringar och tendenser

Sedan Angela Merkel (CDU) övertog kanslerposten 2005 har hon eftersträvat bättre relationer med gamla och nya allierade inom Nato och EU, samtidigt som hon fortsätter att hävda Tysklands ställning i världspolitiken. Hon har mer än föregångaren Schröder månat om samverkan med USA, t.ex. i fråga om Iran, men förordar ändå fredliga lösningar på konflikter. Försvarsmakten, som omstruktureras mot nya typer av hot, deltar alltmer i Nato- och EU-insatser utanför Europa. Även för Merkel förefaller EU och dess fortsatta integration ha högsta prioritet, men hon är mer skeptisk än Schröder till vidare utvidgning. Det nära samarbetet med Frankrike verkar tonas ner något.

Beträffande Ryssland synes Merkel vilja ha ett mindre personligt förhållande till Putin än Schröder, vilket tillåter kritik av Rysslands brist på demokrati och stormaktsbeteende mot de nya staterna i Östeuropa. Men även Merkel talar om strategiskt partnerskap och utveckling av relationerna, särskilt på energiområdet, där Tyskland blivit beroende av Ryssland. Avtalet om en gasledning mellan länderna genom Östersjön har stört Tysklands relationer med främst Polen och de baltiska staterna, som är än mer beroende av rysk energi och blivit utsatta för ryska påtryckningar. Merkels önskan om bättre förbindelser med Polen försvåras även av att en nationalistisk, EU-skeptisk regering där kommit till makten. Relationerna med Sverige fortsätter dock att vara goda och problemfria. Sammantaget präglas utrikes och säkerhetspolitiken främst av kontinuitet, vilket delvis beror på att regeringen är en koalition med SPD.

Forskningsledare **Ingmar Oldberg** arbetar på FOI:s Avdelning för försvarsanalys som expert på rysk och centraleuropeisk säkerhetspolitik.

FOI är en huvudsakligen uppdragsfinansierad myndighet under Försvarsdepartementet. Kärnverksamheten är forskning, metod- och teknikutveckling till nytta för försvar och säkerhet. Organisationen har cirka 1350 anställda varav ungefär 950 är forskare. Detta gör organisationen till Sveriges största forskningsinstitut. FOI ger kunderna tillgång till ledande expertis inom ett stort antal tillämpningsområden såsom säkerhetspolitiska studier och analyser inom försvar och säkerhet, bedömning av olika typer av hot, system för ledning och hantering av kriser, skydd mot och hantering av farliga ämnen, IT-säkerhet och nya sensorers möjligheter.

FOI
Totalförsvarets forskningsinstitut
Försvarsanalys
164 90 Stockholm

Tel: 08-555 030 00
Fax: 08-555 031 00

www.foi.se

INGMAR OLDBERG

Aktuell tysk utrikes- och säkerhetspolitik – prioriteringar och tendenser

Ingmar Oldberg Aktuell tysk utrikes- och säkerhetspolitik

FOI-R--1976--SE
ISSN 1650-1942

Användarrapport
Juni 2006

Försvarsanalys

INGMAR OLDBERG

**Aktuell tysk utrikes-
och säkerhetspolitik –
prioriteringar och tendenser**

Utgivare FOI - Totalförsvarets forskningsinstitut Försvarsanalys 164 90 Stockholm	Rapportnummer, ISRN FOI-R--1976--SE	Klassificering Användarrapport
	Forskningsområde 1. Analys av säkerhet och sårbarhet	
	Månad, år Juni 2006	Projektnummer A 1102
	Delområde 11 Forskning för regeringens behov	
	Delområde 2	
Författare/redaktör Ingmar Oldberg	Projektledare Bo Ljung	
	Godkänd av Jan-Erik Rendahl	
	Uppdragsgivare/kundbeteckning Försvarsdepartementet	
	Tekniskt och/eller vetenskapligt ansvarig	
Rapportens titel Aktuell tysk utrikes- och säkerhetspolitik – prioriteringar och tendenser		
Sammanfattning <p>Sedan Angela Merkel (CDU) övertog kanslerposten 2005 har hon eftersträvat bättre relationer med gamla och nya allierade inom Nato och EU, samtidigt som hon fortsätter att hävda Tysklands ställning i världspolitiken. Hon har mer än föregångaren Schröder månat om samverkan med USA, t.ex. i fråga om Iran, men förordar ändå fredliga lösningar på konflikter. Försvarsmakten, som omstruktureras mot nya typer av hot, deltar alltmer i Nato- och EU-insatser utanför Europa. Även för Merkel förefaller EU och dess fortsatta integration ha högsta prioritet, men hon är mer skeptisk än Schröder till vidare utvidgning. Det nära samarbetet med Frankrike verkar tonas ner något.</p> <p>Beträffande Ryssland synes Merkel vilja ha ett mindre personligt förhållande till Putin än Schröder, vilket tillåter kritik av Rysslands brist på demokrati och stormaktsbeteende mot de nya staterna i Östeuropa. Men även Merkel talar om strategiskt partnerskap och utveckling av relationerna, särskilt på energiområdet, där Tyskland blivit beroende av Ryssland. Avtalet om en gasledning mellan länderna genom Östersjön har stört Tysklands relationer med främst Polen och de baltiska staterna, som är än mer beroende av rysk energi och blivit utsatta för ryska påtryckningar. Merkels önskan om bättre förbindelser med Polen försvåras även av att en nationalistisk, EU-skeptisk regering där kommit till makten. Relationerna med Sverige fortsätter dock att vara goda och problemfria. Sammantaget präglas utrikes och säkerhetspolitiken främst av kontinuitet, vilket delvis beror på att regeringen är en koalition med SPD.</p>		
Nyckelord Tyskland, utrikespolitik, säkerhetspolitik, Schröder, Merkel, Ryssland, Polen, Baltikum, USA, EU, Nato, Frankrike, handel, energi, historia		
Övriga bibliografiska uppgifter	Språk Svenska	
ISSN 1650-1942	Antal sidor: 104	
Distribution enligt missiv	Pris: Enligt prislista	

Issuing organization FOI – Swedish Defence Research Agency Defence Analysis SE-164 90 Stockholm	Report number, ISRN FOI-R--1976--SE	Report type User report
	Programme Areas 1. Security, safety and vulnerability analyses	
	Month year June 2006	Project no. A 1102
	Subcategories 11 Policy Support to the Government	
	Subcategories 2	
Author/s (editor/s) Ingmar Oldberg	Project manager Bo Ljung	
	Approved by Jan-Erik Rendahl	
	Sponsoring agency Ministry of Defence	
	Scientifically and technically responsible	
Report title (In translation) Current German Foreign and Security Policy - Priorities and Tendencies		
Abstract <p>Since Angela Merkel (CDU) took over as chancellor in late 2005 she has striven for improved relations with old and new allies within NATO and the EU, at the same time as she asserts Germany's position in world politics. Merkel seems to care more than her predecessor Schröder about cooperation with the United States, e.g. Iran, but still advocates peaceful solutions to conflicts. The German armed forces, which are being restructured to meet new types of threats, increasingly contribute to NATO and EU missions outside Europe. Also Merkel seems to view the EU and its integration as top priority, but she is more sceptical than Schröder of further enlargement. The close cooperation with France appears to be downscaled a little.</p> <p>Concerning Russia Merkel apparently wants a less personal relationship to Putin than Schröder, which allows for criticism of the lack of democracy and great power behaviour towards the new states in Eastern Europe. But also Merkel speaks of strategic partnership and developing ties, especially in the energy field, where Germany has become dependent on Russia. The agreement on a gas pipeline between the countries across the Baltic Sea has disturbed Germany's relations especially with Poland and the Baltic states, which are even more dependent on Russian energy and have been affected by pressure tactics. Merkel's desire for improved ties with Poland are also hampered by the accession of a new, nationalistic and EU-sceptic government in Poland. The relations with Sweden remain good and free from problems. Overall, German foreign and security policy is mainly characterised by continuity, which partly is due to the fact that the government is a coalition with the Social Democrats.</p>		
Keywords Germany, foreign policy, security policy, Schröder, Merkel, Russia, Poland, Baltic, USA, EU, NATO, France, trade, energy, history		
Further bibliographic information	Language Swedish	
ISSN 1650-1942	Pages 104	
	Price acc. to pricelist	

Omslagsfoto av Schröder och Putin efter
undertecknandet av gasledningsavtalet 8 sept. 2005.
Johannes Eisele, copyright Pressens bild.

Innehållsförteckning

FÖRORD	3
SAMMANFATTNING OCH SLUTSATSER	5
FRÅGESTÄLLNINGAR OCH UPPLÄGGNING	9
KONTINUITET OCH FÖRÄNDRING EFTER MAKTSKIFTET	11
TYSKLANDS PLATS I VÄRLDEN	13
TYSKLAND OCH EU	17
TYSKLAND OCH FRANKRIKE	21
TYSK SÄKERHETSPOLITIK OCH NATO	25
FÖRE ÅTERFÖRENINGEN.....	25
EFTER ÅTERFÖRENINGEN.....	25
TYSKLAND, USA OCH ASIEN	31
GEMENSAMHETER.....	31
DIVERGENSER.....	32
NY KONVERGENS UNDER MERKEL?.....	34
TYSKLAND OCH RYSSLAND	37
EFTERKRIGSTIDEN.....	37
SCHRÖDER OCH RYSSLAND.....	38
SYNEN PÅ HISTORIEN.....	41
STRATEGISKT PARTNERSKAP?.....	43
EKONOMISKA RELATIONER.....	45
NEGP.....	47
SYNEN PÅ RYSK INRIKESPOLITIK.....	50
MERKEL OCH RYSSLAND.....	52
EKONOMIN FRÄMST.....	54
RELATIONERNA MED VITRYSSLAND OCH UKRAINA	57
KANSLER KOHLS TID.....	57
SCHRÖDERS POLITIK.....	58
NYA TONGÅNGAR UNDER MERKEL?.....	61
TYSKLAND OCH POLEN	63
BAKGRUND.....	63
SCHRÖDER-REGERINGEN OCH POLEN.....	65
MERKEL OCH POLENS NYA LEDNING.....	70
TYSKLAND OCH BALTIKUM	73
UTVECKLING FRAM TILL 1998.....	73
RÖD-GRÖN BALTIKUMPOLITIK.....	77
MERKEL OCH BALTIKUM.....	80

TYSKLAND OCH SVERIGE	83
BILATERALA FÖRBINDELSER	83
INTERNATIONELLT SAMARBETE	84
TYSKLANDS UTRIKES- OCH SÄKERHETSPOLITIK I PERSPEKTIV	87
CURRENT GERMAN FOREIGN AND SECURITY POLICY – PRIORITIES AND TENDENCIES	91
SUMMARY AND CONCLUSIONS IN ENGLISH	91
BIBLIOGRAFI	95
OFFICIELLT MATERIAL	95
NYHETSMATERIAL OCH KOMMENTARER	99
TIDNINGAR OCH TIDSKRIFTER	102
INDEX	103

Förord

Det finns flera goda skäl att i Sverige noga studera tysk utrikes- och säkerhetspolitik. Tyskland är den europeiska stormakt som geografiskt ligger närmast oss och det är efter Ryssland det folkrikaste landet i Europa. Det har också i sina olika skepnader genom historien i växlande grad påverkat oss i militärt, politiskt, ekonomiskt och kulturellt avseende, även om andra världskriget medförde ett drastiskt avbrott. Numera är Tyskland vår främsta handelspartner jämte USA och den största ekonomiska makten i Europa med ett stort inflytande inom EU:s institutioner. Tyskland är vidare en ledande stat inom Nato och dess främsta militärmakt vid Östersjön. År 2007 blir Tyskland dessutom ordförande i både EU och G-8-gruppen av världens främsta industristater.

Samtidigt kan det konstateras att säkerhetspolitiska forskare i Sverige under många år ägnat föga intresse åt Tyskland jämfört med de andra stormakterna, vilket delvis torde sammanhånga med att kunskaperna i tyska språket minskat sedan kriget. Denna rapport syftar därför till att börja fylla en kunskapslucka.

Denna rapport ger en översikt över tysk utrikes- och säkerhetspolitik i förhållande till ett urval av viktiga länder. Av särskilt stort intresse för svensk säkerhet är Tysklands relationer med Ryssland och de mellanliggande länderna.

Rapporten är skriven inom ramen för projektet Nordisk säkerhet och stabilitet och kompletterar tidigare FOI-studier om USA, Frankrike, Nato och EU. Den ansluter också till studier inom projektet Rysk utrikes- säkerhets- och försvarspolitik, inom vilket författaren också är verksam. (Se bibliografi och förteckning sist i boken.)

Rapporten bygger på officiella källor, nyhetsmaterial och aktuella forskningsprodukter, samt intervjuer i Berlin hösten 2005. En preliminär version presenterades vid ett forskningsseminarium den 9 maj 2006, där Jakub Swiecicki, redaktör vid Utrikespolitiska institutet, var kommentator och docent Ingemar Dörfer, FOI, ordförande. Skriftliga kommentarer har även inkommit från bl.a. kollegorna Robert L. Larsson, Karlis Neretnieks, Mike Winnerstig och Wilhelm Unge. Alla dessa samt seminariedeltagarna tackas härmed för konstruktiva bidrag. Rapporten täcker utvecklingen fram till juni 2006.

Sammanfattning och slutsatser

Denna rapport ställer frågan vilka följder regeringsskiftet från Schröder till Merkel hittills haft på Tysklands relationer med dess viktigaste västliga allierade, med Ryssland och mellanliggande stater, samt med Sverige. Det kan konstateras att Merkel fortsatt den tidigare strävan att stärka Tysklands inflytande och ställning i världen genom fredligt samarbete. Hon har lagt ökad vikt vid Natos roll och strävat att förbättra relationerna med USA. Detta torde bidra till att överbrygga de klyftor främst mellan gamla och nya medlemmar inom organisationen, som uppstod i samband med Irakkrigets utbrott, och göra Nato mer handlingskraftigt i hanteringen av konflikter, t.ex. i Asien. Genom att visa grundläggande och principiell solidaritet med USA får Tyskland ökat gehör i Washington, där man inför alla svårigheter i Asien också är mer intresserat av samarbete med gamla allierade. Till skillnad från Schröders avståndstagande från Irak-kriget samarbetar Merkels regering nära med USA och andra västländer i fråga om Iran för att förhindra dess anskaffande av kärnvapen, men den förordar en politisk lösning. Merkel torde inte låta samarbete med t.ex. Ryssland och Frankrike få en udd riktad mot USA. Beträffande Israel, som Tyskland liksom USA känner ett speciellt ansvar för, är det dock sannolikt att Tyskland företrar samverkan med andra EU-länder för att nå en fredlig lösning på palestinafrågan.

Beträffande tysk säkerhetspolitik, som hänger nära samman med Nato, tycks Merkelregeringen vara än mer villig än föregångaren att låta tyska trupper delta i av FN sanktionerade aktioner och planerar rentav små höjningar av försvarsanslagen. Emellertid torde Tysklands militära förmåga – liksom den svenska – fortsätta att minska, samtidigt som den omstruktureras mot nya typer av hot och konflikter. Detta begränsar möjligheterna att erbjuda hjälp, om Ryssland åter skulle upprusta och hota sina västra grannar, som nu är med i Nato.

Inom EU fortsätter Merkel Schröders strävan att öka dess integration och förstärka dess gemensamma utrikes- och säkerhetspolitik, men hon är mer skeptisk mot fortsatta utvidgningar. Liksom Merkel spelade en nyckelroll för att få långtidsbudgeten antagen i december 2005, har hon tagit ledningen i ansträngningarna att få konstitutionsfördraget ratificerat. Initiativ kan förväntas under första hälften av 2007, då Tyskland återigen blir ordförandeland. Om framsteg nås, skulle EU bli mer handlingskraftigt och Tyskland få ökad prestige i Europa. Emellertid är svårigheterna med konstitutionen stora, eftersom alla

medlemsländer måste ratificera den. Frankrike, som hörde till de främsta tillskyndarna tillsammans med Tyskland, röstade som bekant nej i en folkomröstning 2005.

Som framgår av ovanstående tenderar Tyskland under Merkel att något tona ned det exklusiva samarbetet med Frankrike, som odlades av kansler Schröder, även om det fortsätter. Frankrikes stormaktsambitioner har utöver folkomröstningsdebaklet även undergrävts av ekonomisk stagnation under flera år och blir upptaget av presidentval fram till 2007. Detta ger ökat utrymme för Merkels Tyskland, som nu förefaller mer stabilt och dynamiskt. Merkel har också förklarat sig vara intresserat av brett samarbete med både stora och små EU-stater.

I förhållande till Ryssland tycks Merkel eftersträva en mer korrekt, mindre personlig relation än Schröder, som tillåter mer kritik mot den auktoritära utvecklingen under Putin och dennes växande stormaktsambitioner. Samtidigt vill även Merkel bevara de goda relationerna med Ryssland, särskilt på det ekonomiska området. Samtidigt som Tyskland förblir ledande inom EU i strävan efter integration, är det således numera det land som inom EU har bäst förbindelser med Ryssland.

Byggandet av en gasledning mellan länderna genom Östersjön (NEGP) spelar här en viktig roll. Merkel försvarar det av Schröder understödda avtalet som ett strategiskt intresse för Tyskland på grund av växande energibehov och minskande eller osäkrare tillgång på andra håll, något som även den tyska industrin torde instämna i. Även andra västeuropeiska länder har för övrigt visat intresse för en sådan gasledning.

Avtalet har emellertid mött skarpa protester från Tysklands östra grannar, främst Polen och de baltiska staterna, som klagat över att de inte konsulterats. De är fortfarande mycket beroende av rysk gas och en direkt rörledning till Tyskland skulle göra det lättare för Ryssland att stänga transitleddningarna genom dessa länder. Ett nytt varnande exempel på detta kom, när ryska Gazprom stängde av gasledningarna genom Ukraina för att genomdriva en kraftig prishöjning. Detta drabbade även västländer som Tyskland. Merkel talade om att diversifiera energiimporten och intensifiera energisamarbetet inom EU, och avvecklingen av kärnkraften har börjat ifrågasättas. Men eftersom EU bara kunnat enas om en föga förbindande och ganska långsiktig energipolitik, förlitar sig Tyskland på utökat bilateralt samarbete med Ryssland.

Den tyska strategin med NEGP synes nu vara att ansluta Polen och baltstaterna till gasledningen och därmed låta Tyskland bli garant för att den inte används i påtryckningssyfte. Även Ryssland, som berömmar sig av trygga leveranser, borde acceptera en sådan lösning. Detta ökar trycket på Sverige, som hittills inte velat bli beroende av gas från Ryssland men på senare år börjat importera en stor del av sin olja därifrån, att också ansluta sig.

Beträffande Ukraina och Vitryssland, som nu blivit grannar till Nato och EU, har Merkels regering deklarerat ett större intresse än Schröders för ländernas utveckling och att hjälpa de demokratiska krafterna där. Tyskland förefaller dock fortfarande förbli mer försiktigt än t.ex. Polen. Detta kan delvis förklaras med en önskan om att bevara de goda relationerna med Ryssland, som motsätter sig demokratiska och västvänliga revolutioner i sitt närområde. Dessutom är den demokratiska oppositionen i Vitryssland helt är i händerna på president Lukasjenko, med rätta kallad Europas siste diktator, och Ukraina förblir även under den demokratiskt valde presidenten Jusjtjenko regionalt och politiskt splittrat och relativt korrumpert.

I fråga om Polen har Merkel som målsättning att förbättra de bilaterala förbindelserna, vilka särskilt störts av Schröders motstånd mot USA:s krig i Irak och närmandet till Ryssland, och samarbetet inom Weimartriangeln som omfattar både Polen och Frankrike. Den nya nationalistiska regeringen i Polen gjorde dock uppgiften svårare för Merkel. Den motsatte sig den tysk-ryska gasledningen som nyss nämnts och var mer skeptisk till Tysklands strävan att stärka EU än den tidigare regeringen. Polen stöder aktivt Ukrainas medlemskap i Nato och EU och relationerna med Ryssland är kylslagna. Beträffande synen på andra världskriget har motsättningarna ökat, eftersom Merkels CDU-parti rymmer flyktinggrupper, som har återupplivat gamla anspråk på ett sätt som ogillas av polackerna i gemen. Å andra sidan kan den nye påven, tidigare tysk kardinal, bidra till försoningen mellan katolikerna. Totalt sett förblir förhållandet mellan Tyskland och Polen ganska komplicerat. Den nuvarande polska regeringen synes vilja markera distans till Tyskland och fortsätta att förlita sig på sin främsta allierade USA och samarbetet inom Nato.

Inte heller beträffande Tysklands Baltikumpolitik har några större förändringar skett under Merkel. Tyskland är förpliktigt att stödja de tre baltiska staterna, som nu är med i Nato och EU, även i deras spända relationer med Ryssland. Merkels mer USA- och Nato-vänliga kurs jämfört med Schröders torde underlätta det politiska och militära samarbetet med de baltiska staterna. Å andra sidan utgör Merkels stöd för gasledningsprojektet och goda relationer med Ryssland en belastning också på dess relationer med baltstaterna, som förblir känsliga för ryska påtryckningar. På grund av detta och Tysklands minskande militära förmåga att bistå de baltiska staterna, om de skulle hotas på allvar, torde också de föredra att förlita sig på USA och Nato. Tysklands goda bilaterala förbindelser med Sverige synes inte heller undergå några större förändringar, även om regeringarna skiftar. Sammanfattningsvis kan sägas att östersjöländerna inte hör till Tysklands viktigaste – eller besvärligaste – partners och att relationerna till dem därför tenderar att underordnas de större öst-västliga problemkomplexen.

Det allmänna intrycket av Merkels utrikes- och säkerhetspolitik att döma av deklarerade målsättningar och ett halvårs verksamhet är att den mer än

Schröders söker samråda med de gamla allierade som USA och nya allierade som Polen, och att ha ett mer balanserat, mindre personligt förhållande till Ryssland under Putin. Detta kan delvis ses som en konsekvens av den kritik som Merkel i opposition riktade mot Schröder.

Emellertid bör inte Merkels förändringsbenägenhet överdrivas. Även hennes regering är mån om att bevara de goda relationerna med Ryssland för att inte historien skall upprepas och eftersom Tyskland har omfattande handel med Ryssland och blivit beroende av rysk energi. Även Merkel vill stärka Tysklands inflytande och ställning inom Nato, EU och på den internationella arenan. Denna kontinuitet har delvis sin grund i att regeringen består av en koalition där socialdemokraterna behåller sina positioner inom utrikesministeriet. Båda partierna påverkar varandra, så att en kompromissinriktad mittenpolitik blir följden. Det kan tilläggas, att Schröders östpolitik i många avseenden var en fortsättning av föregångaren Kohls, vilken i sin tur byggde på Willy Brandts Ostpolitik. Även om vissa anpassningar till nya omständigheter ägt rum och stilen ändrats under senare år, präglas den tyska utrikes- och säkerhetspolitiken främst av kontinuitet, stabilitet och förutsägbarhet.

Frågeställningar och uppläggnig

Efter en knapp förlust i förbundsdagsvalet i oktober 2005 avgick *Bundeskanzler* Gerhard Schröders koalitionsregering bestående av SPD och De gröna, som suttit vid makten sedan 1998. Den ersattes efter långa förhandlingar av en s.k. stor koalition bestående av huvudmotståndarna *Christlich-Demokratische Union* (CDU) och dess systerparti i Bayern CSU å ena sidan, och socialdemokraterna SPD å den andra. Detta kan ses som ett demokratiskt styrkeprov. CDU:s partiledare Angela Merkel blev kansler, och Frank-Walter Steinmeier, SPD, utrikesminister efter Joschka Fischer, De grönas partiledare, eftersom det mindre koalitionspartiet brukar få denna post. Ministerposterna fördelades, ett koalitionsfördrag antogs, och vid sitt tillträde utfärdade kanslern en regeringsförklaring.

Frågan är nu i vilken mån detta maktskifte påverkar tysk utrikes- och säkerhetspolitik och dess prioriteringar i olika riktningar. Av särskilt intresse är om Tysklands relationer med dess östliga grannar förändras. Detta kräver en analys av Schröders politik, oppositionen mot denna, och de tendenser som framträtt sedan Merkel kom till makten. För att utröna hur mycket Schröders politik i sin tur utgjorde en förändring krävs en bakgrundsteckning av den tidigare utvecklingen, särskilt under 1990-talet, då Helmut Kohl (CDU) var kansler.¹

Efter en inledning om makten över utrikespolitiken analyserar denna studie systematiskt Tysklands relationer med de viktigaste länderna och organisationerna. Både element av samarbete och konflikter lyfts fram. Inriktningen på länder gör att vissa sakfrågor återkommer i nya sammanhang. Studien behandlar främst tysk utrikespolitik, men även militära, ekonomiska och t.o.m. kulturella faktorer uppmärksammas. Aktörer är främst staternas officiella ledare och företrädare, regeringar, ministrar och ambassadörer ("Tyskland"), men även andra förekommer i den mån de påverkar de förstnämnda.

Först granskas Tysklands syn på sin plats i världen, FN och inom EEC/EG/EU, där landet spelat en viktig roll sedan 1950-talet, samt dess förhållande till Frankrike, dess främsta partner i Europa. Därefter skisseras Tysklands säkerhets- och försvarspolitiska utveckling, som oupplösligt hänger samman

¹ Jfr Martinsen, Kåre Dahl, *Alleingang. German Red-green foreign and security policy*, Forsvarsstudier 6/2005, Oslo, Institutt for forsvarsstudier, s. 12 ff.

med inställningen till Nato. I nära anslutning därtill ges sedan en översikt över relationerna till världens enda supermakt USA, särskilt med inriktning på likheter och skillnader i synen på aktuella konflikter och problem i Asien under senare år.

Mot denna bakgrund ägnas sedan huvuddelen av rapporten åt Tysklands östpolitik, som är av störst betydelse ur ett svenskt säkerhetspolitiskt perspektiv. Särskilt analyseras Tysklands relationer med Ryssland, som varit av avgörande betydelse för freden i Europa sedan ett par sekler. Kapitlet delas tematiskt upp på olika politiska och ekonomiska frågor. I naturlig anslutning till detta granskas sedan Tysklands relationer till Ukraina och Vitryssland, de OSS-stater som ligger närmast Nato/EU men starkt påverkas av Ryssland. Det följande kapitlet behandlar Tysklands relationer med Polen, den viktigaste staten i Centraleuropa, som spelat en nyckelroll i såväl tysk som rysk säkerhetspolitik. De avslutande kapitlen granskar Tysklands relationer till östersjöländerna, främst de baltiska staterna och Sverige. I en separat inledning sammanfattas de aktuella tendenserna i tysk utrikes- och säkerhetspolitik och vissa slutsatser dras om hur de kan påverka Sverige och det nordisk-baltiska området. I avslutningen sätts Tysklands politik in i ett jämförande perspektiv.

Studien bygger på offentligt material, nyhetskommentarer och forskning från främst Tyskland men också dess respektive motparter, samt på intervjuer med politiker och experter i Berlin i oktober-november 2005. Som återkommande utgångspunkter för jämförelserna mellan Schröders och Merkels politik används koalitionsfördragen och regeringsförklaringarna 1998 respektive 2005.

Kontinuitet och förändring efter maktskiftet

Som argument för kontinuitet i tysk säkerhetspolitik från Schröder till Merkel kan anföras, att SPD genom den knappa valförlusten fick en starkare ställning i regeringen än De gröna hade (8 av 14 ministrar). Steinmeier, som alltså blev utrikesminister, var under flera år, senast som chef för *Bundeskanzleramt* och underrättelsetjänsterna, Schröders närmaste förtrogne, och SPD väntade sig vid regeringsbildningen att han skulle försvara dess utrikespolitiska huvudlinje. SPD besatte också finansministerposten (genom Peer Steinbrück) med ett visst ansvar för EU-politiken. Det bör tillfogas, att ministerierna fördelas mellan partierna, varför ledningen av dem inte delas. Ett annat argument för socialdemokratisk kontinuitet var problemet hur en kvinna uppvuxen i av protestanter dominerade DDR skulle kunna hävda sig mot det av katoliker och män dominerade västra och södra Tyskland. Merkel ansågs dessutom ha föga erfarenhet av utrikespolitik.

Å andra sidan kan nämnas att det senare gällde både för Kohl och Schröder vid deras tillträde, och med tiden engagerade de sig alltmer i utrikespolitiken. Schröder genomförde en viss arbetsfördelning så att han själv tog hand om östpolitiken och USA, medan Fischer mest ägnade sig åt Mellanöstern och fredsfrågor. Merkel visade vidare politisk kompetens genom att lyckas behålla sig ställning som partiledare sedan 1999, och hon blev kanslerkandidat 2005 sedan Bayerns ledare Edmund Stoiber misslyckats i valet 2002. Merkel fick liksom föregångarna också inflytande över utrikespolitiken, eftersom kanslern enligt den tyska konstitutionen sätter riktlinjer för regeringsarbetet och har det avgörande ordet vid meningsskiljaktigheter. Kanslern väljs och avsätts av förbundsdagen, väljer och avsätter regeringsmedlemmar, och Tyskland kallar sig därför för kanslerdemokrati.² Inom sitt kansli har kanslern vidare till sitt förfogande en säkerhetspolitisk expertgrupp bestående av bl.a. diplomater och militärer, och ledaren för denna byttes ut (nu Christoph Heusgen). Merkel behöll också rådgivare från CDU med utrikespolitisk erfarenhet som Norbert Pflüger. Det kan tillfogas att Steinmeier inte hade någon djup förankring inom SPD utan snarare är att se som en exekutiv tjänsteman. Steinmeier betecknade själv sin stil som nyktrare än Schröders och Fischers och anses vara mer kompromissbenägen.³

² Die Bundesregierung, Regierung und Verfassung, ”Aufbau und Aufgaben”, www.bundesregierung.de, hämtat 2 dec. 2005.

³ ”Kalter Frieden”, *Der Spiegel*, nr. 48, 2005, s. 22.

Inom regeringen besatte CDU vidare försvarsministerposten (Franz Josef Jung) och på det ekonomiska området tog CSU (genom partiledaren Stoibers bemödanden) hand om ekonomiministeriet (Michael Glos), som även utsträckte sitt ansvar till teknologifrågor.

Då CDU/CSU (och FDP) var i opposition angrep de konsekvent regeringens utrikespolitik och utlovade inför valet en radikalt annorlunda politik, om de kom till makten. Men när koalitionsfördraget antagits, strävade Merkels koalitionsregering efter att uppvisa en enad fasad och undvika konflikter. Merkel hade en mjukare och mer samarbetsinriktad framtoning än Schröder, som var en utpräglad kampanjpolitiker med stor karisma och självförtroende. Denne lämnade politiken vid sin avgång och SPD fick snart ledarproblem. Koalitionsfördraget talade om kontinuitet i utrikespolitiken, samtidigt som nya prioriteringar angavs. Hur dessa utformades i praktiken skall granskas nedan.

Tysklands plats i världen

Före 1989-90 var Tyskland som bekant delat i två delar, vilka båda formellt eftersträvade återförening men hörde till och för sin säkerhet var beroende av respektive maktblock. Återföreningen innebar att Tyskland fick tillbaka sin fulla suveränitet och blev en ”mättad” nationalstat, där de gemensamma traditionerna vårdas. Förbundsrepublikens territorium, befolkning och ekonomiska potential ökade så som i ingen annan stat i Europa under efterkrigstiden, även om integrationen av DDR blev en svår och långvarig belastning.

Förbundsrepubliken Tyskland (BRD) är den största ekonomin i Europa och den tredje i världen efter USA och Japan, och berömmar sig med att ha störst export i världen (*Weltexportmeister*). Landet ingår också i G-8-gruppen av världens främsta industriländer.⁴

I kraft av landets ökade styrka och rörelsefrihet började dess ledning under 1990-talet alltmer betona dess egna intressen och ökade ansvar. Som nedan skall visas började Tyskland ta egna utrikespolitiska initiativ och intog särskilt under Schröders andra mandatperiod (2002-2005) ståndpunkter i världspolitiken, som väckte förvåning bland dess allierade och grannar. Under valkampanjen 2002 talade Schröder till och med om en ”tysk väg”.⁵ Utrikesminister Fischer talade om fundamentala förändringar i den europeiska och transatlantiska politiken och att Tyskland övertagit alltmer utrikespolitiskt ansvar.⁶ Det förekom livliga akademiska diskussioner om Tysklands stormaktsroll och nationella identitet.⁷

Som nedan skall visas upprättade Tyskland vidare s.k. strategiska partnerskap med stormakter utanför det nordatlantiska området som Ryssland, Kina och Indien. De växande ambitionerna återspeglas också i 2005 års koalitionsfördrag, där det heter att Tyskland på grund av sin historia och sin politiska och ekonomiska vikt har ett särskilt ansvar för att den europeiska integrationen.⁸ I regeringsförklaringen underströks att förväntningarna på Tyskland är enorma eftersom Europa nu befinner sig i en förtroendekris, och att Tyskland som land

⁴ Sontheimer, Kurt, Bleek, Wilhelm, *Grundzüge des politischen Systems Deutschlands*, München-Zürich, Piper, 2004, s. 402 ff.

⁵ ”Kalter Frieden”, s. 23.

⁶ Auswärtiges Amt, Reden/Interviews, ”Rede von Bundesausenminister Fischer zur deutschen Aussenpolitik”, 8 sept. 2004, www.auswaertiges-amt.de, hämtat 11 nov. 2005.

⁷ Se tidskrifterna *Welttrends* 2004 och *Internationale Politik* nr. 1 och 10, 2005.

⁸ Christlich-Demokratische Union Deutschlands (CDU), ”Koalitionsvertrag CDU, CSU, SPD”, 11 nov. 2005, www.cdu.de, hämtat 30 nov. 2005, s. 126.

mitt i Europa är särskilt intresserat av Europas handlingsförmåga i säkerhetsfrågor.⁹

Ett annat uttryck för de växande ambitionerna är strävan efter en permanent plats i FN:s Säkerhetsråd. 1998 togs förslaget upp i regeringsförklaringen med förbehållet ”såvida en europeisk plats inte gick att uppnå”. Under förhandlingarna i FN under 2005 agerade Tyskland tillsammans med Brasilien, Japan och Indien (G-4) som också ville nå detta mål och därigenom motverka den europeiska dominansen. Förslaget motiverades med att Tyskland var den tredje största bidragsgivaren till FN och deltog i dess fredsskapande militära aktioner.¹⁰ Trots att försöket inte fick stöd i FN och av många kritiserades som orealistiskt togs det upp i Merkels regeringsförklaring 2005, samtidigt som en permanent plats för EU förespråkades som ett mål på lång sikt. Problemet med det senare var att EU:s möjligheter att inta en plats försvårats av att förslaget till en ny EU-konstitution, enligt vilket en utrikesministerfunktion skulle inrättas, under våren 2005 avvisades av folkomröstningar i Frankrike och Nederländerna.¹¹

Tysklands status höjdes också genom att det tillsammans med Frankrike och Storbritannien representerade EU i förhandlingarna med Iran om dess kärnvapenprogram. År 2007 övertar Tyskland dessutom (genom rotation) ordförandeskapet i både EU och G-8, som består av världens ledande industriländer.

Men samtidigt som tyska ledare talat om ökat ansvar, har de också konsekvent avvisat alla anspråk på en ledarroll. Anledningen till denna återhållsamhet är naturligtvis främst minnet av Hitlertysklands krig och skräckvälde och omvärldens oro för en tysk *Alleingang*. För att förebygga en upprepning och undanröja farhågor skrevs strävan efter fred och internationellt samarbete in i Grundlagen 1949 och i senare tillägg och avtal, och detta har Tyskland under hela efterkrigstiden hållit sig till.¹² Uppgårelsen med hitlertidens krig, förtryck och utrotningspolitik (*Vergangenheitsbewältigung*) blev en del av den nya tyska identiteten. De fyra segrarmakternas förtroende för landets fredlighet och demokrati var också en förutsättning för återföreningen.

1998 betonade Schröderregeringen att Tysklands integrering (*Einbindung*) i EU var av central betydelse och lovade att man inte skulle ta initiativ i

⁹ Bundesregierung, ”Lasst uns mehr Freiheit wagen”, 30 nov 2005, www.bundesregierung.de/servlet, hämtat 30 nov 2005, s. 14 f.

¹⁰ Auswärtiges Amt, Aussenpolitik, ”Reform des Sicherheitsrats der VN - die deutsche Position”, www.auswaertiges-amt.de/www/de/aussenpolitik, hämtat 11 okt. 2005.

¹¹ Merkels rådgivare Heusgen kallade strävan efter en permanent plats för Tyskland i Säkerhetsrådet illusorisk, men han tillrättavisades av Steinmeier, se ”Vor der Schlacht”, *Der Spiegel*, nr. 47, 2005, s. 36.

¹² Sontheimer, Bleek, s. 391 ff.

krissituationer utan samråd med allierade.¹³ Man betecknade FN som den viktigaste nivån för lösningen av globala problem och såg som en särskild uppgift att stärka och reformera organisationen.¹⁴ På samma sätt deklarerade Merkels regering 2005, att den europeiska krisen bara kunde lösas gemensamt med grannar, partners och hela EU.¹⁵ Ord som *Führung* och *Grossmacht* undviks i officiella sammanhang för Tysklands del, och i stället förekommer ofta begreppet *Mittelmacht*.

Det finns således en spänning i aktuell tysk säkerhetspolitik mellan den freds- och samarbetspolitik som vuxit fram efter kriget och vissa tendenser till hävdande av egna intressen och högre status sedan 1990-talet, såväl av Schröders som Merkels regeringar. Följande kapitel visar hur detta återspeglats i relationerna med Tysklands viktigaste allierade, partners och grannar.

¹³ I en avskedsartikel i *Die Zeit*, nr. 43, 20 okt. 2005 (Politik s. 5) skrev Schröder, att Tyskland har ett särskilt ansvar i Europa men aldrig rest ledaranspråk.

¹⁴ ”Regierungserklärung von Bundeskanzler Gerhard Schröder, abgegeben am 10. November 1998 vor dem Deutschen Bundestag in Bonn” *Internationale Politik*, nr. 12, 1998, s. 88 ff.

¹⁵ Bundesregierung, ”Lasst uns”, s. 14.

Tyskland och EU

Tyskland har under hela efterkrigstiden jämte Frankrike varit den främsta drivkraften för ett enat Europa. Tillsammans med Be-Ne-Lux-länderna och Italien bildade de 1952 Kol- och stålunionen (som även tjänade till att förhindra tysk återupprustning genom gemensam kontroll av stålindustrin) som 1957 blev Europeiska ekonomiska gemenskapen (EEC), vilken stegvis utvidgades och omvandlades till EU 1993. Det genom kriget besudlade Västtyskland fick genom EEC erkännande och ökad självständighet och med tiden också stort inflytande tack vare en imponerande ekonomisk tillväxt. Då Tyskland återförenades 1990, skrevs strävan efter ett förenat Europa in i den tyska författningen.

Tyskland är som största ekonomi EU:s största bidragsgivare, samtidigt som det som främsta exportland gynnas av frihandel och en större marknad. Medan andra stormakter vid olika tillfällen försökt bromsa integrationen, har Tyskland ständigt drivit på, t.ex. för bildandet av en politisk union med säkerhetspolitiska befogenheter och skapandet av en gemensam valuta. Den europeiska centralbanken placerades i Frankfurt am Main och utformades med den tyska *Bundesbank* som förebild.¹⁶ Tyskland har visserligen stort inflytande inom EU:s organ men har accepterat något mindre representation än vad dess invånarantal och ekonomiska styrka kunde berättiga till. Samtidigt har Tyskland också stött utvidgningsprocessen, trots att dess relativa inflytande därmed minskat.

Schröders regeringsdeklaration 1998 framhöll Tysklands integrering i EU som ett centralt mål. Den stödde en utvidgning av EU i Central- och Östeuropa och utlovade hjälp till de nya medlemmarna, men samtidigt betonades starkare än under Kohl att unionen måste förberedas genom institutionella reformer och övergångstider, t.ex. beträffande arbetsmarknaden. Tyskland skulle eftersträva en minskning av sina bidrag till EU och göra unionen mer social och mer ekologisk. Man skulle verka för en utveckling av den gemensamma utrikes- och säkerhetspolitiken genom att införa majoritetsbeslut och fler befogenheter, samt utveckla förmågan till civil konflikthantering. (Om rösträtter, se kapitlet om Schröder och Polen.)¹⁷ Tyskland gillade utarbetandet av en EU-konstitution,

¹⁶ Sontheimer, Bleek. s. 391 ff. Se även Aggestam, Lisbeth m.fl, *Europeisk säkerhetspolitik*, Lund, Studentlitteratur, 2000, s. 72 ff.

¹⁷ ”Regierungserklärung”, s. 89 ff och ”Koalitionsvereinbarung zwischen der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands und Bündnis 90/Die Grünen” 20 okt 1998, i *Internationale Politik*, nr. 12, 1998, s. 71 ff.

som antogs av medlemsländernas regeringar i oktober 2004. Det tyska parlamentets båda kamrar ratificerade den i maj 2005 och regeringen verkade sedan för att alla länder skulle göra det, men det fälldes av folkomröstningar i Frankrike och Nederländerna våren 2005.¹⁸ På det ekonomiska området undergrävdes dock Tysklands auktoritet inom EU, då regeringen Schröder sedan 2001 inte lyckades uppfylla kriterierna enligt den stabilitets- och tillväxtpakt, som Tyskland självt tagit initiativet till.

I enlighet med regeringsprogrammet medverkade Tyskland i beslutet att skapa en europeisk insatsstyrka på 60 000 till 2003 och lät tyska förband delta i fredsinsatser bland annat i f.d. Jugoslavien.¹⁹ (Mer om militära insatser i kapitlet om tysk säkerhetspolitik) Tyskland spelade en stor roll vid utarbetandet av en europeisk säkerhetsstrategi (antagen i december 2003), vari fastslås att militärt våld bara skall tillgripas i sista hand och på grundval av FN-stadgan. Det bidrog med styrkor till fyra av EU:s 13 gemensamma insatsstyrkor (*battle groups*).²⁰

Just vid USA:s anfall mot Irak i april 2003 framlade Schröder tillsammans med ledarna i Frankrike, Belgien och Luxemburg en plan för intensifierat försvarssamarbete mellan dessa stater, inklusive ett militärt högkvarter, en planeringsstab och en snabbreaktionsstyrka, till vilket även andra EU-stater inbjöds. Förslaget kritiserades dock av andra ledande EU-länder för att splittra EU, rikta sig mot USA och medföra konkurrens med Nato och modifierades snart, så att planeringsenheten och högkvarteret placerades hos Nato.²¹

Schröder stödde vidare aktivt EU:s stora östutvidgning 2004, samtidigt som arbetskraftsinvandringen till Tyskland från de nya medlemsländerna begränsades. Schröderregeringen välkomnade Turkiets strävan efter EU-medlemskap och EU:s beslut 2004 att inleda inträdesförhandlingar. Detta hade delvis att göra med att turkarna utgör den största invandrargruppen i landet. CDU/CSU motsatte sig däremot turkiskt medlemskap.

Också Merkels regeringsprogram 2005 betonade vikten av att stärka EU och dess gemensamma försvars- och säkerhetspolitik, men poängterade att detta var ett komplement till Nato och ett medel att stärka dess europeiska pelare. Programmet förespråkade fortsatta ansträngningar att få författningsfördraget ratificerat, då Tyskland blir ordförandeland första halvåret 2007. Detta skulle ske genom att minska EU:s byråkrati och onödiga inblandning i ländernas egna

¹⁸ European Commission, A constitution for Europe, http://europa.eu/constitution/referendum_en.htm, hämtat 17 maj 2006.

¹⁹ Karp, Regina, (2002) ”The strategic context of the Baltic Sea region: Theoretical and empirical perspectives”, i Knudsen, Olav F. (ed.) *Cooperation and Competition?*, Research report nr. 1, 2002, Huddinge, Södertörns högskola, s. 17 f.

²⁰ Bundesministerium, Sicherheitspolitik, Europa, ”Die militärischen Strukturen der Europäischen Union”, 14 dec. 2004, www.bmvg.de.portal, hämtat 17 maj 2006.

²¹ Martinsen, s. 99 ff; Sundberg, Anna, *Fransk försvars- och säkerhetspolitik. Mål, prioriteringar och drivkrafter*, FOI-R—0964—SE, okt. 2003, s. 73 ff.

angelägenheter. Strävan efter att förbättra Europas konkurrensförmåga snarare än sociala mål betonades mer än tidigare. Liksom tidigare eftersträvades en minskning av den totala budgeten och Tysklands bidrag till den, men det enorma jordbruksstödet (*Common Agricultural Policy* - CAP) ifrågasattes inte, och strukturbidrag skulle ges till både de nya medlemmarna och Tysklands nya östra *Länder*. En nyhet var försvaret för tyska språkets ställning och önskan om större tysk representation i EU:s institutioner, vilket kan förklaras med tidigare tvister inom unionen om förhandlingsspråk och rösträttsfördelning. Man lovade uppfylla stabilitetspaktens kriterier till 2007.

Beträffande östutvidgningen betecknade Merkels regeringsdeklaration denna som en fördel för Tyskland, inklusive Rumäniens och Bulgariens inträde - på villkor att länderna uppfyller uppsatta krav. Man välkomnade upptagandet av medlemskapsförhandlingar med Kroatien och godtog också de andra västliga balkanstaternas ”europeiska perspektiv” (dvs. erkände dem som kandidater), men insisterade som förut på övergångsbestämmelser på upp till sju år och effektiva gränskontroller.

Beträffande Turkiet fick CDU/CSU i regeringsprogrammet ge upp sitt motstånd mot medlemskapsförhandlingar men genomdrev formuleringen att deras utgång inte var given. Det betonades att strikt hänsyn måste tas till EU:s integreringsförmåga och att alla villkor helt måste uppfyllas. Om inte detta lyckades, skulle Turkiets nuvarande privilegierade relation med EU utvecklas så mycket som möjligt.²² En möjlig förklaring till dessa reservationer är att folkopinionen, influerad av folkomröstningen i Frankrike, blivit mer skeptisk mot Turkiet som EU-medlem.

Vid EU:s toppmöte om långtidsbudgeten i december 2005 spelade Merkel enligt alla bedömare en viktig roll för att åstadkomma en kompromiss. Tyskland accepterade en mindre höjning av sitt eget bidrag till budgeten, prisade samarbetet med både Frankrike och Storbritannien och verkade särskilt för att tillfredsställa de nya medlemmarna.²³

Merkel fortsatte sedan under 2006 att verka för en förstärkning av EU genom att försvara konstitutionen, samtidigt som villkor för nya medlemmar skulle upprätthållas.²⁴ Man föreslog bl.a. att lansera texten i modifierad form under namnet grundlag.²⁵ Tyskland framstår således fortfarande som en drivande kraft inom EU, medan flera andra länder syntes tveka.

²² Bundesregierung, ”Lasst uns”, s. 14 ff, ”Koalitionsvertrag” s. 125 ff.

²³ Bundesregierung, Pressekonferenzen, ”Pressekonferenz von Bundeskanzlerin Merkel zum Europäischen Rat”, 17 dec. 2005, Svenska dagbladet (SvD), 18 dec. 2005.

²⁴ Detta inskräptes även i Merkels Europatal till förbundsdagen den 11 maj. (Bundeskanzlerin, Reden, ”Regierungserklärung”, www.bundeskanzlerin.de, hämtat 12 maj 2006.

²⁵ SvD, 29 maj 2006.

Tyskland och Frankrike

Med ingen annat land har Tyskland så nära samarbete på alla nivåer som med Frankrike inom och utanför EU. Den politiska bakgrunden till detta är som bekant att Frankrike och Tyskland (i dess olika former) i sekler varit arvfien och utkämpat många krig mot varandra. Deras strävan efter försoning var en förutsättning för fred i Europa och det enade Europas framväxt. Det var Frankrike som tog initiativet till Kol- och stålunionen, och som slutpunkt för försoningsprocessen kan man se inbjudan till Tyskland att delta i 50-årsfirandet av de allierades landsättning i Normandie 2004. En viktig aspekt av det nära samarbetet är att länderna liksom tidigare i historien är varandras viktigaste handelspartner. Relationerna har utvecklats trots att statsledningarna ofta hade olika partifärg (Helmut Schmidt-V. Giscard d'Estaing, Kohl-Mitterand, Schröder-Chirac).²⁶

År 2003 intensifierades det politiska samarbetet ytterligare genom att alla tyska ministerier började samarbeta direkt med motsvarande franska, regeringarna började träffas två gånger årligen, och ett tysk-franskt försvars- och säkerhetsråd bildades.²⁷

Även inom Europapolitiken har samarbetet varit tätt. Schröders regeringsförklaring 1998 betecknade sålunda vänskapen med Frankrike som ett fundament för Tysklands Europa-politik.²⁸ Tyskland gick 2002 med på ett EU-avtal om jordbrukspolitiken, som särskilt gynnade Frankrike, trots att man egentligen önskade en reform av systemet. På basis av en tysk-fransk brigad bildades redan 1996 en Europakår, som skulle stå till förfogande både för Nato och EU.²⁹ 2002-2003 framlade länderna flera gemensamma förslag om reformer för att stärka EU och ESFP. Staterna tog som nämnts också initiativ till fördjupat

²⁶ Sontheimer, Bleek, s. 389 ff; Auswärtiges Amt, Länderinformation, Frankreich, "Beziehungen zwischen Frankreich und Deutschland" juni 2005, www.auswaertiges-amt.de, hämtat 19 dec. 2005.

²⁷ Auswärtiges Amt, Frankreich, "Beziehungen", Bundesministerium der Verteidigung, Sicherheitspolitik, Europa "Dt/F Sicherheitsrat", "Deutsch-Französische Erklärung, 27 okt. 2004, www.bmvg.de/portal, hämtat 18 maj 2006.

²⁸ "Regierungserklärung", s. 90.

²⁹ Bundesministerium der Verteidigung, Sicherheitspolitik, Europa, "Die militärischen Strukturen der Europäischen Union", 14 dec. 2004, www.bmvg.de/portal, hämtat 18 maj 2006.

försvarssamarbete i en trängre krets inom EU tillsammans med Belgien och Luxemburg, vilket dock av andra kunde ses som splittrande.³⁰

Vad gäller utomeuropeiska frågor intog länderna liknande ståndpunkter beträffande t.ex. USA:s krig i Irak 2003, handel med Kina och Irans kärnkraftsprogram. (Se USA-kapitel nedan)

Det finns likväl också klara skillnader mellan tysk och fransk utrikespolitik. Medan Tyskland eftersträvade ett EU med starka övernationella institutioner och ett starkare parlament, ville Frankrike snarare ha ett Europa, där staterna och i synnerhet Frankrike hade stort inflytande. Frankrike såg sig som en stormakt och utnyttjade Tyskland som stöd för politik. Frankrike visade tveksamhet inför den tyska återföreningen 1990, vilket väckte ont blod i Tyskland, och oroade sig därefter för att bli den svagare partnern.³¹ Som nämnts var det också Frankrike som först röstade emot EU:s konstitution.

Medan Tyskland som nämnts under efterkrigstiden förespråkade fredliga konfliktlösningar och inte velat delta i militära aktioner utomlands, har Frankrike inte visat några principiella betänkligheter mot sådana, t.ex. vid Gulfkriget 1990. Frankrike har och vill bevara en egen kärnvapenstyrka, medan Tyskland inte bara saknar kärnvapen utan vill stoppa spridningen av dem och på sikt avskaffa dem. Då Frankrike genomförde kärnvapenprov i Stilla havet, kritiserades detta i Tyskland. Liksom sina föregångare avvisade Schröder Frankrikes förslag om att utsträcka sin kärnvapenstrategi till Tyskland eller att infoga den i EU:s gemensamma säkerhetspolitik.³²

En annan skillnad är att Frankrike sedan 1960-talet velat minska det amerikanska och anglosaxiska inflytandet i Europa, medan Tyskland sedan kriget i stort sett varit en trogen allierad till USA, som skyddade det med kärnvapengarantier och baser och var pådrivande för återföreningen. Medan Frankrike strävat efter att bevara sin stormaktsroll i Medelhavsområdet och Afrika, har Tyskland prioriterat säkerhet i sitt östra närområde, bl.a. genom stödet till Natos och EU:s utvidgning i Östeuropa. Det kan rentav hävdas att Tyskland och Frankrike i vissa frågor varit varandras motpoler inom EU, och att de när de kunnat enas fått stort inflytande inom EU. Emellertid torde detta ha minskat då tio stater anslöts 2004.

För att mot denna bakgrund återvända till fråga om regeringsskiftet 2005, kan man konstatera att CDU/CSU före valet kritiserade Schröders samarbete med Frankrike och Ryssland mot USA. Kansler Merkels regeringsförklaring nämnde

³⁰ Sundberg, s. 71 ff.

³¹ Sontheimer, Kurt, Bleek, Wilhelm, s. 98, Kolboom, Ingo, "Frankreich und Deutschland" i Kaiser, Karl und Joachim Kraus (Hrsg.) *Deutschlands neue Aussenpolitik*. Band 3. *Interessen und Strategien*, München, R. Oldenbourg Verlag, 1996, s. 125.

³² Schmidt, Peter, "Die nukleare Frage in den deutsch-französischen Beziehungen", *Europäische Sicherheit*, nr. 11, 2004, s. 57 ff

till skillnad från Schröders inte ens Frankrike, och koalitionsfördraget tonade i jämförelse med motsvarande 1998 ner betydelsen av samarbetet med Frankrike. Det betecknades endast som en viktig impulsgivare, och rättvisa skulle också göras åt andra EU-partner, bland vilka de nya medlemmarna särskilt omnämndes.

Ändå gick Merkels första utlandsresa dagen efter hennes tillträde till Frankrike, varvid hon förklarade att deras relationer skulle förbli en motor för europeisk integration.³³ Vid EU:s toppmöte om långtidsbudgeten i december 2005 betonade hon särskilt samarbetet med Frankrike, som först fick se de tyska förslagen.³⁴ Därefter fortsatte det täta tysk-franska besöksutbytet. Man kan dra slutsatsen att Merkels koalitionsregering kommer att försöka bevara så mycket som möjligt av samverkan med Frankrike, samtidigt som den förbättrar de skamfilade relationerna med flera andra länder.

³³ Bundesregierung, Artikel, "Gemeinsam mit Frankreich für ein starkes Europa", 23 nov. 2005, www.bundesregierung, hämtat 30 nov. 2005.

³⁴ Bundesregierung, "Pressekonferenz", 17 dec. 2005.

Tysk säkerhetspolitik och Nato

Före återföreningen

Utvecklingen av den tyska säkerhetspolitikens militära komponenter hänger nära samman med Nato. Vid krigsslutet 1945 var de fyra segrarmakterna eniga om att upplösa den tyska *Wehrmacht* och förhindra dess återuppståndelse, och landet uppdelades i fyra ockupationszoner under varsin militärbefälhavare. Som ett led i det kalla kriget mellan västmakterna och Sovjetunionen, som snart uppstod, bildades 1949 den demokratiska Förbundsrepubliken Tyskland (BRD) och det socialistiska DDR. Förbundsrepubliken anslöts 1954 till Nato, som bildats 1949, medan DDR anslöts till Warszawapakten (WP), som bildades 1955 som svar på detta. 1955 bildades en ny tysk försvarsmakt (*Bundeswehr*) som ställdes under strikt civil, demokratisk kontroll under de allierades överinseende och inordnades under Natos kommando, medan DDR skapade sin *Nationale Volksarmee* (NVA), som infogades i WP:s kommandostruktur. I *Bundeswehr* infördes allmän värnplikt samt civiltjänst för vapenvägrare, och militärerna, som kallades medborgare i uniform, fick rösträtt.³⁵ Försvaret fick modern beväpning, men vissa begränsningar infördes, och stridande förband deltog inte militära insatser utanför Natoområdet. Segrarmakternas styrkor stod kvar i respektive del, och de amerikanska utrustades med kärnvapen. Som svar på Sovjetunionens utveckling av kärnvapenbärande medeldistansmissiler mot Europa utplacerades amerikanska Pershing-II- och kryssningsmissiler i Tyskland i början av 1980-talet trots häftiga protester från bl.a. SPD och De gröna. De västtyska styrkorna uppgick till 495 000 man, de östtyska till 176 000 man 1987.³⁶ Förbundsrepubliken blev således en frontstat i Natos försvar mot den numerärt överlägsna Warszawapakten.

Efter återföreningen

Tysklands återförening och Warszawapakten's sönderfall förändrade totalt Tysklands strategiska läge och därmed Bundeswehrs uppgifter och omfattning.

³⁵ *Bundeswehr* indelades i *Das Heer*, *Die Luftwaffe* och *Die Bundesmarine* med en *Generalinspekteur*, respektive *Inspekteure* (alltså ej befälhavare) i spetsen och underställdes ett försvarsministerium, ett parlamentariskt försvarsutskott och senare ett ombudsmannasystem efter svenskt mönster. (Sontheimer, Bleek, s. 412 f, Wikipedia, "Bundeswehr", s. 1 ff, www.wikipedia.org/wiki/Bundeswehr, hämtat 3 april 2006).

³⁶ Tillkommer bl.a. 204 000 amerikanska, respektive 380 000 sovjetiska armésoldater. (International Institute of Strategic Studies (IISS), *The Military Balance 1987-1988*, s. 24, 41, 212)

Enligt ett avtal med president Gorbatsjov inkorporerades den östtyska NVA i Bundeswehr och den sammanlagda styrkan skars ner till 370 000 1994. Nato fick inte etablera sig i f.d. DDR. Då hotet från öst försvann, inriktade sig Tyskland liksom hela Nato i stället på nya hot som snart uppstod utanför det nordatlantiska området. Värnplikten förkortades från 15 till 12 månader. Tyskland deltog visserligen inte i det av FN sanktionerade kriget mot Irak 1990-91 tillsammans med andra Natostater, men sände flyg till Turkiet för att skydda det från angrepp, deltog i minröjning i Persiska viken och bidrog liksom Japan starkt till finansieringen av kriget. I ökad omfattning bidrog Tyskland till olika FN-uppdrag, t.ex. med sjukvård i Kambodja och transportflyg i Irak och Somalia. Efter en prövning i Författningsdomstolen bemyndigades Bundeswehr 1994 delta i alla Natoinsatser, som sanktionerats av FN, även om beslut av *Bundestag* krävdes för väpnade insatser. I kraft av detta deltog stridande tyska förband i Natos IFOR-(senare SFOR-) styrka i Bosnien-Herzegovina från 1995.³⁷

Nya signaler kom då SPD och De gröna fick regeringsmakten 1998. De hade under 1980-talet rentav krävt upplösning av Nato och i förlängningen även av Bundeswehr. Regeringsförklaringen betecknade den tyska utrikespolitiken som en fredspolitik och betonade att våld bara skulle användas som sista utväg. Tyskland skulle intensifiera strävan efter avrustning och rustningskontroll över hela världen, inklusive fullständigt avskaffande av massförstörelsevapen och inrättande av kärnvapenfria zoner. Man betonade kampen för mänskliga rättigheter och utlovade stora bidrag till utvecklingshjälp i fattiga länder.

I enlighet med dessa mål tillsattes en försvarskommission, som 2000 föreslog en ytterligare nedskärning av styrkorna till omkring 250 000 och en omstrukturering för att främst delta i internationell krishantering, som skulle vara färdig 2010. Enligt reformen indelas stridskrafterna i insatsstyrkor (35 000 man) för snabba multinationella fredsframtvängande insatser inom Natos eller EU:s insatsstyrkor, stabiliseringsstyrkor (ca. 70 000 man) för längre fredsstabiliserande operationer, och understödsstyrkor (ca. 147 000 man) som stöd för de förstnämnda och försvarsmaktens ledning och utbildning. 75 000 civilanställda skall också finnas. Försvarets tunga vapen skall mer än halveras utom inom flottan fram till 2010. Delvis beroende på svag tillväxt och budgetunderskott fortsatte försvarsutgifterna att minska - trots löften 2003 att de skulle frysas i fyra år - vilket avvek från den allmänna trenden inom Nato.³⁸

Vidare öppnades 2001 försvarsmakten för kvinnor (6,3 % inom armén 2005). Den allmänna tjänsteplikten behölls dels för att bevara försvarsmaktens folkliga förankring, dels för att täcka behovet av tjänstepliktiga inom vård och omsorg,

³⁷ Sontheimer, Bleek, s. 414, Wikipera, "Bundeswehr", s. 5 ff.

³⁸ Antalet stridsvagnar skall minska från 2 500 till 350, övriga stridsfordon från 2 050 till 401, helikoptrar från 530 till 240, stridsflygplan från 450 till 260. (IISS, *The Military Balance 2005-2006*, s. 136.)

men förkortades från tio till nio månader. Men kraven på övergång till en yrkesarmé liksom i andra länder förstärktes, eftersom inte alla kunde kallas in, de nya militära uppgifterna ansågs kräva specialisering och mer tekniska kunskaper, och socialvården kunde bidra till att minska arbetslösheten.³⁹

Samtidigt förblev den nya regeringen en trogen Natomedlem. Den förklarade vid sitt tillträde att Nato var ett oundgängligt (*unverzichtbares*) instrument för Europas stabilitet och säkerhet och för byggandet av en varaktig fredsordning, och man var medveten om att det kanske inte räckte med militära hot för att genomdriva mänskliga rättigheter i Kosovo.⁴⁰ Tyskland deltog också i Natos luftkrig mot Jugoslavien i mars 1999 som syftade till att avvärja en humanitär katastrof i Kosovo trots att det skedde utan FN-sanktion, och bidrog därefter med trupper till Natos Kfor-styrka i Kosovo från 1999 (med 4700 man). Utrikesminister Fischer hjälpte också till att få med Ryssland, som motsatte sig kriget, i fredsstyrkan vid ett möte inom G-8, där Tyskland då var ordförande.⁴¹ Schröderregeringen godkände liksom de andra medlemmarna Natos nya säkerhetskoncept från 1999, som legitimerade insatser utanför det nordatlantiska området, likaså Natos stora östutvidgning, som beslöts 2002 och genomfördes i mars 2004. Efter en förtroendefråga i Förbundsdagen sände Schröderregeringen i december 2001 tyska trupper till Natos internationella stabiliseringsstyrka (ISAF) i Afghanistan, där de blev de största näst efter USA:s operationsstyrka i söder. Tyskland fick kommandot över ISAF:s hela norra sektor från 2006. Förbundsdagen beslöt i september 2005 öka den tyska styrkan till 3 000 man, vilka även kunde sättas in i stridsoperationer.⁴² Tyska fartyg deltog också i terrorbekämpningen i vattnen utanför Afrikas horn och i Natos operationer i Medelhavet.

Som ovan nämnts satsade emellertid Schröderregeringen samtidigt alltmer energi på att tillsammans med Frankrike utveckla EU:s gemensamma försvars- och säkerhetspolitik och dess insatsstyrka, vars mer fredsfrämjande inriktning bättre överensstämde med regeringens ideal. Till detta bidrog också USA:s alltmer offensiva utrikespolitik, framför allt kriget mot Irak 2003. (Mer om detta nedan.) I februari 2005 deklarerade Schröder till och med uttryckligen att Nato inte längre var det främsta forumet för transatlantisk konsultation och koordinering. Han ansåg det nödvändigt att anpassa strukturen för samarbetet mellan EU och USA till de nya förhållandena och föreslog därför att Nato- och EU-regeringarna skulle tillsätta en panel av oberoende personligheter.⁴³ Detta

³⁹ Sontheimer, Bleek, s. 416 f, Wikipera, "Bundeswehr", s. 1 ff, Bundeswehr, "Transformation", www.bundeswehr.de/portal, hämtat 31 mars 2006.

⁴⁰ "Regierungserklärung", s. 88 f. "Koalitionsvereinbarung", s. 74.

⁴¹ Karp (2002), s. 16.

⁴² *Die Zeit*, nr. 13, 30 mars 2006 (Politik, s. 9).

⁴³ Bundesregierung, Reden/Interviews, "Rede von Bundeskanzler Gerhard Schröder auf der Münchner Sicherheitskonferenz", 12 februari 2005, www.bundesregierung.de/servlet, hämtat 11 nov. 2005.

förslag utgjorde troligen Schröders allvarligaste ifrågasättande mot Nato men det rann ut i sanden.

Då Merkels koalitionsregering tillträdde i november 2005 deklarerade den liksom Schröder 1998 att tysk utrikes- Europa- och utvecklingspolitik tjänade freden, varvid respekt för folkrätten, mänskliga rättigheter och ett brett säkerhetsbegrepp skulle vara grundläggande.⁴⁴ Men den betonade starkare än Schröder att Nato var och förblev det ”starkaste ankaret” för säkerhetspolitiken, vars roll som forum för konsultation och koordination⁴⁵ borde stärkas. Det framhölls att EU inte var en ersättning för Nato och att dess stärkande bidrog till Natos styrka.⁴⁶ Dagen efter tillträdet (genast efter Paris) besökte Merkel Natos högkvarter i Bryssel, där hon förklarade att Tyskland förblir en pålitlig partner inom Nato. Alliansen uppskattades för sin politiska roll, i synnerhet för den transatlantiska dialogen.⁴⁷ På den årliga säkerhetskonferensen i München försäkrade kanslern sedan, att Tyskland bara kan möta de globala utmaningarna tillsammans med det transatlantiska partnerskapet och var berett att ta mer ansvar även utanför Natos område.⁴⁸ Detta torde också innebära större beredvillighet till väpnade insatser. Tyskland övertog sålunda ledningen för Strategic Airlift Solution (SALIS), som skall säkra flygtransporter åt både Nato och EU, och basen för de från Ryssland chartrade Antonov-planen förlades till Leipzig.⁴⁹ Försvarsminister Jung underströk i linje med detta värdet av att Nato och EU koordinerade sin konflikthantering och nämnde som exempel gemensam utbildning för Natos reaktionsstyrka och EU:s stridsgrupper.⁵⁰ I januari 2006 tog Tyskland för första gången ledningen i en sådan stridsgrupp. Med 7500 man var det Tyskland som bidrog med mest enheter till Natos operationer.⁵¹

Beträffande försvarspolitikens fastslog Merkels regeringsförklaring att transformationen av Bundeswehr till en insatsarmé konsekvent skulle drivas vidare för att avvärja och övervinna konflikter och stödja allianspartners. Den allmänna värnplikten skulle bevaras, likaså civiltjänsten, även om en allmän tjänsteplikt avvisades.

⁴⁴ ”Koalitionsverdrag” s. 125.

⁴⁵ Enligt koalitionsfördraget borde detta dock ske ’likaberättigat’.

⁴⁶ ”Koalitionsverdrag”, s. 130 f, Bundesregierung, ”Lasst uns”, s. 15.

⁴⁷ Bundesregierung, ”Gemeinsam mit Frankreich”, 23 nov. 2005, s.2.

⁴⁸ Bundesregierung, Artikel, ”Bundeskanzlerin fordert stärkere Rolle der Nato”, 4 febr. 2006, hämtat 13 febr. 2006.

⁴⁹ Bundesministerium der Verteidigung, Ministerium, ”Wichtiger Schritt für NATO und EU”, 28 mars 2006, www.bmvg.de/portal, hämtat 3 april 2006.

⁵⁰ Bundesministerium, Reden und Interviews ”Rede des Bundesministers der Verteidigung auf der 42. Münchner Konferenz für Sicherheitspolitik”, 4 febr. 2006, www.bmvg.de/portal, hämtat 3 april 2006.

⁵¹ Bundesministerium, Reden und Interviews, ”Vortrag des Generalinspektors der Bundeswehr General Wolfgang Schneiderhan, 15 mars 2006, Verteidigungshaushalt, Jung, ”Leistungsfähig für Aufgaben halten”, 29 mars 2006, www.bmvg.de/portal hämtat 5 april 2006.

Mer tonvikt lades dock vid försvar av landet, inte minst mot nya, asymmetriska hot som internationell terrorism, samt i räddnings- och evakueringsaktioner (det senare bl.a. föranlett av senare års översvämningar). I det europeiska rustningssamarbetet skulle man måna om att bevara den tyska industrins kärnkapacitet och konkurrenskraft.⁵²

I ett utkast till en vitbok, den första sedan 1994, som försvarsminister Jung (CDU) framlade i maj 2006 vidgades säkerhetsbegreppet ytterligare. Bland möjliga yttre och inre hot, mot vilka militär kunde användas, nämndes såväl störningar av råvaruströmmar och transportvägar, kärnkraftverk och gasledningar, som okontrollerad migration. Det sistnämnda använde Jung som argument för tyskt deltagande i EU-insatsen till stöd för valen i Kongo under sommaren 2006. Vidare skulle alla militära och civila säkerhetsorgans verksamhet koordineras.⁵³ En ny signal var också att försvarsutgifterna skulle höjas något de följande åren.⁵⁴

Det kan alltså konstateras att samtidigt som Merkelregeringen fortsätter den av Schröder inledda nedskärningen och anpassningen till nya, internationella hot, har den som väntat slagit in på en mer Natovänlig säkerhetspolitisk linje än Schröder och tidigare begränsningar för militära insatser luckras upp.

⁵² ”Koalitionsvertrag”, s. 131 ff, Bundesregierung, ”Lasst uns”, s. 16.

⁵³ Utkastet fick genast kritik från SPD-ledare för att bryta uppdelningen mellan inre och yttre säkerhet och innebära en militarisering av tänkandet. (Bundesministerium, Aktuelle Nachrichten, ”Weissbuch im Zeichen neuer Herausforderungen”, 8 maj 2006, www.bmvg.de, hämtat 17 maj 2006; ”Angriff des Verteidigers”, *Der Spiegel*, nr. 20, 2006, s. 52 f. Som kuriosum kan nämnas att 2000 soldater skall stödja fotbolls-VM i Tyskland. (*Ibidem*, Verteidigungshaushalt, ”Leistungsfähig für Aufgaben halten”, 29 mars 2006, hämtat 17 maj 2006.

⁵⁴ Bundesministerium, ”Verteidigungshaushalt 2006”, 22 febr. 2006, www.bmvg.de/portal, hämtat 5 april 2006.

Tyskland, USA och Asien

Gemensamheter

En central roll i Tysklands förhållande till Nato spelar som framgått inställningen till alliansens ledande stat USA. Tyskland fick under efterkrigstiden många skäl att vara tacksamt mot USA och bli dess trogne allierade. USA var den drivande kraften för att bygga upp den tyska ekonomin efter kriget genom Marshall-hjälpen och skapa en demokratisk, federal stat 1949. USA var också Förbundsrepublikens främsta beskyddare mot påtryckningar och hot från Sovjetunionen, t.ex. genom luftbron till Berlin 1948-49, genom sina militärbaser och kärnvapengarantier. USA spelade också en pådrivande roll för Tysklands återförening i fyrmaktsförhandlingarna 1990. President Bush senior erbjöd rentav Tyskland ”partnerskap i ledarskap”, dvs. ett privilegierat bilateralt förhållande, vilket kansler Kohl dock inte utnyttjade, sannolikt av hänsyn till EU och Frankrike.⁵⁵ USA blev vidare Tysklands viktigaste handelspartner utanför Europa och främsta investerarland. Dessutom har Tyskland påverkats starkt av amerikansk (mass-) kultur, så att det numera ibland kallas *Kulturimportmeister*.⁵⁶

Schröders regeringsdeklaration 1998 kallade sålunda USA för Tysklands viktigaste partner utanför Europa, och den vänskapliga relationen ansågs vila på gemensamma värden och intressen. USA:s medverkan och närvaro i Europa sågs som en förutsättning för säkerheten i Europa. Även om Tyskland inledningsvis kritiserade USA:s planer att bygga ett omfattande ballistiskt missilförsvar, accepterade man liksom andra Natoländer till slut beslutet, deltog i utbyggnadsprocessen och avvisade alternativa ryska och franska förslag.⁵⁷ Då USA drabbades av terrorattackerna den 11 september och förklarade krig mot terrorismen, deklarerade kansler Schröder ”oinskränkt solidaritet” med USA och understödde som nämnts ockupationen av Afghanistan. Tyskland accepterade vidare USA:s ledande roll för att skapa fred i Mellanöstern. Man känner ett

⁵⁵ Schmidt, Peter, ”Deutschland und Amerika – Quo vadis?”, manuskript, publicerat i *Mezinárodní politika* (Praha) nr. 10, 2005; Martinsen, s. 73 ff.

⁵⁶ Se bl.a. Auswärtiges Amt, Länderinformation, USA/Vereinigte Staaten, ”Beziehungen zwischen den USA und Deutschland”, februari 2005 (www.auswaertiges-amt.de/www/de/laenderinfos) hämtat 19 nov. 2005.

⁵⁷ Rynning, Sten, ”Reluctant allies. Europe and missile defence”, i Heurlin, Bertel and Rynning, Sten (eds.) *Missile Defence. International, regional and national implications*, Abingdon-New York, Routledge, 2005, s. 112 ff.

särskilt ansvar för Israels existens och säkerhet på grund av Förintelsen under nazitiden men förespråkar också att palestinierna bör få en egen stat.

Divergenser

Trots kravet på kärnvapenedrustning understödde Schröderregeringen också USA:s kamp mot spridning av massförstörelsevapen. Som ett led i detta inledde man tillsammans med Frankrike och Storbritannien som representanter för EU förhandlingar med Iran om dess kärnkraftsprogram och nådde 2003-2004 avtal, enligt vilka Iran stoppade sitt anrikningsprogram och tillät inspektioner från IAEA. Detta avtal tillfredsställde inte USA, som fortsatte att misstänka Iran för att sträva efter kärnvapen, och Schröder avvisade till skillnad från USA all användning av militära medel för att förhindra det och ville undvika en isolering av Iran.⁵⁸ Motsättningarna minskade dock, då iranska brott mot avtalet ledde till ökad europeisk kritik, medan USA inte ville eller kunde sätta sina hot i verket.

Schröderregeringens Kinapolitik väckte också viss kritik från USA:s håll. I kansler Kohls efterföljd avlade Schröder en rad besök i Kina, talade om strategiskt partnerskap och vikten av att integrera detta ekonomiskt allt viktigare land i världsekonomin. Kina var EU:s näst största handelspartner, EU Kinas främsta. Schröder ansåg att Kina gjort framsteg i fråga om rättsstatlighet och mänskliga rättigheter sedan 1989, och föreslog liksom Frankrike att EU:s vapenembargo mot Kina från den tiden borde hävas. Oppositionens kritik mot det sistnämnda bemötte Schröder med att EU redan beslutat verka för detta, och att Tyskland självt vare sig kunde eller ville leverera vapen.⁵⁹ USA:s oro för vapenexport till Kina hängde framför allt samman med Kinas hot mot Taiwan, som USA åtagit sig att bistå.

Den värsta stöttestenen i Tysklands relationer med USA var vad man skulle göra åt Saddam Husseins regim i Irak. Medan USA redan under 2002 började förbereda krig, avvisade Schröder på ett tidigt stadium utan diskussion med allierade all tysk medverkan i ett sådant krig, även om det sanktionerades av FN. Inom Nato motsatte sig Tyskland tillsammans med Frankrike och Belgien Turkiets begäran om konsultationer i händelse av krig, och i FN stödde Tyskland de ständiga medlemmarna i Säkerhetsrådet Frankrike och Ryssland,

⁵⁸ Bundesregierung, "Rede von Bundeskanzler Gerhard Schröder", 12 febr 2005.

⁵⁹ Bundesregierung, "Rede von Bundeskanzler Schröder vor dem Deutschen Bundestag am 14. April zum Waffenembargo gegen China", www.bundesregierung.de/servlet, hämtat 11 okt 2005, Möller, Kai, *Europa und China: Strategische Partner?*, SWP-Aktuell, Berlin, Stiftung Wissenschaft und Politik, dec 2003, s. 1-4. För en kritisk analys, se Umbach, Frank, "Die asiatisch-pazifische Region und die VR China als zentrale Herausforderung für die deutsche Aussen- und Sicherheitspolitik" *Chancen der deutschen Aussenpolitik*, TUDpress, 2005, s. 178 ff.

vilka hotade med veto, om USA sökte sanktion där.⁶⁰ När USA därefter i mars 2003 ockuperade Irak, vägrade Tyskland till skillnad från många Natoländer att bidra med trupper och förespråkade att FN skulle få en avgörande roll i uppbyggnaden av landet. Man kritiserade också vissa aspekter i USA:s krig mot terrorismen som behandlingen av fångar.

En förklaring till det tyska ställningstagandet var den växande opinionen mot USA och president Bush i synnerhet. Enligt en enkät 2004 var nästan 90 % av tyskarna negativa eller mycket negativa till Bushs politik.⁶¹ Schröders användning av Irakfrågan i en valkampanj – något som inte förekommit förut – anses vid sidan av hans handlingskraft vid de stora översvämningarna i Tyskland under sensommaren ha varit de främsta anledningarna till att han knappt vann valet i september 2002.

Vidare bottnade den tyska kritiken mot USA delvis i att USA efter september 2001 blivit mer benäget att tillgripa våldslösningar, medan Tyskland – trots senare års anpassning enligt ovan – ännu var präglad av sin efterkrigstradition som en fredlig stat, som verkade för politiska lösningar av internationella konflikter. Detta gällde särskilt inom regeringspartierna SPD och De gröna under ledning av Joschka Fischer, som har en vänsterpacifistisk bakgrund. En tredje förklaring är att medan USA under Bush drev en alltmer unilateral politik, som innebar att man tog ledningen med stöd från villiga allierade, kritiserade FN och vägrade ratificera internationella avtal som Kyoto-protokollet och Internationella brottsmålsdomstolen, så strävade Tyskland efter multilateralism, integration och iakttagande av gemensamma rättsnormer.⁶² Det kan också hävdas att kritiken mot USA ingick i en tysk strävan efter ökat inflytande och frigörelse från förmynderi under efterkrigstiden. I detta ljus kan man också se tyskarnas ökade intresse under senare år för sina lidanden under kriget.⁶³

Apropå Irakkriget bör dock nämnas att Tyskland lät USA använda sina baser i som vanligt och stödde ett beslut i Natos Defence Planning Committee (där Frankrike inte är med) vilket möjliggjorde att Turkiet ändå fick förstärkningar. Den tyska ledningen (och i viss mån USA) försökte också snart förbättra de ansträngda relationerna. Man välkomnade stegen mot överlämnande av makten till irakierna och införande av demokrati, samtidigt som terrordåden i Irak fördömdes. Tyskland bidrog också till Parisklubbens avskrivning av Iraks skulder (4,7 mdr euro) och till utbildningen av irakiska militärer och poliser i

⁶⁰ Dörfer, Ingemar, ”USA och de europeiska allierade”, i Bo Ljung (red.) *Irakkriget – en preliminär analys*, FOI-R-0852-SE, april 2003, s. 40; Martinsen, s. 87 ff.

⁶¹ Schmidt, Peter, ”Forward again? The Transatlantic Agenda: Points for Europeans and Americans”, *EuroFuture*, spring 2005, s. 18.

⁶² Karp (2005), ”The new German foreign policy consensus”, *The Washington Quarterly*, Winter 2005-06, s. 66 ff.

⁶³ Herzinger, Richard, ”German self-definition against the US”, *Internationale Politik – transatlantic edition*, nr 10, 2005, s. 42 ff.

Förenade Arabemiraten. Schröder besökte i februari 2004 president Bush och i en gemensam deklARATION betonades den djupa vänskapen mellan folken och de gemensamma värderingarna, nämligen frihet, demokrati, rättsstatlighet samt välstånd genom fria och öppna marknader. Nato betecknades som ett ankare för det gemensamma försvaret och som ett forum för transatlantiska konsultationer.⁶⁴ Vid ett senare besök i juni 2005 underströk Schröder särskilt de gemensamma ekonomiska intressena, men förteck inte att det fanns kontroverser. Han framhöll värdet av multilateralism och Tysklands beredskap att ta ökat ansvar, t.ex. genom bli ständigt medlem av FN:s Säkerhetsråd.⁶⁵ Det är dock påfallande att Schröder jämfört med andra hade få möten med Bush och att det personliga förhållandet mellan dem inte var det bästa, något som torde ha påverkat de officiella kontakterna. USA motsatte sig t.ex. Tysklands ambition i Säkerhetsrådet.

CDU/CSU kritiserade Schröderregeringen för dess USA-politik och tog egna kontakter med Bushadministrationen. I fråga om Irak avvisade Merkel Schröders kategoriska nej till kriget och förespråkade enighet mellan gamla och nya EU-medlemmar och förtroende för USA. Alla extrempositioner förkastades. Men inte heller CDU/CSU föreslog att Tyskland skulle sända trupper till Irak.⁶⁶

Sammanfattningsvis kan konstateras att Tysklands relationer med USA, som tidigare varit mycket goda, av flera skäl blev sämre än någonsin under Schröders tid.

Ny konvergens under Merkel?

Då Merkel tillträdde kanslerposten lovade hon sätta in all kraft för ett nära, öppet och förtroendefullt förhållande till USA. Ett starkt Europa skulle inte vara en motvikt till USA utan en partner. Partnerskapet vilade på gemensamma värderingar och dess vikt kunde knappast övervärderas. Beträffande Mellan- och Fjärranöstern utlovade Merkels regering stöd för reformprocesserna och kampen mot terrorismen. Hon varnade Irans nye radikale president Mahmoud Ahmadinejad för att undandra sig samarbete med väststaterna och IAEA ifråga om kärnkraftsprogrammet. Hon fördömde hans tal om att utplåna Israel, för vilket Tyskland hade ett ”alldeles speciellt ansvar”. I fråga om Kina, som

⁶⁴ ”Das deutsch-amerikanische Bündnis für das 21. Jahrhundert”, *Blätter für deutsche und internationale Politik*, nr. 4, 2004, s. 502 f.

⁶⁵ Der Bundeskanzler, Rede, ”Rede von Bundeskanzler Gerhard Schröder vor dem amerikanischen Chamber of Commerce, 27. juni 2005”, www.bundeskanzler.de/Navigation/Aktuelles/reden,did=18056.html, hämtat 28 okt. 2005.

⁶⁶ Christlich-Demokratische Union Deutschlands (CDU), Merkel stellt ”Sechs-Punkte-Plan” zur Aussen- und Sicherheitspolitik vor”, 3 april 2003, www.cdu.de/pdfc/redemerkel, hämtat 19 jan 2006, *Der Tagesspiegel*, 25 juli 2005.

nämndes vid sidan av bl.a. Japan och Indien, ville regeringen utveckla partnerskapet och intensifiera rättsstatsdialogen.⁶⁷

Kontakterna med USA intensifierades genom att utrikesministrarna snart utväxlade besök, varvid även känsliga frågor som hemliga CIA-flygningar och behandling av misstänkta terrorister togs upp. Då Iran återupptog sitt urananrikningsprogram i strid med ingångna avtal, ansåg även den tyska regeringen att förhandlingarna nått en återvändsgränd.⁶⁸ Som en av EU:s tre företrädare stödde Tyskland i samtalen med Säkerhetsrådets medlemmar beslutet att ta upp Iranfrågan där. Merkel tog inte som Schröder 2003 i förväg avstånd från en militär option, något som kan vålla problem för regeringskoalitionens sammanhållning, om krisen skulle eskalera.⁶⁹

Merkels första officiella besök hos president Bush i januari 2004 förlöpte i en vänskaplig och öppen atmosfär, varvid behovet av samarbete betonades. Man var visserligen ense om att föredra lösning av konflikten med Iran på diplomatisk väg, men också om att den borde tas upp i FN:s Säkerhetsråd, där sanktioner kunde beslutas. Merkel framhöll att Irans beteende krävde samarbete mellan EU:s representanter och USA, och Bush berömde Tysklands ”otroligt konstruktiva roll” i den diplomatiska processen. Merkel kritiserade visserligen USA:s fångläger i Guantanamo (vars stängning hon krävt före resan), men medgav problemet att finna alternativa lösningar och betecknade terrorismen som det största hotet under detta sekel.⁷⁰ Merkel upprepade Schröders ståndpunkt att Tyskland inte skulle skicka trupper till Irak, och Bush sade sig förstå att Irak varit ett problem i relationerna. Han tackade Tyskland för dess insats i Afghanistan och bidrag i Irak och sade sig efteråt ha fått ett ”otroligt positivt” intryck av Merkel. Man diskuterade också Bush seniors anbud om partnerskap i ledarskap, och Merkels löfte att anta det torde oroa speciellt Frankrike.⁷¹

⁶⁷ Bundesregierung, ”Lasst uns mehr Freiheit wagen”, 30 nov 2005, s. 16.

⁶⁸ Auswärtiges Amt, Interview, ”Interview mit Bundesausussenminister Steinmeier, Bild am Sonntag, 27.11.2005”, www.auswaertiges-amt.de, hämtat 30 nov 2005, Reden, ”Rede von Bundesausussenminister Steinmeier vor dem Deutschen Bundestag, 14.12.2005”, hämtat 19 dec. 2005; Pressemitteilungen, ”Presseerklärungen der E3 Aussenminister vom 12.01.2006”, hämtat 13 jan 2006; *Moscow News*, nr 2, 2006..

⁶⁹ ”Die Kriegsfrage, *Der Spiegel*, nr. 7, 2006, s. 22 ff.

⁷⁰ Utrikesminister Steinmeier hade tidigare förklarat att Tyskland motsatt sig kriget just på grund av den gemensamma kampen mot terrorismen.(Auswärtiges Amt, Reden, ”Rede von Bundesausussenminister Steinmeier”, 14. dec. 2005.

⁷¹ Die Bundeskanzlerin, Artikel, ”Deutsch-amerikanische Beziehungen sind auf gutem Weg”, 13 jan. 2006, www.bundeskanzlerin.de, hämtat 18 jan 2006; ”Ich habe Antworten” intervju i *Der Spiegel*, nr. 2, 2006, s. 31. Strax före besöket kom tyska pressuppgifter om att tyska agenter hjälpt USA finna bombmål i Bagdad, då kriget började. Detta blev besvärande för utrikesminister Steinmeier, som vid den tiden var chef för BND. (*The Economist*, 21 jan 2006)

Vid fortsatta kontakter med USA under 2006 uppmanade Merkel USA att uppta direkta kontakter med Iran, vilket det dittills vägrat alltsedan ockupationen av USA:s ambassad i Teheran 1979, och föreslog sina västallierade mer positiva anbud, som tog hänsyn till Irans stolthet, samtidigt som enighet ansågs viktigast av allt.⁷² Man kritiserade USA:s just ingångna kärnkraftsavtal med ”världsmakten” Indien för att det undergrävde motståndet mot Irans kärnkraftsprogram.⁷³ Men också Merkel förbättrade relationerna med Indien, vilka presenterades som ett strategiskt partnerskap baserat på delade demokratiska värden och grundläggande gemensamma intressen.⁷⁴

Merkel besökte i januari 2006 också Israel och Palestina (vilket Schröder gjorde först efter två år). Hennes syn på Iran fick Israel att rekommendera Tyskland att inta en ledarroll i frågan.⁷⁵ Merkels krav att Hamas, som just vunnit parlamentsvalet i Palestina, skulle erkänna Israel och avstå från våld, annars skulle det inte få finansiellt stöd, överensstämde med den amerikanska synen.⁷⁶

Beträffande Kina avlade Merkel och Steinmeier liksom sina föregångare officiella besök där, talade om strategiskt partnerskap och slöt stora handelsavtal. Men de betonade mer än Schröders regering Kinas ansvar och plikter enligt WTO:s handelsbestämmelser, t.ex. i fråga om piratkopiering, och diskuterade Kinas inställning till mänskliga rättigheter, faran av att Iran skaffade kärnvapen och folkmordet i Sudan, en stat som Kina importerade olja ifrån.⁷⁷

Man kan alltså observera en viss konvergens i viktiga utrikespolitiska frågor och bättre relationer mellan Tyskland och USA under Merkel. Till stor del torde det bero på händelseutvecklingen, men Schröders avgång till förmån för Merkel synes ha underlättat processen. Tyskland fortsatte samtidigt att liksom USA bygga ut sina förbindelser med Asiens stormakter.

⁷² ”Entscheidung verschoben”, *Der Spiegel*, nr. 21, 2006, s. 17.

⁷³ ”Merkels Wunschliste”, *Der Spiegel*, nr. 16, 2006.

⁷⁴ Die Bundeskanzlerin, Artikel, ”German-India joint statement”, 23 april 2006, www.bundeskanzlerin.de, hämtat 12 maj 2006.

⁷⁵ ”Die Kriegsfrage”, *Der Spiegel*, nr. 7, 2006, s. 25.

⁷⁶ *Stockholm City*, 31 jan. 2006 (TT-AFP).

⁷⁷ ”Brisant und gefährlich” (intervju med Steinmeier) *Der Spiegel*, nr. 5, 2005, s. 26-29; Bundeskanzlerin, Aktuelles, ”Deutschland und China: Strategische Partnerschaft in globaler Verantwortung”, www.bundeskanzlerin.de, hämtat 30 maj 2006.

Tyskland och Ryssland

Efterkrigstiden

Om man så återvänder till den europeiska scenen, är det nu dags att analysera Tysklands relationer med den östliga stormakten Ryssland, under efterkrigstiden USA:s motpol i världspolitiken. Alltsedan medeltiden har Tyskland och Ryssland i sina olika inkarnationer på gott och ont varit av central betydelse för varandra och angränsande länder i politiskt, ekonomiskt och kulturellt avseende. Trots Hitlers och Stalins Non-aggressionspakt 1939 som utlöste världskriget angrep Hitlertyskland Sovjetunionen 1941 och nådde fram till Stalingrad, men sovjetarmén visade sig starkare och intog Berlin i maj 1945. Andra världskriget anses ha kostat Sovjetunionen över tjugo miljoner människoliv och enorm förödelse i dess västra delar. Genom segern i kriget delade Sovjetunionen Ostpreussen med Polen och övertog delar av Polen, som i stället kompensades på Tysklands bekostnad. Miljoner tyskar fördrevs eller flydde västerut från Polen, krigsfångar sändes österut, och stora krigsskadestånd utmättes från Tyskland. I den av Sovjetunionen ockuperade östra delen av Tyskland inrättades en kommunistisk regim och 1949 utropades DDR som svar på bildandet av Förbundsrepubliken. De stora sovjetiska styrkorna i DDR hotade under hela efterkrigstiden Förbundsrepubliken och upprepade försök gjordes att överta enklaven (Väst-) Berlin.

Den förste förbundskanslern Konrad Adenauer (CDU) upprättade visserligen diplomatiska förbindelser med Sovjetunionen 1955 men satsade på säkerhet genom Nato och försökte isolera DDR genom att förhindra dess erkännande (Hallsteindoktrinen). Sovjetiska förhandlingstrevare 1952 om återförening ifall staten blev neutral avvisades. Men allteftersom DDR konsoliderades (bl.a. genom Berlinmuren 1961) och en viss avspänning uppstod mellan Nato och WP, blev tiden mogen för socialdemokraten Willy Brandts nya *Ostpolitik*. Denna resulterade 1970 i ett ickevåldsfördrag med SSSR, som innefattade ett erkännande av de rådande gränserna, vidare i ett fördrag med Polen, som erkände Oder-Neisse som Polens västgräns, ett fyrmaktsavtal om Berlins status, samt 1972 års grundfördrag med DDR om ömsesidigt erkännande och speciella relationer. Efter detta invaldes både Förbundsrepubliken och DDR i FN.⁷⁸

⁷⁸ Sontheimer, Bleek, s. 47, 58, Keesing's Research Report, *Germany and Eastern Europe since 1945*, New York, Charles Scribner's Sons, 1973, pp. 198 ff.

Tysklands fredspolitik och växande ekonomiska betydelse för Sovjetunionen och DDR i kombination med Gorbatsjovs västinriktade, av ekonomisk stagnation betingade reformpolitik och WP:s tilltagande sönderfall bidrog till att Sovjetunionen accepterade DDR:s sammanbrott 1989 och dess frivilliga anslutning till Förbundsrepubliken. Gorbatsjov gick också med på att det förenade Tyskland förblev inom Nato och att ta hem de sovjetiska trupperna före 1994 på villkor att Tyskland stod för kostnaderna.⁷⁹

Lösningen av dessa stora problem ledde till en genomgripande förbättring av relationerna. Tyskland, som var tacksamt för att dess grundläggande krav uppfyllts, blev under 1990-talet Rysslands främsta handelspartner och ett av dess främsta investerar- och bidragsgivarländer. Ryssland skakades samtidigt efter Sovjetunionens sönderfall av svåra ekonomiska och politiska kriser som ett resultat av kommunismens sammanbrott och övergången till en marknadsekonomi och sökte därför samarbete och hjälp från väst. Ryssland blev Tysklands främsta leverantör av olja och gas.⁸⁰ Många ryssar, volgatyskar och ryska judar flyttade till Tyskland. Kansler Kohl och president Jeltsin etablerade så goda personliga relationer att det kritiserades av den socialdemokratiska oppositionen. Tysklands stöd till Natos östutvidgning (varom mera nedan) ogillades dock av den ryska ledningen.

Schröder och Ryssland

Då Schröder tillträdde kanslersposten i november 1998, nämndes inte ens Ryssland i regeringsförklaringen. Det mer utförliga koalitionsavtalet förkunnade bara att de goda relationerna med Ryssland – och Ukraina – skulle vidareutvecklas med syfte att säkra stabiliteten genom stöd för demokratiska, rättsstatliga, sociala och marknadsekonomiska reformer.⁸¹ Inför ett besök i Moskva strax efter förklarade den nye utrikesministern Fischer mer utförligt att det inte skulle bli några fundamentala förändringar i rysslandspolitiken. Han lovade att hjälpa Ryssland i den kris det befann sig. Ryssland behövdes som bärande pelare i en europeisk fredsordning. Fischer prioriterade indragandet (*Einbeziehung*) av Ryssland i det internationella samarbetet och fullt stöd för strukturella, demokratiska och marknadsreformer. Detta var också en alleuropeisk uppgift, och Fischer tänkte föreslå en gemensam rysslandstrategi inom EU. Han ansåg vidare att de personliga relationerna på toppnivå borde breddas med mer kontakter mellan parlamenten, regionerna och städerna.⁸²

⁷⁹ Sontheimer, Bleek, s. 100.

⁸⁰ Hubel, Helmut, ”Die schwierige Partnerschaft mit Russland”, i Kaiser och Krause, s.137 ff.

⁸¹ ”Koalitionsvereinbarung”, s. 77.

⁸² ”Interview des Bundesministers des Auswärtigen, Joschka Fischer /.../ mit ITAR-TASS am 10. November 1998, *Internationale Politik*, nr. 12, 1998, s. 91 f.

Sålunda breddades Tysklands kontakter med Ryssland under Schröder mer än något annat EU-lands, särskilt sedan Vladimir Putin tillträtt som president 2000. Ryssland blev huvudadressat för tyskt kulturutbyte, bl.a. mellan universitet, regioner och städer. Ingenstans i världen studeras tyska språket så mycket som i Ryssland, och det intar andra plats efter engelska i ryska skolor.⁸³ Trots införandet av Schengenregler beviljade Tyskland som första EU-land Ryssland lindriga visumkrav sedan 2004.⁸⁴ Ungdomsutbytet prioriterades och 2005 beslöt man fördubbla det.⁸⁵ 2003 presenterade Ryssland sin kultur i Tyskland och 2004 vice versa. En olöst fråga i kulturutbytet är dock den om återförande av tyska kulturskatter (*Beutekunst*), som Sovjetarmén tog med sig hem mot slutet av kriget.⁸⁶

På initiativ av Schröder startade 2001 den s.k. Petersburgdialogen för kontakter mellan civilsamhällena, som han hoppades skulle bli en ”andra pelare” i relationerna. Stora möten hålls varje år omväxlande i Tyskland och Ryssland med företrädare för offentligheten; opinionsbildare, affärsmän, kulturarbetare och forskare. Petersburgdialogen fick dock en alltmer officiell karaktär, därför att mötena samordnades med regeringsmöten. Valet av diskussionsämnen knöts till politiska behov och urvalet av deltagare på rysk sida blev alltmer styrt av Putin i takt med att denne stärkte sin kontroll över det ryska samhället.⁸⁷ (Mer om detta i avsnitt om rysk inrikespolitik nedan.)

Beträffande övrigt utbyte märks de tyska seminarierna med ryska militärer, som hålls varje år sedan 1993. (Liknande utbyte utanför Nato finns annars bara med Ukraina sedan 1995.) Seminarierna hålls på ett forskningsinstitut i Berlin (SWP) och innefattar besök på tyska institutioner och förband, samt hos Nato i Bryssel.⁸⁸ Det kan dock noteras en tendens att de ryska deltagarna är högre officerare, som inte längre är i tjänst, och att deras framträdanden blivit alltmer

⁸³ Auswärtiges Amt, Länderinformationen, Russland, ”Beziehungen zwischen der Russischen Föderation und Deutschland”, www.auswaertiges-amt.de, hämtat 28 okt. 2005, s. 2. Språkundervisningen för volgatyskar ökade också.

⁸⁴ Adomeit, Hannes, Bastian, Katrin, Götz, Roland, *Deutsche Russlandpolitik unter Druck*, SWP-Aktuell, Berlin, Stiftung Wissenschaft und Politik, Dec 2004, s. 3.

⁸⁵ President of Russia; Speeches, “Joint Interview with Federal Chancellor of Germany Gerhard Schröder for Bild Newspaper”, 7 maj 2005, s. 5, www.president.kremlin.ru/eng/speeches, hämtat 10 maj 2005.

⁸⁶ Auswärtiges Amt, ”Beziehungen zwischen der Russischen Föderation und Deutschland”, s. 2; *Moskauer Deutsche Zeitung*, 19 okt. 2005, www.mzd-moskau-de, hämtat 19 okt. 2005.

⁸⁷ Meier, Christian, *Deutsch-Russische Beziehungen auf dem Prüfstand. Der Petersburger Dialog 2001-2003*, SWP-Studie, Berlin, Stiftung Wissenschaft und Politik, mars 2003, s. 7 ff; Rahr, Alexander, *Berlin-Moskau 2005-2008*, GUSbarometer, Körber-Zentrum Russland/GUS, Hamburg, Deutsche Gesellschaft für auswärtige Politik (DGAP), Berlin, sept. 2005, s. 4.

⁸⁸ Freytag, Konrad F., ”Streitkräfte in der Demokratie”, *Europäische Sicherheit*, nr. 4, 2005, s. 64 f.

officiella med föga mottaglighet för kritik trots forumets slutna karaktär.⁸⁹ Om seminarierna syftar till att bidra till demokratiseringen av den ryska krigsmakten, torde det möta enorma problem.

I fråga om relationerna med Ryssland på regeringsnivå kan konstateras att kansler Schröder snart tog över det mesta av dem från utrikesministern och satte sin prägel på dem. Trots tidigare kritik mot Kohl blev Schröders relationer med Putin mycket vänskapliga och personliga genom täta möten (28 gånger 2001-2004), inklusive ömsesidiga uppvaktningar på födelsedagar och Schröders adoption av en rysk flicka med Putins hjälp. Enligt Schröder förstärkte detta de officiella relationerna, som dock borde utvecklas oberoende därav.⁹⁰ En orsak till det goda förhållandet (som kritiker kallade *Männerfreundschaft*) var enligt Schröder hans personliga tur att Putin kan tyska (vilket få andra europeiska motparter till Schröder kan) och känner till den tyska kulturen, något som Putin gärna också stoltserade med.⁹¹ Det bör tilläggas att Putin fått sina kunskaper som KGB-representant i Dresden under fem år på 1980-talet och således främst har kännedom om f.d. DDR. Kritiker har i detta sammanhang påpekat att eftersom Schröder inte lika väl kände Sovjet/Ryssland, fanns det en risk att han påverkades mest.⁹²

En annan förklaring till det goda förhållandet var att Schröder och Putin är liknande personlighetstyper och båda kan karakteriseras som pragmatiska maktpolitiker.⁹³ Det har också framhållits att båda förlorat anhöriga i andra världskriget och därför är angelägna om försoning mellan folken och ett övervinnande av historien.⁹⁴ Denna fråga kräver särskild behandling.

⁸⁹ Personliga observationer vid seminarium den 18 oktober och samtal med tyska deltagare 31 oktober 2005.

⁹⁰ President of Russia, Speeches, "Press conference following Russian-German Talks", 8 sept. 2005, s. 2, www.president.kremlin.ru/eng/text/speeches, hämtat 28 sept. 2005.

⁹¹ Alexander Rahrs biografi över Putin bär titeln "Der Deutsche im Kreml".

⁹² Bastian, Katrin, Götz, Roland, *Deutsch-russische Beziehungen im europäischen Kontext*, Diskussionspapier, Berlin, Stiftung Wissenschaft und Politik, maj 2005, www.swp-berlin.org/forschungsgruppen, hämtat 6 febr. 2006, s. 6 f. Denna misstanke befästs när en rysk forskare betonar att Schröder från Putin får den mest pålitliga informationen om situationen i Ryssland. (Maksymichev, Igor, "Russo-German relations: What will tomorrow bring?", *International Affairs*, nr. 5, årg. 51, 2005, s. 107.)

⁹³ Vid ett möte i maj 2005 kallade Schröder Putin för öppen och pålitlig och hävdade, att hans politiska sympati för honom baserades på gemensamma mål och övertygelser. Putin prisade Schröder för öppenhet, pålitlighet, pragmatism, principfasthet, konsekvens och modet att placera det allmännas intresse före personliga. (President of Russia; "Joint Interview", s. 4 f.)

⁹⁴ Adomeit, Bastian, Götz, s. 2.

Synen på historien

Försoningen med Ryssland var helt klart en viktig fråga för Schröder. Han deltog i maj 2005 i Rysslands sextioårsfirande av segern i andra världskriget (*Den pobedy*) och medgav i en gemensam intervju med Putin att Tyskland provocerat och startat ett av mänsklighetens värsta krig, för vilket även hans generation bar ett ansvar. Minnet av kriget och nazismen hade blivit en del av den tyska identiteten och bevarandet av minnet var en moralisk plikt för att undvika ett upprepande. Tyskarna fick inte glömma, att det ryska folket drabbats värst av det brottsliga kriget med över 20 miljoner döda och att Tyskland därför hade ett särskilt ansvar för att hjälpa Ryssland moderniseras och bli en del av Europa. Schröder erkände att Ryssland tillsammans med de allierade befriat Tyskland och Europa från nazistiskt tyranni.⁹⁵ Han påminde dock om att även en del tyskar gjort motstånd mot Hitler och att krigsslutet för många tyskar innebar exil, flykt och ny ofrihet (det senare en försiktig antydning om DDR).⁹⁶ Som redan nämnts har Tyskland genomfört en omfattande (om än enligt kritiker otillräcklig) uppgörelse med nazismen, kriget och Förintelsen i sin historieskrivning, genomfört rättegångar, betalat skadestånd osv. Ryska krigsmonument och gravar i Tyskland vårdas.⁹⁷

Putins inställning var däremot mycket tvetydig. Visserligen inbjöd han Schröder till Segerdagen och framhöll i sitt stora tal vid militärparaden försoningen mellan Ryssland och Tyskland som en av de viktigaste landvinningarna under efterkrigstiden och som ett exempel för andra.⁹⁸ I intervjun höll han med om den gemensamma plikten att minnas krigets lärdomar så att något liknande inte hände igen, och han glömde inte de tyska antifascisterna. Han menade, att Tyskland dragit de rätta slutsatserna av kriget och vidtagit åtgärder som hindrar en upprepning. Därför hävdade han också att dagens och framtidens tyskar inte kunde förväntas att för evigt strö aska över sig. Tyskland borde inte känna att det har mindre rättigheter än andra stater, varför Ryssland ställde sig bakom idén att ge det en större roll i FN genom en plats i Säkerhetsrådet.

Putin medgav även, att man måste komma ihåg Stalin och hans era. En lärdom var att diktatur och frihetsförtryck var en återvändsgränd och att obegränsad makt oundvikligen gav fria händer för brott, repression och deportationer.

Å andra sidan hävdade Putin vid paraden att Röda armén genom befrielsen av Europa och slaget vid Berlin satte en segerrik punkt för kriget och drog

⁹⁵ Han talade rentav om det ryska folkets anda av självupppoffring.

⁹⁶ President of Russia; "Joint Interview", s. 1 ff. Se även *ibidem*, "Press conference", 8 sept. 2005.

⁹⁷ *Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ)*, 3 sept. 2004; Frohnert, Pär, "The presence of the Holocaust", i Karlsson, Klas-Göran och Gerner, Kristian (eds.), *Echoes of the Holocaust*, Lund, Nordic Academic Press 2003, s.81 ff..

⁹⁸ President of Russia, "Vystuplenie na voennom parade", 9 maj 2005, www.president.kremlin.ru/text, hämtat 10 maj 2005.

slutsatsen att man nu måste enas mot nya dödliga doktriner, t.ex. terrorismen. I intervjun framhöll Putin att civila tyskars lidanden inte var Sovjetunionens eller Röda arméns fel, eftersom det var Tyskland som startat kriget, men han kritiserade de allierades bombningar av Dresden. Beträffande ockupationen påminde han om att alla sovjetiska (ryska) trupper till skillnad från de allierades dragits tillbaka trots svårigheter, och hävdade att den sovjetiska ledningen tidigare konsekvent strävat efter att bevara Tysklands enhet. Han underströk att det ryska folket var i stånd att förlåta och återvända till tidigare respekt och sympati för Tyskland trots allt. Opinionsundersökningar visar dock, att de flesta ryssar fortfarande anser, att tyskarna inte ångrat kriget.⁹⁹

Beträffande Stalin menade Putin att denne inte fick likställas med Hitler, eftersom Stalin inte var nazist, och att dennes era var en integrerad del av landets komplicerade historia.¹⁰⁰ Hitler-Stalinpakten, som utlöste kriget, ansåg han vara deras personliga affär, men den blev ”nödvändig” efter västmakternas Münchenavtal med Hitler 1938 enligt Putin.¹⁰¹ Överhuvudtaget har Putin under sina år vid makten försvarat både Stalin och KGB. Segern i kriget har blivit den viktigaste identitetssymbolen för dagens Ryssland.¹⁰² Putin har vägrat att be om ursäkt för t.ex. de sovjetiska ockupationerna av baltstaterna, som anses ha gått legalt till, och har gentemot Polen stoppat vidare undersökningar av Katyn-massakern 1940. Inga rättegångar med anledning av Gulag och Stalins politiska förtryck har hållits, och kritiska böcker om stalintiden har dragits in på senare år. I Europarådet motsatte sig Ryssland i januari 2006 ett fördömande av kommunistiska regimers brott.¹⁰³

Man kan av detta dra slutsatsen, att även om Putin prisat Tysklands försoningspolitik, så ses detta inte som ett exempel för Ryssland utan främst som något som kan utnyttjas för aktuella politiska syften. Putinadministrationens syn på sovjettiden undergräver dess trovärdighet som utrikespolitisk partner, vilket Schröders kritiker också påpekat. Tysklands och Rysslands syn på sin respektive historia är kort sagt olika i väsentliga avseenden, vilket i sin tur bottnar i ländernas skilda politiska kulturer.

⁹⁹ ”Das heutige Deutschland und die Vergangenheit” (enkäter), *Russlandanalysen* nr. 64, 6 maj, 2005, s. 15-17, www.russlandanalysen.de, hämtat 28 okt. 2005.

¹⁰⁰ President of Russia; ”Joint Interview”, s. 1 ff.

¹⁰¹ President of Russia, ”Press statement and responses to questions following the Russia-European Union summit” maj 2005, s. 6, www.president.kremlin.ru/eng/text/speeches, hämtat 20 juni 2005; ”Interview with television channel Nederland 1”, 31 okt 2005, s. 3, *ibidem*, hämtat 2 nov. 2005.

¹⁰² Gudkov, Lev, ”Die Fesseln des Sieges”, *Osteuropa*, nr. 4-6, 2005, s. 56 ff.

¹⁰³ Socor, Vladimir, ”Council of Europe condemns communism over Moscow’s opposition”, *Eurasia Daily Monitor (EDM)*, 27 jan 2006, vol. 3, nr 19, s. 1 f.

Strategiskt partnerskap?

Vad finns det då för gemensamheter och olikheter mellan Tysklands och Rysslands utrikespolitik utöver ovan berörda? Både Schröder och Putin talade om ett strategiskt partnerskap, men innebörden av detta begrepp har urholkats genom att såväl Ryssland som Tyskland använder det för relationerna med en rad länder, t.ex Kina, och även EU gör det i förhållande till Ryssland.¹⁰⁴

Partnerskapet innebar som redan framgått att både Tyskland och Ryssland ansåg att relationerna var goda, 2005 rentav de bästa någonsin.¹⁰⁵

På det bilaterala planet undanröjdes de viktigaste säkerhetspolitiska konflikterna omkring 1990 enligt ovan, och det finns inga allvarliga territoriella eller etniskt-religiösa motsättningar mellan länderna. Tyskland gör inte anspråk på att få tillbaka det f.d. tyska Kaliningradområdet och har agerat mycket försiktigt på grund av den ryska misstänksamheten. Exempelvis har hjälpverksamhet i och samarbete med området överlåtits åt tyska *Länder* under Moskväs överinseende, och Tyskland har inte stött volgatyskars önskan att flytta dit.¹⁰⁶

Ryssland å sin sida tillät efter lång tvekan Tyskland att uppgradera en handelskammare i Kaliningrad till statligt konsulat 2004 (samtidigt med Sverige), som kunde utfärda visum åt regionens invånare.¹⁰⁷ En viktig symbolisk händelse i försoningens tecken var att Putin inbjöd Schröder att som första tyska ledare besöka Kaliningrad i juli 2005 i samband med stadens 750-årsjubileum. Vid en ceremoni, där universitetet fick namn efter filosofen Immanuel Kant, bekräftade Schröder än en gång stadens ryska tillhörighet men hoppades också att den skulle bli en europeisk metropol.¹⁰⁸

Beträffande samarbetet mellan Tyskland och Ryssland på den internationella arenan sade sig Schröder och Putin vid det ovannämnda mötet i maj 2005 vara eniga i synen på spridningen av massförstörelsevapen, internationell terrorism, klimatförändringen, situationen i Mellanöstern och FN:s ställning. Ryssland gav Tyskland rätt till transit för militära transporter till sina förband i Afghanistan. I fråga om FN stödde Ryssland som ovan nämnts Tysklands önskan om en permanent plats i Säkerhetsrådet. Tyskland hjälpte å sin sida Ryssland att bli medlem i G-8-gruppen och föreslog 2005 att Ryssland skulle bli ordförandeland.

¹⁰⁴ Adomeit, Bastian, Götz, s. 3-5.

¹⁰⁵ President of Russia, ”Joint interview”, s 5; Der Bundeskanzler, Reden, “Deutschland und Russland so eng verbunden wie nie zuvor”, www.bundeskanzler.de/Navigation/Aktuelles, hämtat 28 okt. 2005.

¹⁰⁶ Oldberg, *Kaliningrad: Russian exclave, European enclave*, FOI-R—0134—SE, juni 2001, s. 18 ff.

¹⁰⁷ Till dags dato måste dock kaliningradborna resa till andra konsulat för att få tyska visa.

¹⁰⁸ Bundesregierung, Reden, “Rede von Bundeskanzler Gerhard Schröder anlässlich der Umbenennung der Albertina-Universität”, 3 juli 2005, www.bundesregierung.de/servlet, hämtat 10 nov. 2005.

Båda sidor såg också partnerskapet som ett bidrag till integrationen och stabiliteten i Europa och poängterade, att det strategiska partnerskapet inte riktade sig mot någon tredje part. Detta var dock viktigare för Tyskland att förklara än för Ryssland. Schröder betonade således att Tyskland är fast inbäddat i EU och Nato.¹⁰⁹ Då Schröder kritiserades för att flörta alltför mycket med Putin, medan distansen till USA ökade, klargjorde utrikesminister Fischer att Ryssland var en partner, medan USA var en vän och viktigaste allianspartner utanför Europa.¹¹⁰

Ryssland däremot betraktar sig som stormakt, leder egna alternativa organisationer inom OSS och använder partnerskapet med Tyskland för att påverka EU till sin fördel. Putin berömde således Tyskland för att vara en drivande kraft för integration i Europa och jämlika relationer med Ryssland. Han hoppades att deras samarbete skulle bidra till att ena Europa och ge substans åt idén om de fyra gemensamma samarbetsområdena mellan Ryssland och EU.¹¹¹ Rysslands syfte med partnerskapet med Tyskland synes i själva verket vara att påverka och splittra EU. Krisen inom EU som en följd av att Frankrike och Nederländerna röstade mot en ny EU-konstitution torde ha förstärkt Rysslands strävan att satsa på bilaterala relationer med de närmast stående inom EU, t.ex. med Tyskland och Frankrike.¹¹²

En faktor som starkt bidrog till närmandet mellan Tyskland och Ryssland var USA:s krig i Irak 2003. Som ovan nämnts samverkade Tyskland med Frankrike i denna fråga, men samarbetet omfattade även Ryssland, som hade en liknande syn. (Även Frankrike och Ryssland har ett strategiskt partnerskap.) Redan före krigsutbrottet lade de tre fram gemensamma förslag i FN för att avvärja kriget och strax efteråt deltog kansler Schröder och president Chirac i ett möte med Putin i S:t Petersburg. Inför detta möte påstod Schröder att parterna hade en gemensam syn på världen.¹¹³ Sådana trepartsmöten blev sedan regelbundet återkommande. (Det första hölls med Kohl 1998.) I juli 2005 hölls ett möte i Kaliningrad, varvid man bl.a. diskuterade EU:s kris. Schröder betonade att den krisen inte påverkade partnerskapet med Ryssland, medan Putin underströk ”trojkans” betydelse för hela Europa. Som exempel nämnde Putin att utan trojkan hade Rysslands ratificering av Kyoto-protokollet varit allvarligt ifrågasatt.¹¹⁴ En rysk forskare drog slutsatsen att trojkan bygger på en önskan om en annorlunda amerikansk utrikespolitik och syftar till att bygga ett nytt Europa.

¹⁰⁹ President of Russia, ”Joint interview”, s 6-7.

¹¹⁰ Auswärtiges Amt, Interview, ”Washington wichtiger als Moskau- Interview von Bundesminister Fischer”, 20 maj 2005, www.auswaertiges-amt.de, hämtat 10 nov 2005.

¹¹¹ President of Russia, ”Joint interview”, s 6-7.

¹¹² Maksymichev, s. 102 ff.

¹¹³ Martinsen, 101.

¹¹⁴ President of Russia, ”Press conference following the meeting with Federal Chancellor of Germany Gerhard Schroeder and President of France Jacques Chirac, 3 juli 2005, s. 5, www.president.kremlin.ru/eng/speeches, hämtat 30 aug. 2005.

Tyskland behövde trojkan därför att dess inflytande inom EU ifrågasattes av de nya (läs: centraleuropeiska) medlemmarna.¹¹⁵ (Om Tysklands relationer med de sistnämnda, se kapitel om Polen och baltstaterna nedan.)

Om Irakkriget sålunda förde Tyskland närmare Ryssland, så blev den skilda inställningen till presidentvalet i Ukraina hösten 2004 en belastning på relationerna. (Mer om detta i Ukraina kapitel nedan.) Putin stödde öppet president Leonid Kutjmas ryssvänliga kandidat Viktor Janukovitj, förnekade det omfattande valfusket i andra omgången och gratulerade i förtid Janukovitj till segern. Detta ledde till omfattande gatudemonstrationer främst i Kiev och kraftiga protester från EU-länderna med Polen och Litauen i spetsen, USA och även Tyskland. Samtliga partier i förbundsdagen protesterade mot valfusket. CDU föreslog att EU och USA skulle agera tillsammans, lyssna på polackerna, och ta kontakt med Putin till stöd för ett demokratiskt val. Schröder instämde, även om han manade till försiktighet så att inte situationen eskalerade och bekände åter sin tro på att Putin ville göra Ryssland till en demokrati.¹¹⁶ Schröder diskuterade Ukraina med Putin och anses av anhängare ha bidragit till att ha avväjrt krisen och att en samförståndslösning uppnåddes.¹¹⁷ Resultatet blev som bekant att Ukraina höll en ny valomgång, som den västinriktade Viktor Jusjtjenko vann. Tyskland välkomnade liksom andra västländer denna s.k. orangea revolution som en seger för demokratin, och Ryssland fann sig i situationen. Även om Tyskland och Ryssland inte hade stora bilaterala tvister och hade vissa politiska gemensamma intressen, hade det 'strategiska partnerskapet' således klara begränsningar, när Tysklands allianstrohet och demokratiska preferenser kolliderade med Rysslands neoimperiala ambitioner.

Ekonomiska relationer

De ekonomiska relationerna var en vital del av partnerskapet mellan Schröders Tyskland och Putins Ryssland. Som redan nämnts blev Tyskland under 1990-talet Rysslands främsta handelspartner, och ett av de ledande investerar- och bidragsgivarländerna. Den inbördes handeln ökade kraftigt även under 2000-talet (2003: 26 %, 2004: 18 % (31 mrd euro), 2005: 38 %), vilket återspeglade den ryska ekonomins återhämtning, främst på grund av stigande energiexportpriser. Detta gjorde det också möjligt för Ryssland att i förtid betala tillbaka gamla skulder till Parisklubben, i vilken Tyskland var ett av de viktigaste länderna (6 mrd USD), men Tyskland hade tidigare gått med på att

¹¹⁵ Maksymichev, s. 107.

¹¹⁶ Deutscher Bundestag 15/141, Stenografischer Bericht, 141. Sitzung, 24 nov 2004.

¹¹⁷ Rahr, Alexander, "Schröder handelt in Europas Interesse", *Internationale Politik*, jan. 2005, s. 94; *Nezavisimaja gazeta*, 31 aug. 2005.

minska sina ursprungliga krav.¹¹⁸ Tyska företag möttes i Ryssland inte av samma misstänksamhet som amerikanska. Exempelvis fick tyska Siemens 2004 kontrakt på att bygga eldrivna snabbtåg för sträckan Moskva-S:t Petersburg, och Volkswagen och Daimler-Chrysler fick bygga sammansättningsfabriker i Ryssland.¹¹⁹ Tyskland bidrog också i miljöprojekt som förstöring av kemvapen och skrotning av atomdrivna ubåtar, vilket uppskattades. Ryssland undertecknade som nämnts liksom Tyskland Kyoto-protokollet om växthusgaser, vilket kunde bidra till handel med utsläppsrätter.¹²⁰

Beträffande handelns struktur exporterar Tyskland som framgång främst industrivaror, medan Ryssland främst exporterar olja och naturgas till stigande världsmarknadspriser. Medan Tyskland knorrar om negativ handelsbalans, önskar Ryssland få exportera mer industrivaror och erhålla större tyska investeringar. Putin pekade 2005 på att Tyskland vid tillfället bara låg på fjärde plats i detta avseende, men senare kunde han konstatera att de tyska investeringarna ökade med 73 % under 2005. Samarbete inom bl.a. flyg- och rymdområdet har även diskuterats.¹²¹

Även om handeln med Ryssland spelar en mindre roll i Tysklands totala handel,¹²² har det uppstått ett ömsesidigt beroende på det viktiga energiområdet, där de är varandras främsta partners. Tyskland fick 2004 omkring 30 % av sin oljeimport från Ryssland, vilket motsvarade 20 % av den ryska oljeexporten. Omkring 40 % av Tysklands gasimport kom från Ryssland, motsvarande 25 % av dess gasexport.¹²³ Det statskontrollerade ryska monopol företaget Gazprom, som är störst i världen i sitt slag, etablerade sig redan på 1990-talet på den tyska marknaden, bl.a genom *joint ventures* med BASF/Wintershall och avtal med Ruhrgas och Siemens.¹²⁴ Det tyska energiföretaget E.ON blev största utländska

¹¹⁸ President of Russia, "Sovmestnaja press-konferentsija s Federalnym kantslerom Germanii Gerchardom Sjrederom", 2 april 2004, www.president.kremlin.ru, hämtat 13 mars 2005, "Joint interview", 7 maj 2005, "Press-konferentsija po itogam peregovorov", 16 jan 2006; hämtat 9 febr. 2006. *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (FAZ), 11 april 2002.

¹¹⁹ President of Russia, "Press statement and answers to questions following Russian-German bilateral consultations", 21 dec. 2004, www.president.kremlin.ru, hämtat 17 febr. 2005.

¹²⁰ Adomeit, Bastian, Götz, s. 2, ITAR-TASS, 9 okt 2003.

¹²¹ President of Russia, "Joint interview", 7 maj 2005, "Press conference following Russian-German intergovernmental consultations", 27 april, hämtat, 4 maj 2006; FAZ, 3 sept 2004; Auswärtiges Amt, Länderinformationen, "Beziehungen zwischen der Russischen Föderation", s. 1.

¹²² 2004 rysk andel i tysk export: 2 %, i tysk import: 2.8 %.(*Statistisches Bundesamt*, 4 april 2005, "Deutschlands wichtigste Handelspartner 2004", www.destatis.de/presse/deutsch/pm2005/p1590181.htm, hämtat 8 febr. 2006.

¹²³ Adomeit, Bastian, Götz, s. 2 f. För internationella jämförelser, se Larsson, Robert L. (2006) *Russia's Energy Policy: Security dimensions and Russia's reliability as an energy supplier*, Stockholm, FOI, s. 192 ff.

¹²⁴ *The Baltic Times*, 2-8 febr. 2006.

delägare i Gazprom (6,4 % genom Ruhrgas).¹²⁵ Beträffande rörledningarna från Ryssland deltog Tyskland i byggandet av dessa på 1980-talet trots amerikanska protester. 2002 skapade Tyskland ett konsortium med Ryssland och Ukraina för att bygga ut gasledningarna genom Ukraina, men detta projekt lades sedermera på is. Ett av skälen till detta var att tyska företag och Rysslands ledning på grund av konflikter med Ukraina fick mer intresse för ett samarbetsprojekt (initierat 1997) att bygga en gasledning direkt till Tyskland genom Östersjön.¹²⁶ Detta skall härnäst analyseras.

NEGP

Energisamarbetet mellan Tyskland och Ryssland ledde i september 2005 till ett ramavtal (avsiktsförklaring) mellan BASF, E.ON och Gazprom om att bygga den s.k. North European Gas Pipeline (NEGP) från Vyborg till Greifswald, den längsta hittills under vatten (c:a 1200 km), med möjliga förgreningar till Finland, Sverige och Kaliningrad. I det gemensamma konsortiet skulle Gazprom få 51 %, dvs. aktiemajoritet, BASF/Wintershall och E.ON 24,5 % vardera. Byggandet skulle börja 2005, en första ledning med en kapacitet av 27,5 mrd m³/år skulle vara klar 2010, och senare skulle en andra byggas med förlängning till Nederländerna och Storbritannien och en sammanlagd kapacitet på 55 mrd m³/år. NEGP beräknades från 2010 stå för 20 % av den tyska gasimporten och 40 % av den från Ryssland. Kostnaden beräknades enligt en uppskattning till 2 mrd USD för det första stadiet och totalt upp till 6 mrd. I anslutning till projektet skulle BASF/Wintershall få en andel av gasfältet Juzjno-Russkoje i nordvästra Sibirien, som skulle vara den huvudsakliga källan, enligt ett tidigare avtal i utbyte mot ökat ryskt deläggande i tyska Wingas.¹²⁷

Avtalet tillmättes enorm betydelse av Schröder och Putin, som båda var med vid undertecknandet. I en gemensam deklARATION om samarbete på energiområdet betonade de att avtalet även skulle förstärka integrationen mellan Rysslands och dess europeiska partners ekonomier. Schröder förklarade att syftet var att trygga Tysklands energiförsörjning i framtiden och inte riktade sig mot andra länder.¹²⁸ Bakgrunden var att den tyska förbrukningen stadigt ökat och förväntades öka ännu mer, delvis på grund av att regeringen på De grönas begäran beslutat att stegvis avveckla kärnkraften (*Atomaustieg*) till 2020. Gasen i den närbelägna

¹²⁵ Företaget hade 2,5 % 2003 enligt Stern, Jonathan P. *The Future of Russian Gas and Gazprom*, Oxford, Oxford University Press, 2005, s. 170.

¹²⁶ Götz, *Die Ostseepipeline*, SWP-Aktuell, sept. 2005, s. 3; Larsson (2006) *Russia's Energy Policy*, s. 194 ff.

¹²⁷ Götz (2005), s. 2, Stern, s. 122; *Moscow News*, nr. 35, 2005, s. 9. Vladimir Socor, "Russo-German gas pact in the Baltics", EDM, 13 sept. 2005, vol 2, nr. 169. Gazproms dotterbolag Zarubezjgaz (ZGG) strävar efter andelar i tyska stadsgasverk enligt FAZ, 16 dec. 2006.

¹²⁸ President Rossii, "Sovmestnoe rossijsko-germanskoe zajavlenie", 8 sept. 2005, www.president.kremlin.ru/text/docs, hämtat 9 febr. 2006.

Nordsjön, som täcker en del av det tyska behovet, kommer vidare att ta slut om 10-15 år.¹²⁹ De största gasreserverna i världen anses finnas i Ryssland och Iran, och Ryssland berömmar sig av att vara en stabilare leverantör än länderna i Mellanöstern och sedan sovjettiden alltid varit en pålitlig leverantör till Västeuropa. Putin har kallat Ryssland ”oumbärligt” för Europas olje- och gasförsörjning, och energiministern Viktor Christenko har förutspått att 70 % av Europas gas kommer att täckas av Ryssland.¹³⁰ Det kan tilläggas att EU tidigare visat intresse för NEGP och andra projekt och att EU:s energikommissarie Piebalgs rentav välkomnade NEGP med hänvisning till det växande behovet.¹³¹ Både Nederländerna, Frankrike och Storbritannien, som Putin besökt i bl.a. detta ärende, har talat om anslutning till rörledningen.¹³² Ju fler länder som är inkopplade på ledningen, desto mindre risk för att de utsätts leveransstopp från rysk sida.

Putin motiverade NEGP med att Gazprom tecknat avtal om att leverera 60 mrd m³/år till Tyskland de närmaste åren och att de existerande rörledningarna inte räckte till. Han påpekade att ju flera länder som tar upp transitavgifter mellan Ryssland och Tyskland, desto dyrare skulle gasen bli, och hävdade att andra gasledningsprojekt misslyckats.¹³³ Det kan tillfogas att ökad export till Europa har stor betydelse för Gazprom, eftersom man kan ta ut högst priser därifrån, medan försäljningen till konsumenterna i Ryssland sker till priser, som hålls låga för att inte skapa politisk oro.

Avtalet gav emellertid upphov till omfattande kritik både i Tyskland och från omvärlden. Oppositionspartierna i Tyskland ställde frågan om Putins närvaro vid undertecknandet i Berlin syftade till att stödja Schröder i den pågående valkampanjen. Putin svarade att han också skulle träffa Merkel, och Schröder ställde motfrågan om ledarna för tyska företagen genom avtalet verkligen avsåg att stödja honom i valet.¹³⁴ Det väckte också uppmärksamhet att en f.d Stasiofficer, som uppgavs varit bekant med Putin när han arbetade som KGB-representant i Dresden, blev VD för projektet.¹³⁵

En fråga är om gasledningen från Juzjno-Russkoe räcker till för det växande behovet i mottagarländerna. Ursprungligen planerades gasledningen dras från det stora, ännu orörda Sjtokman-fältet i Barents hav, men 2004 beslutade

¹²⁹ *Moscow News*, 21-27 sept. 2005.

¹³⁰ Socor, “Moscow skilfully uses energy leverage to divide Europe”, EDM, nr. 187, 7 okt. 2005, s.3.

¹³¹ *Handelsblatt*, 9 dec. 2005; Larsson, *Russia's Energy Policy*, s. 180 ff.

¹³² *SvD*, Näringsliv, 8 sept. 2005, Socor, “Moscow skilfully”, *The Baltic Times*, 27 oktober-7 nov. 2005, 22 dec. 2005-4 jan. 2006, 9-15 febr. 2006.

¹³³ President of Russia, “Press conference”, 9 sept. 2005, s. 3.

¹³⁴ *Ibidem*, s. 3.

¹³⁵ Larsson, *Russia's Energy Policy*, s. 198 f.

Gazprom att en del av gasen därifrån i framtiden skulle exporteras till bl.a. USA i form av LNG (liquified natural gas) på tankfartyg.¹³⁶

Avtalet har också kritiserats för att inte vara det billigaste alternativet. Forskare har påpekat att kostnaderna för hela projektet kan stiga till det dubbla. Existerande ledningar över land som Jamal genom Vitryssland och Polen skulle kunna byggas ut enligt tidigare avtal till mycket lägre kostnad. Vidare blir utvinnings- och leveranskostnaderna för den ryska gasen allt större på grund av arktiska förhållanden och ökande avstånd, och stigande rysk gaskonsumtion kan begränsa Rysslands exportmöjligheter i framtiden.¹³⁷

Genom NEGP blir vidare Tyskland alltmer beroende av Ryssland, eftersom det är en industristat, som behöver mycket energi, och som demokrati är känsligt för väljaropinioner. För att diversifiera importen och öka sin energisäkerhet borde Tyskland enligt forskaren Roland Götz i stället öka importen från Nordafrika, Mellanöstern och Iran, varvid LNG kan komma att spela en allt viktigare roll.¹³⁸ Även om LNG-transporter fortfarande är ca. tre gånger dyrare än rörledningar, har E.ON börjat bygga en LNG-terminal i Wilhelmshaven vid Nordsjön och en produktionsanläggning i Qatar.¹³⁹

Vidare kan Tysklands NEGP-avtal med Ryssland kritiserats för att försvåra skapandet av en gemensam energipolitik inom EU.¹⁴⁰ Särskilt intresserade av en sådan är Tysklands östra grannländer Polen, Ukraina och de baltiska staterna, därför att de redan ytterst beroende av rysk gas och ofta har drabbats av leveransstopp.¹⁴¹ Tack vare NEGP kommer Ryssland att kunna stänga av transitgasledningarna till och genom dessa länder utan att Tyskland och andra västländer drabbas. Ryska ledare har som nämnts framhållit värdet av att slippa transitländer och transittkostnader. Det bör nämnas, att Ryssland trots påtryckningar från EU vägrat att ratificera det europeiska energifördraget om liberalisering av tillgången till marknader och ledningsnät, som skulle försvåra politiska påtryckningar. Anledningen till att gastransportkonsortiet med Ukraina inte blev av var främst att Ryssland krävde att få kontroll över rörledningen, vilket Ukraina vägrade.

Som sammanfattning av detta avsnitt kan sägas att Tysklands ekonomiska utbyte med Ryssland under kansler Schröder fortsatte att utvecklas, särskilt på

¹³⁶ *Moscow News*, nr. 35, 2005, s. 9, Stern, s. 163 ff.

¹³⁷ Larsson, Robert L., *Sweden and the NEGP*, FOI-R—1984—SE, May 2006, s. 15; Götz (2005), s. 4.

¹³⁸ Götz, "Die Ostseegaspipeline", s. 4, *Moscow News*, 21-29 sept. 2005.

¹³⁹ *Handelsblatt*, 9 dec. 2005.

¹⁴⁰ Larsson, *Sweden and the NEGP*, s. 5, 26, passim; Socor, "Moscow skilfully", Götz, "Die Ostseegaspipeline", s. 1,4, Umbach, Frank, "Europäische und deutsche Energieversorgungssicherheit am Scheideweg", *Energiewirtschaftliche Tagesfragen*, nr. 9, 2005, s. 631 ff.

¹⁴¹ För exempel, se Larsson, *Russia's Energy Policy*, s. 172 ff.

energiområdet, där ett asymmetriskt ömsesidigt beroende förstärktes. Genom NEGP skaffade sig Tyskland speciell tillgång till rysk gas under åsidosättande av en gemensam EU-politik och de östra grannstaternas oro för ökat beroende av Ryssland. Till det senare finns det anledning att återkomma i särskilda kapitel om respektive länder.

Synen på rysk inrikespolitik

Mot bakgrund av föregående avsnitt är det nu dags att studera hur Schröderregeringen förverkligade koalitionsfördragets tal om att säkra stabiliteten i Ryssland genom stöd för demokratiska och rättsstatliga reformer. I en intervju vid sitt tillträde betonade utrikesminister Fischer vikten av principer och värden i utrikespolitiken, och de mänskliga rättigheterna kallade han en helt central ny accent.¹⁴² Detta blev dock svårt, eftersom Ryssland under Putin utvecklades i en alltmer auktoritär och imperial riktning. Redan som premiärminister återupptog Putin 1999 kriget i Tjetjenien, som resulterade i massiva övergrepp och bemöttes med terrordåd. När Putin blivit president stärkte han sin kontroll över regionerna och massmedia, och styrde parlamentsvalet 2003. Samma år arresterades Michail Chodorkovskij, chefen för Rysslands största privata företag Yukos, och det statliga inflytandet över energisektorn ökade. Terrordådet i Beslan i september 2004 ledde till mörkläggnings av myndigheternas agerande och blev en förevändning för att avskaffa fria guvernörsväl och höja tröskeln för småpartier i Statsduman. Senare inskränktes demonstrationsrätten.

Även om den borgerliga oppositionen i Tyskland erkände värdet av goda relationer med Ryssland och Putin personligen, så anklagades Schröder för daltande (*Schmusekurs*) med Putin och en alltför okritisk syn på dennes alltmer odemokratiska politik och imperiala inställning till grannstaterna.¹⁴³ Man pekade t.ex. på att Schröder kallat Yukosaffären en inre rysk angelägenhet och betecknat övertagandet av Yuganskneftegaz, en del av Yukos, för en normal marknadsåtgärd. Det kan tillfogas att Dresdner Bank hjälpte till med affären och köpte in sig i Gazproms bank.¹⁴⁴

De till Tyskland utvandrade volgatyskarna klagade över att Schröderregeringens ambassad i Moskva inte velat träffa representanter för de kvarvarande 600 000 och drastiskt skurit ner stödet till dem. Även om stödet till tyskundervisning

¹⁴² ”Interview des Bundesminister des Auswärtigen”, *Der Tagesspiegel*, 5 nov. 1998, tryckt i *Internationale Politik*, nr. 12, 1998, s. 79 f.

¹⁴³ Adomeit, Bastian, Götz, s. 1, 5.; Deutscher Bundestag, 15/75, Stenografischer Bericht, 75. Sitzung, 13 nov 2003 (bl.a. F. Pflüger, H. Gröhe, R. Polenz), s. 63.

¹⁴⁴ Larsson, *Sweden and the NEGP*, s. 17 f, *Süddeutsche Zeitung*, 21 okt. 2005.

ökade (tyskkunskaper var ett villkor för utvandring), var regeringens huvudmål att rysslandstyskarna borde stanna kvar.¹⁴⁵

Särskilt angrep oppositionen Schröders inställning till kriget i Tjetjenien och Putins försök att framställa frågan som löst. Schröder hade kallat folkomröstningen i republiken 2001 för ”goda ansatser”. Parlamentsvalen där 2004 hade han tolkat som ett tecken på att Ryssland ville ha en politisk lösning och framhållit de gemensamma intressena i kampen mot terrorismen, medan EU förkastade nämnda val.¹⁴⁶ När socialdemokratiska partivänner bad Schröder ta upp frågan om mänskliga rättigheter i Tjetjenien efter terrordådet i Beslan med Putin, kallade Schröder Putin för en fläckfri demokrat (*lupenfreier Demokrat*).¹⁴⁷

Som svar på kritiken betonade Schröder vid olika tillfällen Putins svåra uppgift att skapa stabilitet i Ryssland och bevara landets integritet. Utrikesminister Fischer förklarade att de stora problemen i Ryssland inte kunde lösas på några år. Det vore enligt honom ett stort fel att tro att man kunde påverka ett så stort land som Ryssland.

I stället för öppen kritik gick Schröderregeringen in för förtrolig dialog med Putin. Fischer försäkrade att frågor som mediernas frihet, demokratiutvecklingen, Tjetjenien och mänskliga rättigheter diskuterades i alla möten med den ryska ledningen, och att han regelmässigt haft möten med företrädare för det ryska civilsamhället och människorättsgrupper.

Beträffande Tjetjenien framhöll Fischer att frågan bara kunde lösas med politiska medel, och att den var komplex. Å ena sidan gällde det att bevara Rysslands integritet, å den andra att inte tillåta terrorismens utbredning och att förbättra tjetjenernas humanitära situation.¹⁴⁸ Vid ett möte med Putin i december 2004 föreslog Schröder att EU aktivt skulle delta i lösningen av Tjetjenienfrågan, och Putin sade sig ta förslaget allvarligt.¹⁴⁹ Någon effekt synes initiativet dock inte ha fått.

Man kan alltså konstatera att Schröders intresse av att bevara det strategiska partnerskapet och utveckla de ekonomiska relationerna med Ryssland kombinerades med en mer positiv syn på Rysslands grad av demokrati än kanske någon annan ledare i väst hyste. Uppenbarligen hade han också varma personliga kontakter med Putin, men det bör även understrykas att hans politik

¹⁴⁵ Auswärtiges Amt, ”Russische Föderation”, s. 2.

¹⁴⁶ Deutscher Bundestag 15/75, 13 nov 2003; President Rossii, ”Zajavlenija dlja pressy i otvety na voprosy”, 31 aug. 2004; Adomeit, Bastian, Götz, s.6.

¹⁴⁷ SvD, 22 dec. 2004. I maj 2005 talade Schröder om gemensamma mål och övertygelser. (President of Russia, ”Joint interview”).

¹⁴⁸ President of Russia, ”Joint interview”, s. 2; Auswärtiges Amt, ”Rede von Bundesausussenminister Fischer”, 8 sept. 2004, Bundesregierung, ”Interview von Bundesminister des Auswärtigen”, 18 aug. 2005, www.bundesregierung.de/Anlage882255, hämtat 10 okt. 2005.

¹⁴⁹ Radio Free Europe/Radio Liberty Newsline, nr. 238, del 1, Russia, 21 dec. 2004.

stöddes av de stora tyska företag, som hade intressen i Ryssland. Politiken mötte dock allt kraftigare kritik från de borgerliga oppositionspartierna och även inom de egna partileden, när Ryssland under Putin blev alltmer auktoritärt och nationalistiskt. Politiken väckte även ökad misstro från bl.a. USA och de östra grannarna (om vilka mera nedan).¹⁵⁰ Under den tyska valkampanjen 2005 försvarade ryska medier föga överraskande Schröders relationer med Ryssland med att dessa gynnat Tysklands ekonomi, stärkt dess suveränitet och höjt dess internationella inflytande. Samtidigt angrep man CDU och rysslandskritiska socialdemokrater, men försäkrade att även en CDU-regering skulle vara tvungen att bevara de goda ekonomiska relationerna med Tyskland.¹⁵¹ Följande kapitel undersöker huruvida detta kommit att besannas.

Merkel och Ryssland

Merkels tillträde som tysk kansler innebar för Ryssland till att börja med Schröder och Putins *Männerfreundschaft* ersattes av ett mer affärsmässigt förhållande.¹⁵² Medan Schröder växt upp i ett Västtyskland präglad av kriget, har Merkel växt upp i det av sovjetkommunism präglade DDR. Till skillnad från Schröder kan Merkel också ryska, vilket gör henne mer jämspelt med Putin. Putin kunde dock trösta sig med att Schröders högra hand Steinmeier blev utrikesminister.

Koalitionsregeringens tillträde innebar naturligtvis både kontinuitet och vissa förändringar i rysslandspolitiken. Regeringsförklaringen och koalitionsfördraget, som till skillnad från 1998 behandlade Ryssland utförligt, förordade fortsatt strategiskt partnerskap både bilateralt och på EU-nivå. Man ville utveckla handeln och skapa ett långsiktigt energipartnerskap, fast utan ensidiga beroenden, och fortsätta den gemensamma kampen mot terrorism och samarbetet för att möta regionala och globala utmaningar.

Starkare än förut betonades Tysklands särskilda intresse av att understödja Rysslands svåra modernisering och utveckling mot demokrati på grundval av europeiska värden och ryska traditioner. Tysklands och EU:s erbjudande att underlätta en politisk lösning av Tjetjenien nämndes i koalitionsavtalet. Dess deklaration att relationerna med Ryssland skulle utformas så att de gemensamma grannarna inneslöts i en anda av vänskap och förtroende var en markering om att

¹⁵⁰ Neuss, Beate, "Schröder verfolgt eine kurzfristige Strategie", *Internationale Politik*, jan. 2005, s. 95.

¹⁵¹ Maksymichev, s. 108 ff; *Nezavisimaja gazeta*, 31 aug. 10 sept., 31 okt. 2005.

¹⁵² Ryska kommentatorer försökte också se fördelar med detta, se *Neue Zürcher Zeitung*, 12 okt. 2005; *Nezavisimaja gazeta*, 31 nov. 2005; *Moscow News*, nr. 2, 2006.

detta saknats tidigare.¹⁵³ Steinmeier uttryckte sålunda oro över en ny rysk lag, som inskränkte de icke-statliga organisationernas frihet.¹⁵⁴

I januari 2006 avlade Merkel ett officiellt besök i Moskva, där förhandlingarna (med anlitanande av tolk som ingen av dem behövde!) enligt Putin blev öppenhjärtiga och ytterst förtroendefulla. Merkel sade sig vilja bredda och fördjupa det strategiska partnerskapet och Petersburg-dialogen skulle fortlöpa.¹⁵⁵ Ett möte ägde också rum i slutet av november, men Merkel deltog inte, vilket Schröder alltid gjort.¹⁵⁶ I en *Spiegel*-intervju före besöket gjorde hon också klart att det inte var fråga om vänskap såsom med USA, eftersom man ”inte delade så många värderingar” med Ryssland. Merkels närmande till USA och hennes föregående besök där noterades nogsamt i Ryssland.¹⁵⁷

Störst skillnader mellan Merkel och Putin framträdde i synen på rysk inrikespolitik. De hade en mycket ”öppen och detaljerad” diskussion om Tjetjenien, och Merkel upprepade erbjudandet om EU-hjälp. Hon tog upp frågan om den nya lagen, som skärpte kontrollen av NGOs i Ryssland. Hon framhöll att den mött många invändningar internt och internationellt, varav somliga beaktats. Det gällde nu att mycket uppmärksamt följa hur lagen tillämpades. Ryska och internationella människorättsgruppers arbete fick inte förhindras, inte heller tyska stiftelsers. Putin försäkrade som svar att lagen bara riktade sig mot ”intransparent finansiering” och inte skulle drabba utländska organisationer. Även i västliga länder finns det problem med demokratin, tillade han.¹⁵⁸ Efter mötet med Putin träffade Merkel förutom regeringsfolk även företrädare för ryska NGOs och människorättsgrupper, bl.a. soldatmödrarnas kommitté, på tyska ambassaden. Företrädarna klagade öppet över valmanipulationer, Tjetjenienkriget och NGO-lagen, bad om stöd, och en av dem betecknade mötet som en lektion i demokrati.¹⁵⁹ Något sådant möte höll aldrig Schröder (eller Kohl).

I utrikespolitiska frågor var Merkel och Putin ense om att Iran inte fick utveckla kärnvapen och lovade fortsatt samråd. Tyskland gillade det ryska förslaget att anrikningen av iranskt uran skulle kunna ske i Ryssland, och som ovan nämnts

¹⁵³ Bundesregierung, ”Lasst uns”, s. 15, ”Koalitionsvertrag”, s. 134.

¹⁵⁴ Auswärtiges Amt, Reden ”Russland, Europa und die Welt”, tal av Steinmeier, 5 febr. 2006, s. 3.

¹⁵⁵ President Rossii, ”Stenogramma press-konferentsii dlja rossijskich i inostrannyh zjurnalistov”, 31 jan. 2006, www.president.kremlin.ru/text/, hämtat 9 febr. 2006.

¹⁵⁶ *Nezavisimaja gazeta*, 31. nov. 2005.

¹⁵⁷ ”Ich habe Antworten”, *Der Spiegel*, nr 2, 2006, s. 31, *Moscow News*, nr. 2, 2006; *Nezavisimaja gazeta*, 12 jan. 2006.

¹⁵⁸ President Rossii, ”Press-konferentsija po itogam”, 16 jan. 2006; Die Bundeskanzlerin, Artikel, ”Deutschland und Russland wollen sich im Iran-Konflikt eng abstimmen”, 16 jan. 2006, www.bundeskanzlerin.de, hämtat 18 jan 2006.

¹⁵⁹ *Spiegel online*, ”Der Westen darf nicht schweigen”, 17 jan. 2006, www.spiegel.de/politik/ausland, hämtat 1 febr. 2006.

gick Ryssland sedermera med på att ta upp frågan om Irans kärnkraftsprogram i Säkerhetsrådet. Men medan Merkel inte ville utesluta några sanktioner, tog Ryssland avstånd från sådana. Detta har att göra med att det är Ryssland som bygger kärnkraftverk i Iran. Landet är en viktig handelspartner, som rentav kallas strategisk partner till Ryssland.

Beträffande Israel-Palestina talade både Tyskland och Ryssland väl om USA:s vägkarta för fred, men åsikterna gled isär, då Hamas vann parlamentsvalet i Palestina i januari 2006. Medan Tyskland liksom USA såg Hamas som en terrororganisation och krävde att den skulle erkänna Israel och avstå från våld, höll inte Ryssland Hamas för en dylik. Putin hälsade t.o.m. dess valseger som ett mycket allvarligt slag mot USA:s mellanösternpolitik och inbjöd Hamas att besöka Moskva.¹⁶⁰

Ekonomi främst

I fråga om de ekonomiska relationerna var Merkel vid mötet i januari enig med Putin om att uppskatta den växande handeln och utfäste sig att verka för att små och medelstora tyska företag kunde delta. Särskilt diskuterades NEGP, som Ryssland börjat bygga i december. I enlighet med tidigare uttalanden under valkampanjen lovordade Merkel projektet, som hon kallade 'strategiskt' både för Europa och Tyskland, men med syftning på Polen och baltstaterna framhävde hon att det inte riktade sig mot någon stat. Merkel och Putin hade också en "öppenhjärtig" diskussion om prissättningen på gas.

Denna föranleddes av en konflikt om gaspriser mellan Ryssland och Ukraina i slutet av 2005, i vilken Gazprom hade krävt nästan en femdubbling av priset och kontroll över transitleddningen till EU-länderna. Då Ukraina vägrade stängde Gazprom av gasledningen, vilket också drabbade Tyskland. Efter västliga protester, inklusive EU och USA, kopplades dock gasen på igen och Ryssland gick med på en mindre prishöjning tills vidare.¹⁶¹

Av denna incident drog Merkel i nämnda intervju före rysslandsresan slutsatsen att Tyskland visserligen behövde stabila relationer med Ryssland, men måste "satsa allt" på att spara energi och diversifiera energiförsörjningen. "Vi får inte ge oss in i ett beroende". Även om Tyskland var hänvisat till rysk gas för lång tid, fick det inte bli för mycket, och EU borde ta upp denna fråga av enorm ekonomisk och politisk strategisk betydelse, sade hon.¹⁶² Det tyska utrikesministeriet författade ett planeringsdokument, som förklarade att energisäkerhet måste bli ett genomgående tema i alla diplomatiska

¹⁶⁰ President Rossii, "Stenogramma press-konferentsii".

¹⁶¹ Larsson, *Russia's Energy Policy*, s. 203 ff.

¹⁶² "Ich habe Antworten", *Der Spiegel*, nr. 2, 2006, s. 31 f.

sammanhang.¹⁶³ Steinmeier deklarerade att energisäkerhetspolitik också är fredspolitik, betonade att problemet måste lösas genom dialog och att Ryssland förblev en oundgänglig partner.¹⁶⁴ Krisen intensifierade också den tyska debatten om kärnkraften, vilken hotar att splittra regeringen. Ledande inom CDU/CSU ifrågasätter koalitionsavtalets ord om fortsatt avveckling, medan SPD försvarar dem.¹⁶⁵

NEGP kom vidare i dålig dager, då det under våren avslöjades att Schröder före sin avgång hade beviljat en finansiell garanti till Gazprom och strax efter sin avgång accepterat ett erbjudande från Gazprom om att bli styrelseordförande för projektet med mycket hög lön.¹⁶⁶

Trots detta fortsatte de ekonomiska banden att stärkas. Det följande toppmötet i Tomsk mellan Merkel och Putin, som blev det dittills största genom att 13 ryska ministrar och tio tyska förutom en rad företag deltog, dominerades av ekonomiska frågor och en rad avtal slöts, bl.a. om samarbete mellan banker, järnvägar, flyg- och rymdfart och bilindustri och etablerandet av en handelskammare i Moskva. Beträffande NEGP fick BASF del i ett gasfält i utbyte mot att Gazprom fick tillträde till den tyska gasmarknaden genom företaget Wingas. Putin klagade visserligen under mötet över bristande tillgång till den europeiska gasmarknaden och hotade med att söka marknader annanstans (jfr tidigare avtal med Kina), men Tyskland utgjorde härvid ett undantag.¹⁶⁷

Båda sidor talade vidare om strategiskt partnerskap och samverkan beträffande Iran och Afghanistan.¹⁶⁸ Merkel undvek att öppret uttala sig om rysk politik och ekonomiminister Glos (CDU) förklarade rentav att sådant skulle förstöra

¹⁶³ ”Kalter Krieg”, *Der Spiegel*, nr. 9, 2006, s. 32 f.

¹⁶⁴ Se även Auswärtiges Amt, Reden, Steinmeier, ”Russland, Europa und die Welt”, 5 febr. 2006.

¹⁶⁵ ”Kalkulierter Krach”, *Der Spiegel*, nr. 3, 2006, s. 36; ”Das ist ein Weckruf”, *ibidem*, nr. 2, 2006, s. 34 ff. Det handlar bl.a. om att förlänga reaktorernas livstid, som enligt 2001 års beslut skall löpa ut 2021. (Nelles, Roland, ”Listiger Vorschlag”, *Der Spiegel*, nr. 21, 2006, s. 100 f.)

¹⁶⁶ Larsson, Sweden and the NEGP, s. 18 f; ”Der Gasprom-Kanzler”, *Der Spiegel*, nr. 15, 2006, s. 24 ff. Enligt rysk press skulle Schröder också ha stött inrättandet av en tankesmedja för att skapa en positiv bild av Ryssland i Tyskland. (*Der Tagesspiegel*, 29 mars 2006)

¹⁶⁷ President Rossii, ”Press conference following Russian-German intergovernmental consultations”, 27 april 2006, hämtat 4 maj 2006; Die Bundeskanzlerin, ”Deutsch-russische Regierungskonsultationen in Tomsk”, 26 april, hämtat 8 maj 2006. Om flera hotelser före mötet, se *International Herald Tribune* (IHT), 27 april 2006.

¹⁶⁸ Tidigare hade utrikesminister Lavrov besökt försvarsminister Jung (!) och talat om förtroendefulla kontakter, medan Jung tackat för överflygningsrättigheter. (Bundesministerium, Der Minister, ”Gemeinsame Interessen”, 6 april 2006, www.bmvg.de, hämtat 17 maj) Endast Tyskland har en flygbas kvar i Uzbekistan.

atmosfären och att Putin var en vän av Tyskland.¹⁶⁹ Merkel markerade dock att hon och Putin haft en ”öppen och intensiv diskussion om alla frågor”, vilket antydde oenighet i vissa. I samband med mötet träffade hon även företrädare för den tyska minoriteten och de evangeliska och katolska kyrkorna, vilket möjligen kan ses som en liten markering.¹⁷⁰

Sammanfattningsvis kan således konstateras att även om Merkel markerade mera distans till Putin, särskilt i synen på rysk inrikespolitik, så behöll hon föregångarens strävan efter goda relationer med Ryssland på det ekonomiska planet. För att lösa sina energiproblem förlitar sig Tyskland mer på bilateralt samarbete med Ryssland än en gemensam EU-politik. Samtidigt som Tyskland förblir ledande inom EU i strävan efter integration, är det numera det land som inom EU har bäst förbindelser med Ryssland och som där uppskattas mest. Detta påverkar emellertid relationerna till de mellanliggande grannarna, vilket härnäst skall granskas.

¹⁶⁹ Socor, ”Russian-German summit in Tomsk: special relationship on display”, EDM, nr. 85, 2 maj 2006.

¹⁷⁰ Die Bundeskanzlerin, Artikel, ”Bundeskanzlerin Merkel trifft Russlanddeutsche in Tomsk”, www.bundeskanzlerin.de, hämtat 8 maj 2006.

Relationerna med Vitryssland och Ukraina

Kansler Kohls tid

Tysklands relationer med OSS-staterna, inte minst med de östeuropeiska Vitryssland, Ukraina och Moldavien, hänger nära samman med förhållandet till Ryssland som ovan behandlats. Då de tre staterna förklarade sig självständiga och Sovjetunionen föll samman 1991, erkändes de snart av det förenade Tyskland och diplomatiska förbindelser upprättades. Tyskland öppnade ambassader i alla tre huvudstäderna (vilket bara få EU-stater gjorde) och besöksutbyten kom igång, särskilt med Vitryssland.

Tack vare sin ekonomiska styrka och tidigare engagemang i SSSR blev Tyskland också främsta handelspartner till Ukraina och Vitryssland näst efter Ryssland, och ledande investerings- och biståndsland. Liksom gentemot Ryssland bad Tyskland om ursäkt för lidande och förstörelse som Nazityskland under kriget åsamkat ländernas befolkningar, särskilt judarna, och betalade ut skadestånd (*Wiedergutmachung*) till tvångsarbetare och andra offer.¹⁷¹ Ukraina och Vitryssland fick också del av Förbundsrepublikens bidrag till bostadsbyggande för de sovjetiska trupperna som drogs tillbaka från DDR, och Vitryssland blev den främste mottagaren av tyskt bistånd med anledning av att Tjernobyli-olyckan speciellt drabbade det landet. En rad tyska *Länder*, kommuner och ideella organisationer upprättade kontakter med sina motsvarigheter i Ukraina och Vitryssland, kulturellt och vetenskapligt utbyte kom igång genom universitet, institut (t.ex. Goethe-institut) och stiftelser.¹⁷²

Förbindelserna med Vitryssland försämrades dock, då den 1994 valde presidenten Lukasjenko alltmer stärkte sin makt och förtryckte oppositionen, ändrade författningen 1996, bildade en union med Ryssland och liksom Ryssland motsatte sig Natoutvidgningen. Tyskland medverkade 1997 i EU:s begränsning av de politiska relationerna med Vitryssland, inklusive resor till EU för regimens högsta representanter, tills dess landet återvände till vägen mot

¹⁷¹ Ryssland och Ukraina fick 200, Vitryssland 100 miljoner euro från Förbundsrepubliken, och sedan 1999, då tyska företaget axlade sitt ansvar, betalade de via en fond till Ryssland 426, Ukraina 880 och Vitryssland 354 miljoner euro. (Botschaft der Bundesrepublik Deutschland, Minsk, *10 Jahre Deutsch-Belarussische Beziehungen*, febr. 2004, s. 18)

¹⁷² *Ibidem*, s. 14, 19 ff, 60 ff; Auswärtiges Amt, Länderinformation, Ukraine, "Beziehungen mit der Ukraine", oktober 2005, s. 1-3, www.auswaertiges-amt.de/www/laenderinfos, hämtat 13 febr. 2006.

demokrati och rättsstatlighet. Då EU-ambassaderna tvingades byta lokaler i Minsk, nedtrappades även den tyska ambassadens verksamhet.

Schröders politik

Då Schröder-regeringen tillträdde 1998, nämnde koalitionsfördraget som ovan visats bara Ukraina vid sidan av Ryssland med en utfästelse att demokrati och rättsstatlighet där skulle befrämjas. I fråga om Vitryssland sades det att Tyskland liksom tidigare medverkade i den EU-gemensamma politiken. Ambassadören återvände visserligen till Minsk 1999, men Tyskland protesterade mot politiskt förtryck, ofria president- och parlamentsval osv. under de följande åren och upprätthöll visumbegränsningarna för regimens ledare. Däremot tillämpades en frikostig visumpolitik gentemot vanliga vitryssar, och t.o.m. höga tjänstemän fick långfristiga visum, medan Vitryssland var mer restriktivt mot tyska tjänstemän.¹⁷³ Deutsche Welle startade 2005 med EU-stöd dagliga nyhetssändningar för vitryska lyssnare – dock bara en kvart och på ryska.¹⁷⁴

Samtidigt försäkrade tyska regeringsföreträdare att varken EU eller Tyskland var intresserade av att isolera Vitryssland och erbjöd en allvarlig dialog med syfte att stegvis normalisera förbindelserna. Tyskland upprätthöll och försökte utveckla kontakterna med NGOs i Vitryssland, kultursamarbete m.m. Handelsutbytet ökade under 2000-talets början, och 2001 öppnades ett tyskt handelskontor i Minsk. Tyskland förblev det näst största investerarlandet efter Ryssland och gynnade bildandet av små- och medelstora företag i det av staten dominerade näringslivet.¹⁷⁵

Beträffande Ukraina genomförde Schröder-regeringen regelbundna konsultationer med Ukrainas regering sedan 1998 med deltagande av en rad ministrar. Också här talades det om strategiskt partnerskap. Liksom med Ryssland hölls årliga militära seminarier med Ukraina.¹⁷⁶ Vid ett besök i Kiev i december 2001 föreslog Schröder att Ukraina tillsammans med EU skulle utarbeta en färdplan mot associerat medlemskap, vari konkreta steg som måste tas. Vid ett följande besök av president Leonid Kutjma i Berlin i februari 2004 erbjöd Schröder hjälp att lösa de problem som hindrade Ukraina komma in i WTO och bli erkänt som marknadsekonomi av EU. Man konstaterade att den bilaterala handeln och de tyska investeringarna ökade. Tyskland var den tredje största biståndsgivaren efter USA och Kanada, inte minst för att förstärka

¹⁷³ Botschaft der Bundesrepublik Deutschland, Minsk, "Pressemitteilung", 19 dec. 2005, www.germanembassy.org.by, hämtat 24 febr. 2006.

¹⁷⁴ *Moscow News*, 11 okt. 2005, www.mosnews.com, hämtat 24 febr. 2006.

¹⁷⁵ Botschaft der Bundesrepublik Deutschland, Minsk, *10 Jahre* s. 30 ff, Auswärtiges Amt, Länderinformation, Ukraine, oktober 2005, s. 1-3.

¹⁷⁶ Det tolfte hölls i maj 2006. (Bundesministerium, "Begegnung am Ehrenmal", 9 Maj 2006, www.bmvg.de/portal, hämtat 17 maj 2006)

Ukrainas gränsbevakning i samband med Polens anpassning till Schengenregler. Förhandlingar fördes också om att bilda ett gaskonsortium med Ryssland som tredje part.

Men samtidigt konstaterade den tyska sidan som redan framgått att det fanns åtskilliga problem i Ukraina. Schröder tog 2001 upp frågorna om demokratisering, rättsstatlighet och pressfrihet med Kutjma, men diskuterade dem också med företrädare för civilsamhället (jfr Schröders möten med Putin). Vid det senare mötet kommenterade han ”intensivt” författningsprocessen i Ukraina.¹⁷⁷

Bakgrunden till detta var att president Kutjmas regim blivit alltmer korrupt och repressiv mot den politiska oppositionen och inte genomfört utlovade marknadsekonomiska reformer. Detta ledde till att Nato- och EU-länderna blev alltmer kritiska mot regimen, trappade ner bistånd och inte erbjöd landet förhandlingar om medlemskap. Då bägge organisationerna hösten 2002 beslöt och våren 2004 genomförde sina stora utvidgningar, ställdes både Ukraina och Vitryssland utanför. Det utvidgade EU räknade dem i stället till den ring av grannar, som bara erbjöds närmare samarbete. I detta läge orienterade Kutjma Ukraina mot allt närmare samarbete med Ryssland, som i gengäld stödde Kutjmas regim.¹⁷⁸

Kutjma-regimens försök att genom valfusk och stöd från Ryssland vinna presidentvalet ledde hösten 2004 till kraftiga protester från EU-länderna och även Tyskland. Alla partierna i *Bundestag* enades om att protestera mot valfusket och välkomnade senare valet av Jusjtjenko, som lovade överföra makt från presidenten till parlamentet och gick in för Nato- och EU-medlemskap.

Men under krisens höjdpunkt spelade Schröder en passiv roll jämfört med sina östliga Nato- och EU-grannar och oroade sig tydligen för den ryska reaktionen att döma av telefonsamtal med Putin.¹⁷⁹ Detta bidrog till debatterna om Ukraina i förbundsdagen, där Schröder manade till försiktighet och fredliga metoder, medan oppositionsledaren Merkel betonade vikten av rättsstatlighet och frihet före fredlighet.¹⁸⁰ Efter revolutionen krävde Merkels parti att regeringen skulle ge Ukraina ett ”klart europeiskt perspektiv” och mer stöd för sina reformer.¹⁸¹

¹⁷⁷ Botschaft der Bundesrepublik Deutschland, Kiew, ”4. Deutsch-Ukrainische Regierungskonsultationen”, 2001, ”5. Deutsch-Ukrainische Konsultationen 2004 in Berlin”, www.kiew.diplo.de/de/03/Deutschland_und_Ukraine, hämtade 20 febr. 2006.

¹⁷⁸ Mer om detta i Oldberg, *Membership and Partnership: The relations of Russia and its neighbours with NATO and the EU in the enlargement context*, FOI-R—1364—SE, oktober 2004, s. 24 ff, 57 ff.

¹⁷⁹ Martinsen, s. 139.

¹⁸⁰ Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 15/144, 1 dec. 2004, s. 52-57.

¹⁸¹ Deutscher Bundestag, Drucksache 15/5021, Antrag ”Für eine klare europäische Perspektive der Ukraine”, 8 mars 2005.

Då Jusjtjenko sedan besökte Berlin, fick han tala i förbundsdagen (liksom Putin 2001) och erhöll ett (visserligen litet) ekonomiskt bidrag till reformer inom statsapparaten. En bilateral *High level group* bildades för ekonomiskt samarbete. För att hjälpa Ukraina på vägen menade den tyske Kiev-ambassadören Stüdemann vid detta tillfälle, att EU borde erkänna landet som en marknadsekonomi, när Ryssland med en liknande struktur redan var det, och att det skulle få inträde i WTO. (Det förstnämnda skedde också.) Man välkomnade den ökade pressfriheten i Ukraina och ingripanden mot korrumperade tjänstemän. När Ukrainas största stålverk Kryvorizjstal bjöds ut på auktion, köptes det av Mittal Steel Germany.¹⁸²

Ambassadören berömde också Ukraina för att ha avskaffat visumtvång för EU-medborgare ensidigt och föreslog att EU som en gest borde underlätta visumtilldelning till vissa grupper, t.ex. studenter och affärsmän.¹⁸³ Visumfrågan blev dock en svår belastning för utrikesminister Fischer vintern 2005, då det avslöjades att införandet av mycket slappa bestämmelser 2000 gjort det möjligt för bl.a. hundratusentals ukrainare, däribland kriminella och prostituerade, att komma till Tyskland, samtidigt som hela EU oroade sig för internationella terrorister.¹⁸⁴

Angående ukrainskt Natomedlemskap menade den tyske ambassadören att det borde ske stegvis och i dialog med Ryssland, som var en viktig partner också för Ukraina. Framåt hösten 2005 började dock Tyskland oro sig över politisk splittring och nya korrupsionsskandaler under Jusjtjenko.

Som ovan framgått innebar Tysklands och Rysslands avtal i september 2005 att bygga en gasledning genom Östersjön (NEGP) ett problem även för Ukraina, där både regering och opposition kritiserade det. 80 % av den ryska gasexporten går genom Ukraina, och NEGP skulle öka Rysslands påtryckningsmöjligheter mot Ukraina.

Sammanfattningsvis kan fastslås, att Tyskland under Schröder riktade skarpare kritik mot bristen på demokrati och reformer i både Vitryssland och Ukraina än mot Ryssland, vilket torde sammanhånga med att de inte sågs som lika viktiga som partner i stormaktspolitiken och i tysk utrikeshandel. Tyskland stödde senare visserligen försiktigt Jusjtjenkos orangea revolution, men detta balanserades av gasavtalet med Ryssland. Schröder gav bara villkorat stöd för Ukrainas strävan efter medlemskap i Nato och EU.

¹⁸² *The Wall Street Journal*, 26 okt. 2005.

¹⁸³ Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik (DGAP) "Vortrag von Botschafter Dietmar Stüdemann", 13 april 2005, www.dgap.org/print/1629.html

¹⁸⁴ "Der Schleuser-Skandal", *Der Spiegel*, nr. 6, 2005, s. 18 ff.

Nya tongångar under Merkel?

Merkels koalitionsfördrag med SPD i november 2005 behandlade till skillnad från 1998 års koalitionsavtal utförligt relationerna med Vitryssland och Ukraina. Tyskland skulle tillsammans med sina EU-partners gå in för att stärka demokrati, rättsstatlighet och människorättigheter i Vitryssland. Man skulle understödja reformprocessen i Ukraina, hjälpa till att fördjupa förbindelserna mellan EU och detta land, och hjälpa det att finna sin plats i Europa.¹⁸⁵

Kiev-ambassadören Stüdemann klargjorde i en ny intervju att det tyska valet inte betydde större förändringar i förhållandet till Ukraina. Tyskland förblev angeläget om att Ukraina utvecklades stabilt, vilket främst betydde demokratiska institutioner, mänskliga rättigheter och marknadsekonomi. Beträffande gasledningarna beklagade ambassadören, att den förra ukrainska regeringen inte gjort allt den kunnat för att få till stånd ett gaskonsortium med Tyskland och Ryssland. Även han försvarade NEGP-avtalet med Ryssland och uppmanade Ukraina att förbättra de existerande transitleddningarna, där ”förluster” förekommit.¹⁸⁶

Som ovan visats aktualiserades frågan om gasledningarna vid nyår 2006, då Ryssland främst på grund av konflikt med Ukraina om gaspriset stängde av gasledningen västerut, vilket även drabbade Tyskland. Efter protester från EU-länderna satte Ryssland på gasen igen och ingick en kompromiss med Ukraina. Ryssland påpekade dock att Ukraina liksom tidigare tappade av gas för eget bruk. Detta drabbade - som ambassadören antydde - också Tyskland och minskade sannolikt inte Merkels vilja att satsa på NEGP.

Vid ett besök i Ukraina i februari 2006 berömde utrikesminister Steinmeier regeringen för demokratiska reformer, ökad yttrandefrihet osv. Den fredliga orangea revolutionen påminde honom om demonstrationerna i DDR i november 1989. I fråga om Nato- och EU-medlemskap förklarade han att organisationerna visserligen var öppna och stödde Ukrainas strävan, men för samarbete krävdes synliga reformer, som stöddes av folket. Europa var främst en värdegemenskap. Han var medveten om Ukrainas band med Ryssland, men menade att landet kunde bli en bro till EU och tog avstånd från tal om intressesfärer. Han glömde inte heller att fördöma Nazitysklands förbrytelser i Ukraina, bl.a. mot judarna där.¹⁸⁷

Beträffande Vitryssland upprätthöll Merkel-regeringen den tidigare regeringens politik till förmån för den vitryska oppositionen. Inför presidentvalet i mars 2006 tog Merkel och Steinmeier emot den samlade oppositionens kandidat

¹⁸⁵ ”Koalitionsvertrag CDU, CSU, SPD”, 11 nov. 2005, s. 134.

¹⁸⁶ Intervju i *Kievskij Telegraf*, nr. 50, 2005, www.versii.com/telegraf, hämtat 20 febr. 2006.

¹⁸⁷ Auswärtiges Amt, ”Rede des Bundesausussenministers, Dr. Frank-Walter Steinmeiner an der Mohyla-Akademie”, 28 febr. 2006, ”Deutschland und die Ukraine: Eine Partnerschaft in Europa, 28 febr. 2006, www.auswaertiges-amt.de, hämtade 6 mars, 2006.

Milinkevitj i Berlin och inskräppte sin förväntan att valet skulle bli fria och rättvisa, så som Vitrysslands medlemskap i OSSE förpliktade till. Steinmeier hoppades att utvecklingen i Ukraina skulle påverka Vitryssland.¹⁸⁸ Då valet inte blev fritt, fördömde Tyskland detta och EU utvidgade visumbegränsningarna mot Lukasjenko och hans närmaste tjänstemän.

Att döma av Merkels första månader vid makten, tycks Tysklands intresse och stöd för den demokratiska utvecklingen i Ukraina (och frånvaron därav i Vitryssland) sålunda ha tilltagit något i jämförelse med Schröders tid, vilket delvis torde sammanhänga med den lite mer kritiska synen på Ryssland och dess stormaktsambitioner. Men jämfört med andra länder var Tyskland ändå försiktigt, vilket nedan kommer att visas.

¹⁸⁸ Botschaft der Bundesrepublik Deutschland, Minsk, ”Pressemitteilung”, 3 febr. 2006, ”Rede des Bundesausenministers, Dr. Frank-Walter Steinmeiner an der Mohyla-Akademie”, www.germanembassy.org.by, hämtat 24 febr. 2006.

Tyskland och Polen

Bakgrund

Polen är Tysklands näst största granne efter Frankrike, med vilket det haft mycket komplicerade relationer genom historien. Polens läge mellan Ryssland och Tyskland är dess centrala geopolitiska problem.¹⁸⁹ Under andra världskriget delades som bekant först Polen mellan Nazityskland och Sovjetunionen, sedan inkorporerade Tyskland hela Polen, förtryckte befolkningen och mördade över sex miljoner invånare, däribland nästan alla judar (*Endlösung*). När krigslyckan vände, ockuperade Sovjetunionen hela Polen och införlivade den östra delen, medan Polen kompenseras med större delen av Ostpreussen och östra Tyskland fram till Oder-Neisse-linjen. Polacker fördrevs eller flydde till de f.d. tyska områdena, och tyskarna där fördrevs/flydde västerut, huvudsakligen till Västtyskland. Efter kriget installerade Sovjetunionen kommunistiska regimer i Polen, Östtyskland med flera länder och slöt bilaterala biståndsavtal med dessa.

Medan DDR, som grundades 1949, slöt vänskaps- och samarbetsavtal med Polen och erkände Oder-Neisse-gränsen, vägrade Förbundsrepubliken under CDU-kanslern Konrad Adenauer att göra detta och slöt i stället allianser västerut som ovan visats. Förbundsrepubliken hade således inga officiella förbindelser med Polen under många år.¹⁹⁰ Den polska oron för tysk revanschism utnyttjades av Sovjetunionen för att hålla landet kvar i det socialistiska lägret.

Det nationalistiska och katolska Polen reagerade emellertid mot den sovjetiska och kommunistiska övermakten, bl.a. 1956, och försökte föra en egen politik. 1965 tog polska biskopar ett första steg till försoning genom ett brev till sina kollegor i Förbundsrepubliken, och även där höjdes röster för försoning och ett erkännande av Oder-Neisse-gränsen. Då socialdemokraten Willy Brandt blev kansler och inledde sin Ostpolitik med ett fördrag med Sovjetunionen och sedan ville försonas också med Polen, kom den polska ledningen honom till mötes. 1970 ingicks ett fördrag, vari de existerande gränserna erkändes ”nu och i framtiden”, diplomatiska förbindelser upprättades och Brandt knäböjde framför monumentet över de mördade judarna i Warszawa, en akt som symboliserade tysk ånger över hitlertidens brott. Men CDU/CSU, som understöddes av de

¹⁸⁹ För en aktuell översikt, se Wilhelm Unge, ”Polen—ett land med transatlantisk ryggmärksreflex”, i Ljung, Bo m.fl., *Nordeuropeisk säkerhet och stabilitet*, FOI-R—1626—SE, april 2005, s. 43 ff.

¹⁹⁰ Keesing’s Research Report, *Germany and Eastern Europe since 1945*, New York, Charles Scribner’s Sons, 1973, s. 58 ff.

tyska flyktingorganisationerna (*Bund der Vertriebenen*), gjorde motstånd och ville göra frågan beroende av Tysklands återförening, och den ömsesidiga misstron mellan folken bestod.¹⁹¹

Först demokratins seger i Polen, som påskyndade Berlin-murens fall, och Tysklands återförening ledde till tydligare närmande. Förbundsrepubliken stödde de demokratiska krafterna i Polen, och Polen förordade Tysklands återförening 1990 trots minnena från kriget och till skillnad från Frankrike och Storbritannien i början.¹⁹² I ett fördrag med Polen om gott grannskap och vänskapligt samarbete erkände Tyskland uttryckligen Oder-Neisse-gränsen. Detta var även ett villkor för att andra världskrigets segrarmakter skulle godta återföreningen.

Mer aktivt än t.ex. Frankrike¹⁹³ verkade Tyskland under kansler Kohl på 1990-talet för att Polen skulle bli medlem i Nato och EU. Detta kan dels ses som ett uttryck för Tysklands behov av stabilitet i öster, vilket varit ett problem genom historien, dels som ett tack för bidraget till återföreningen. Vidare hade tyska företag intresse av att få nya marknader för sina produkter, och många etablerade sig i Polen, där lönerna var lägre, och exporterade tillbaka till Tyskland. Under 1990-talet ökade sålunda handeln mellan länderna starkt. Polen å sin sida var angeläget om integration med väst för att minska beroendet av Ryssland. Även det militärindustriella samarbetet utvecklades.¹⁹⁴

Redan 1990 erkände Polen existensen av en tysk minoritet (ca. 300 000), som fick platser i valda organ även på riksplanet och fick rätt till egna skolor. Det officiella Tyskland erkände sitt ansvar för krigsförbrytelserna och gav skadestånd till Polen, den nation som kanske ändå drabbats värst av kriget. Vidare utvecklades kulturutbytet över gränserna, likaså samarbetet mellan regioner och städer, något som underlättades av att visumtvånget avskaffades. Redan vid mitten av 1990-talet beskrevs relationerna mellan länderna som de bästa på hundratals år. Återflyttandet av Tysklands huvudstad från Bonn till Berlin 1997 förde dess politiska centrum helt nära Polen.¹⁹⁵

¹⁹¹ *Ibidem*, s. 272 ff; Swiecicki, Jakub, *Att försona polacker och tyskar*. Världspolitikens dagsfrågor, nr. 4, 2004, s. 7 ff.

¹⁹² CDU-kanslern Kohl var just på besök hos Polens förste demokratiskt valde premiärminister Mazowiecki och omfamnade honom vid en offentlig mässa, när Berlin-muren började rämna. Kohl for då till Berlin men återvände dagen efter. (Swiecicki, s. 9) Se även Martinsen, s. 118 ff. Polackerna påpekade att de själva hade lidit mycket av delningar. (Unge, s. 59)

¹⁹³ Martinsen, s. 121 f.

¹⁹⁴ Martinsen, s. 128 ff; Unge, s. 60.

¹⁹⁵ Pflüger, Friedbert, "Die deutsch-polnische Interessengemeinschaft", i Kaiser und Krause, s. 143, Auswärtiges Amt, Länderinformationen, Polen, "Beziehungen zwischen Polen und Deutschland", mars 2005, www.auswaertiges-amt.de, hämtat 13 febr. 2006.

Schröder-regeringen och Polen

Vid sitt tillträde betonade den röd-gröna koalitionsregeringen liksom föregångaren att Tyskland hade ett alldeles särskilt historiskt ansvar inför Polen, vilket motiverade ett allt närmare partnerskap liksom förstärkning av bägges samarbete med Frankrike, den s.k. Weimar-triangeln (*Weimarer Dreieck*). Man tackade för polackernas (och ungrarnas) bidrag till Tysklands återförening och lovade fortsatt stöd till dem vid EU-utvidgningen.¹⁹⁶

Genom Polens formella inträde i Nato 1999 fick länderna försvarsförpliktelser mot varandra och det militära samarbetet intensifierades. De bildade tillsammans med Danmark en gemensam Natokår med högkvarter i Szczecin (f.d. Stettin), vars ledning roterar mellan länderna.¹⁹⁷ 2004 anslöts även de baltiska länderna och Slovakien till styrkan, som senare även fick i uppdrag att understödja Natos skyddsstyrka i Afghanistan. Tyskland kom som största land att spela en ledande roll inom kåren.¹⁹⁸

Försoningspolitiken mot Polen (och andra östländer) fortsatte, då Tyskland under 2000-talet betalade ut ersättningar till f.d. slavarbetare. Schröder inbjöds 2004 till 60-årsminnet av Warszawa-upproret, där han i ett tal uttryckte skam över nazitruppers brott och hyllade motståndskämparna.¹⁹⁹ Den tyska *Vergangenheitsbewältigung* motsvarades av en polsk beträffande behandlingen av judar under kriget och fördrivningen av tyskar.²⁰⁰ Men relationerna stördes av två initiativ, som härrörde från Erika Steinbach, ny ordförande för Bund der Vertriebenen (BdV) och CDU-ledamot i Bundestag. Hon krävde för det första att fördrivna tyskar skulle få återvända till sina *Heimat* i Polen (och Tjeckien), och få tillbaka egendom eller få materiell kompensation. En särskild stiftelse (*Preussische Treuhänder*) bildades sålunda för att samla upp anspråk och förbereda stämningar. Före EU-utvidgningen ställdes kraven som villkor för polskt medlemskap, efteråt ansågs inträdet underlätta rättslig prövning, om inte i Polen så vid domstolen i Luxemburg.

Vidare föreslog Steinbach upprättandet av ett musei- och utbildningscentrum (*Zentrum gegen Vertreibungen*) i Berlin för att dokumentera fördrivningarnas historia, senare modifierat till att gälla alla fördrivningar. Idéerna bör ses mot bakgrund av det ovannämnda växande intresset för tyskarnas lidanden under

¹⁹⁶ ”Regierungserklärung”, s. 91

¹⁹⁷ Unge, s. 60, 69, not 84. Se även Neretnieks, Karlis, *Multinational Corps North East – “Baltic Corps”*. En framtida partner i Östersjöområdet? FOI memo, juni/juli 2006.

¹⁹⁸ Bundesministerium, Ministerium, ”Multinationales Korps Nordost soll Rolle in Afghanistan spielen”, 22 febr. 2006, www.bmvg.de/portal, hämtat 3 april 2006.

¹⁹⁹ ”60 Jahre Warschauer Aufstand”, *Blätter für deutsche und internationale Politik*, nr. 10, 2004, s. 1279 f.

²⁰⁰ Swiecicki, s. 4 ff; Törnquist-Plewa, Barbara, “The Jedwabne Killings – A Challenge for Polish Collective Memory”, i Karlsson, Gerner, s. 141 ff.

kriget. År 2000 framträdde Schröder – som förste kansler – på de fördrivnas årliga kongress och sade att fördrivningen av tyskarna efter kriget var orätt.

Dessa initiativ upprörde starkt känslorna i Polen, där misstänksamheten mot tyskarna och fruktan för deras återkomst förstärktes. Man påpekade att fördrivningarna var en följd av kriget, frågade sig varför ett sådant centrum just skulle ligga i Berlin och varför det skulle handla om fördrivningarna, när så många andra offer skördats.²⁰¹ Polens parlament (*Sejm*) uppmanade i september 2004 den tyska regeringen att överta skadeståndsanspråken mot Polen. Dessutom hade Tyskland ännu inte betalat fullt skadestånd för förstörelsen av Polen under kriget, och den egna regeringen uppmanades ta upp detta till förhandling.

I sitt tal i Warszawa 2004 erkände dock Schröder att det var Tyskland som startat kriget och tog avstånd från de fördrivnas skadeståndsanspråk liksom planerna på ett fördrivningscentrum i Berlin. Ländernas presidenter kom överens om att tillsammans bearbeta sin historia i en europeisk ram, vilket i februari 2005 resulterade i det europeiska nätverket Minne och Solidaritet. Regeringarna kom i en gemensam undersökning fram till att skadeståndsanspråk från båda sidor var utsiktslösa. Allt detta togs upp på det tyska utrikesdepartementets hemsida om relationerna (som för övrigt är gemensam med det polska utrikesministeriets, något som torde vara ganska unikt).²⁰² Trots nämnda problem trädde en ny polsk lag i kraft 2005, enligt vilken minoritetsspråk kunde användas som hjälpspråk på lokal nivå, och den tyska minoriteten hade valframgångar i f.d. Oberschlesien.²⁰³ Den tyska försoningen med Polen föreföll alltså fortsätta på flera nivåer, och den mötte starkare gensvar än i Ryssland som ovan visats.

Vidare utvecklades det ekonomiska samarbetet, så att Polen vid mitten av 2000-talet blev en av Tysklands viktigaste handelspartners i nivå med Tjeckien och Ryssland.²⁰⁴ Tyskland blev Polens viktigaste handelspartner med ca. en tredjedel av dess utrikeshandel och ett av de främsta investerarländerna. Detta väckte också oro för tyskt övertagande av landet. Även kulturutbytet var intensivt, t.ex. blev 2005-2006 ett tyskt-polskt kulturår.²⁰⁵

Beträffande det ekonomisk-politiska samarbetet inom EU fullföljde den röd-gröna koalitionen Kohls politik att stödja Polens (och andra östliga grannars) inträde. Schröder lanserade Günter Verheugen, f.d. SPD-alesman i utrikesfrågor, som kandidat till EU-kommissionens nya post för

²⁰¹ Swiecicki, s. 10 ff.

²⁰² Auswärtiges Amt, ”Beziehungen zwischen Polen” s. 1 f, ”60 Jahre”, s. 1279 f.

²⁰³ Ibidem, s. 3.

²⁰⁴ Andelar av export 2004: Polen 2.6 %, Ryssland 2 %, av import båda 2,8 %. *Statistisches Bundesamt*, 4 april 2005.

²⁰⁵ Auswärtiges Amt, ”Beziehungen zwischen Polen”, s. 1 f, Martinsen, s. 128 ff.

utvidgningsfrågor, och denne blev en varm förespråkare för polskt medlemskap, samtidigt som han inskräpte hos polackerna, att kriterierna måste uppfyllas.²⁰⁶

Det uppstod dock en del problem. Östutvidgningen hade svagt stöd hos den tyska befolkningen, som oroades över de ökande kostnaderna för EU-utvidgningen, inte minst för det stora polska jordbruket, och Schröder-regeringen ville minska sitt bidrag till EU. Polen eftersträvade i stället maximalt understöd. Till slut nåddes kompromisser, och det visade sig med tiden att Polen inte blev någon större belastning.²⁰⁷

Vidare bekymrade man sig i Tyskland som tidigare nämnts för ökad arbetskraftinvandring från bl.a. Polen, eftersom också Tyskland hade växande arbetslöshet och Polen hade ännu större sådan. I enlighet med ett löfte i regeringsprogrammet medverkade Schröders Tyskland därför till att införa övergångsregler inom EU, som begränsade sådan invandring. Detta ledde dock till protester i bl.a. Polen, som gick ut på att landet inte blev fullvärdig medlem. En av EU-kommissionen genomförd undersökning visade vidare att tidigare utvidgningar inte lett till någon större migration. Som motåtgärd införde Polen motsvarande övergångsregler för Tyskland med flera länder. Man införde även övergångsregler för att begränsa utlänningars rätt att köpa mark och sommarstugor i Polen.

Inför EU-utvidgningen och utformningen av en EU-konstitution ville vidare Tyskland ändra de regler som antagits i Nice 2000, vilka gav de fyra stora 29 röster var och Polen och Spanien bara två färre. I stället ville Tyskland ha fler röster på grund av att det var störst och gav mest bidrag, medan Polen (och Spanien) ville bevara fördelningen, å de små staternas vägnar som det hette, och hotade rösta emot konstitutionen. Men då Spanien ändrade sig efter ett regeringsskifte, gick Polen med på en tysk kompromiss, enligt vilken beslut måste fattas av en majoritet med minst 55 % av staterna och befolkningsandelarna. Detta ökade småstaternas roll samtidigt som Tysklands storlek fick visst genomslag. Polen drev också (tillsammans med Malta och Irland) ett krav på att den kristna grunden skulle skrivas in i EU-konstitutionen, vilket Tyskland m.fl. motsatte sig.

Under Schröders sju år vid makten divergerade vidare tysk och polsk utrikespolitik alltmer på viktiga punkter. Medan Tyskland satsade på att tillsammans med Frankrike påskynda integrationen inom EU och ge EU en starkare utrikespolitisk och säkerhetspolitisk roll, ville Polen inte se några ledare inom EU och önskade bevara Natos roll som säkerhetsgarant. Medan Schröders regering bröt med Kohls konsekventa solidaritet med USA genom att alltmer kritisera Bushs offensiva utrikespolitik och ta avstånd från all medverkan i kriget med Irak, framträdde Polen alltmer som USA:s främsta allierade i

²⁰⁶ Swiecicki, s. 20 ff.

²⁰⁷ Martinsen, s. 124 ff.

Centraleuropa. Tillsammans med andra nya och blivande Nato-medlemmar stödde Polen USA:s förberedelser för krig mot Irak. Polen deltog i invasionen och fick sedan ansvar för en av de fyra ockupationszonerna.²⁰⁸ Bland annat Polens ställningstagande föranledde kritiska kommentarer från Frankrike och Tyskland, varefter USA:s försvarsminister Donald Rumsfeld talade nedsättande om det ”gamla” Europa. Polens president Aleksander Kwasniewski gjorde dock sitt bästa att tona ned motsättningen mot Tyskland genom poängterandet att USA måste engagera sig i samråd med sina allierade och att även Polen hörde till det ”gamla” Europa. Goda tysk-amerikanska relationer betydde mer säkerhet för Polen.²⁰⁹

Än mer än av oenighet om USA belastades det tysk-polska förhållandet av Schröders närmande till Ryssland. Medan Schröder som ovan visats etablerade ett varmt personligt förhållande till Putin, höll inne med kritik av maktkoncentration och frihetsbegränsningar i Ryssland och rentav kallade Putin för en fläckfri demokrat, kritiserade polackerna utvecklingen i Ryssland, upprördes av Rysslands bristande vilja att göra upp med sina förbrytelser mot Polen och diverse nya spionhistorier. Framför allt oroade sig polackerna för att de stora grannarna bestämde saker över deras huvuden. Medan Tyskland officiellt stödde Polens Nato-anslutning, talade vissa tjänstemän om att ryska invändningar måste bemötas, vilket fick polackerna att misstänka att Ryssland gavs vetorätt.²¹⁰ Polen upprördes likaså över Tysklands de trepartsmöten med Frankrike och Tyskland, som kom igång under Irakkriget 2003 och tycktes rikta sig mot USA och splittra Nato, medan Weimar-triangeln med Polen förföll.

Polen berördes också av den växande handeln mellan Tyskland och Ryssland, som dels gick genom Polen, dels innebar konkurrens för polska företag. Framför allt var Polen fortfarande mer beroende av rysk energi än Tyskland, och då Tyskland hösten 2005 slöt avtal med Ryssland om att bygga en gasledning genom Östersjön (NEGP), riskerade Polen som ovan nämnts att bli mer utsatt för ryska påtryckningar. Polsk press kallade avtalet för en ny tysk-rysk pakt, och president Kwasniewski betecknade rörledningen som en mina mot Europas säkerhet. Man pekade också på ekologiska och havsrättsliga problem med den tänkta gasledningen. Dåvarande premiärminister Marek Belka talade om att inom EU lansera alternativa förslag till rörledningar. Ett sådant förslag från Polen och de baltiska staterna från 2004 var att bygga ledningen Bärnsten, som skulle bli betydligt billigare än NEGP bl.a. därför att det är kortare sträcka och lättare att bygga kompressorstationer på land. Polen visade också ökat intresse för idén om en gasledning från Norge, för LNG och utbyggnad av egen kärnkraft. En annan lösning vore att få en anslutning till det tyska gasnätet,

²⁰⁸ Unge, s. 52 f, 81 f.

²⁰⁹ ”Polen ist altes Europa” (intervju), *Der Spiegel*, nr. 18, 2003, s. 128 ff.

²¹⁰ Martinsen, s. 137. Se också Oldberg, *Reluctant rapprochement. Russia and the Baltic states in the context of NATO and EU Enlargements*, FOI-R—0808—SE, febr. 2003, s. 21, 28 f.

genom vilket Polen skulle kunna få rysk gas men med Tyskland som mellanhand och garant.²¹¹

Utöver detta hade Tyskland och Polen olika synsätt på Ukraina, Vitryssland och andra OSS-stater. Schröderregeringen förknippade stöd för Ukrainas ambitioner att bli Nato- och EU-medlem med uppfyllandet av villkor (dvs. inre reformer) och hänsyn till Ryssland. Polen å sin sida berördes direkt av situationen i dessa grannländer, som det har starka historiska band med, och Rysslands strävan att återvinna sitt inflytande där genom ekonomiska påtryckningar, unionen med Vitryssland osv. Medan Tyskland fick en buffert österut genom Polens Natomedlemskap, behövde Polen en egen buffert gentemot Ryssland.

Polen blev vidare en varm förespråkare för stöd till de demokratiska krafterna i Ukraina och Vitryssland och för Ukrainas medlemskap i Nato och EU. Inom EU lanserade Polen vid sitt inträde idén om en östlig dimension efter den nordliga (*Northern Dimension*) som Finland sjösatt i samband med sitt ordförandeskap. När den orangea revolutionen inträffade i Ukraina vintern 2004, engagerade sig Polen till skillnad från den tyska regeringen aktivt till stöd för Jusjtjenko. President Kwasniewski åkte till Kiev tillsammans med Litauens president Adamkus och EU:s utrike talesman Javier Solana och deltog i de rundabordsamtal med ukrainarna och en rysk representant, som till slut ledde till nyval och Jusjtjenkos seger.²¹² Denna händelseutveckling blev ett allvarligt bakslag för Putins maktambitioner och en framgång för bland andra Polen. Den försämrade starkt Polens relationer med Ryssland, där man började tala om en ”Kwasniewski-doktrin”, som ansågs helt oacceptabel.²¹³

Som ovan nämnts kritiserade den borgerliga oppositionen i Tyskland regeringens försiktiga hållning till Ukraina och manade därför till mer samarbete med Polen. Som typiskt exempel kan nämnas, att förbundsdagens f.d. ordförande Rita Süsmuth (CDU) vid världskongressen för öststudier i Berlin i juli 2005 hälsade president Kwasniewski välkommen som huvudtalare med pussar och tilltal med förnamn. Hon prisade honom för strävan att förena och stärka Europa och framhöll värdet av östutvidgningen, och han betonade att de nya EU-medlemmarna stärkte unionen och att Europa måste befrämja förändringar som i Ukraina.²¹⁴ Under valkampanjen 2005 besökte Merkel också Polen, vilket väckte förhoppningar där om en ny tysk politik.

²¹¹ Götz (2005) s. 3; *Moscow News*, nr. 30, 2005, 21-27 sept. 2005; Larsson (2006), s. 195 ff.

²¹² Martinsen, s. 137 ff; Unge, s. 65 ff.

²¹³ DGAP, ”Podiumdiskussion mit Putin-Berater Gleb Pawlowskij”, 24 januari 2005, www.dgap.org/print/1607.html, hämtat 21 okt. 2005.

²¹⁴ ICSEES 2005, *Congress Journal*, 29 juli 2005, s.3 f.

Merkel och Polens nya ledning

Strax före makttillträdet försvårades Merkels Polen-politik, då det nationalkonservativa partiet Lag och rättvisa (*Prawo i Sprawiedliwosc* - PiS) lett av Jaroslaw Kaczynski vann parlamentsvalet och tvillingbrodern Lech Kaczynski vann presidentvalet. Under våren 2006 breddades till råga på allt regeringen under Kazimierz Marcinkiewicz med det klerikala, delvis antisemitiska De polska familjernas förbund och det högerpopulistiska Självförsvaret (*Samoobrona*), vilka förstärkte dess nationalistiska och tyskfiendliga inriktning.

I sitt regeringsprogram underströk Merkel vikten av bättre relationer med Polen, och koalitionsprogrammet förespråkade liksom Schröders motsvarande 1998 mer samarbete inom Weimar-triangeln med Frankrike.²¹⁵ Vid ett besök i Warszawa redan i början av december 2005 lovade hon att Tyskland aldrig mer skulle bedriva politik på bekostnad av Polen, som det var förbundet med genom Nato och EU. Hon hoppades – till skillnad från Schröder, som mera satsade på Frankrike – att Weimartriangeln genom att inkludera den största nya medlemsstaten i EU skulle kunna bli en motor för integrationen.²¹⁶ Trots förväntningar om motsatsen tycktes också den nya polska regeringen inledningsvis vilja förbättra relationerna med Frankrike och utveckla Weimartriangeln.²¹⁷ Polen och Tyskland fortsatte att utväxla täta officiella besök.

Beträffande EU ökade klyftan mellan länderna under de nya regeringarna. Visserligen engagerade sig den polska genast i EU-samarbetet och strävade efter att både knyta allianser med mindre stater och få plats bland de stora.²¹⁸ Men medan Merkel mera gick in för integration än utvidgning, betonade Kaczynski inför sitt första besök i Berlin i mars att han skulle prioritera Polens suveränitet och ställning (vilket påminde om Chirac), som under kommunismen förvägrats landet, och förespråkade utvidgning till Ukraina och Turkiet framför fördjupning. Medan Merkel vill rädda konstitutionen, synes Kaczynski ogilla den, bl.a. dess inrättande av en utrikesministerpost.²¹⁹ Merkel vann visserligen uppskattning i Polen, då hon vid EU:s toppmöte om långtidsbudgeten i december avstod bidrag åt Tysklands östra regioner till förmån för fattigare

²¹⁵ Bundesregierung, "Lasst uns", s. 14, "Koalitionsvertrag", s. 125, 127.

²¹⁶ Bundesregierung, Artikel, "Nie wieder Politik zu Lasten unserer Nachbarn" 2 dec. 2005, www.bundesregierung.de, hämtat 2 dec. 2005. En ambassadör på ministeriet framhöll i samtal med författaren att Mellaneuropa är viktigare för Tyskland än Ryssland. (Egna anteckningar, Berlin, 18 okt. 2005)

²¹⁷ Lang, Kai-Olaf, *Machtwechsel in Warschau, Kurswechsel in der Aussenpolitik?*, SWP-Aktuell, dec. 2005, s. 5 f; Cichocki, Marek A., "Polen nach den Wahlen – Aussenpolitische Grundlinien der neuen Regierung", *Integration*, nr 1, 2006, s. 63.

²¹⁸ Ibidem.

²¹⁹ "Die Schuld wurde wieder relativiert", (intervju med Kaczynski) *Der Spiegel*, nr. 10, 2006, s. 113, Lang, s. 2.

polska.²²⁰ Däremot erbjöd Merkel inte att underlätta tillträdet till den tyska arbetsmarknaden de närmaste tre åren av hänsyn till den ansträngda ekonomin.

I fråga om synen på USA skedde också ett närmande mellan länderna, eftersom Merkel å sin sida strävade efter att reparera relationerna med USA efter Schröders tid, och den nya polska regeringen för sin del vid sitt tillträde förklarade att samarbetet med USA förblev en grundsten för landets säkerhet.²²¹

Även Merkels något svalare hållning gentemot Ryssland och Putin uppskattades givetvis av Polens nya regering, som dock intog en ännu mer kritisk inställning till Ryssland än föregångaren. Polen beslöt att genomdriva sin rysslandspolitik i EU:s strukturer och bildade en särskild enhet inom utrikesministeriet för att studera Rysslands in- och utrikespolitik.²²²

Tyskland och Polen förblev dock oeniga i fråga om Östersjö-gasledningen. Merkel försvarade den som ett avtal mellan företag, vilket skulle diversifiera energiförsörjningen i en tid av krympande resurser och även kunde gynna andra länder som Polen, och hon lovade att lösa berättigade ekologiska och juridiska problem. En gemensam arbetsgrupp bildades. Även om Tyskland oroades av Rysslands gaskonflikt med Ukraina i slutet av 2005, så talade Steinmeier som ovan nämnts om att lösa energisäkerhetsproblemet genom dialog, dels inom EU, dels genom en OSSE-liknande process, i vilken Ryssland skulle inbegripas.²²³

Kaczynski å sin sida förkastade gasledningsprojektet, som han såg som rent politiskt och stridande mot Polens intressen. På ett möte i Bryssel liknade försvarsminister Sikorski den rentav vid Molotov-Ribbentrop-pakten 1939.²²⁴ Polen reagerade givetvis ännu häftigare på gaskrisen i Ukraina än Tyskland och föreslog tillsammans med åtta andra centraleuropeiska stater att EU skulle revidera sin energipolitik och diversifiera importen. Polen föreslog EU att skapa ett ”energi-Nato”, inom vilket EU- och Natoländer solidariskt skulle hjälpa varandra, om en producentstat som Ryssland fattade ett politiskt beslut att avbryta energiförsörjningen, och att bygga upp gemensamma reserver och lägga nya rörledningar.²²⁵

Skillnaderna mellan Tyskland och Polen bestod också i synen på Ukraina och andra OSS-stater, även om Merkel-regeringen som ovan visats tycktes intressera sig mer för dessa länder än Schröder. Polen stödde öppet deras anslutning till Nato och EU och hjälpte aktivt de demokratiska krafterna i Ukraina och Vitryssland. Inför presidentvalet i Vitryssland öppnades en ny radiostation i

²²⁰ *International Herald Tribune*, 20 dec. 2005.

²²¹ Cichocki, s. 61 ff.

²²² Lang, s. 4.

²²³ ”Kalter Krieg” *Der Spiegel*, nr. 9, 2006, s. 34; Auswärtiges Amt, Reden, ”Steinmeier, ”Russland, Europa und die Welt”, s. 5.

²²⁴ ”Kalaschnikow unterm Arm”, *Der Spiegel*, nr. 19, 2006, s. 147.

²²⁵ ”Die Schuld”, *Der Spiegel*, nr. 10, 2006, s. 113, ”Kalter Krieg”, s. 34.

Polen med sändningar både på ryska och vitryska, och före parlamentvalet i Ukraina besökte Kaczynski Kiev.²²⁶ Detta ansträngde Polens relationer med Ryssland ytterligare, som befarade nya s.k. färgrevolutioner i sitt närområde.

Ifråga om synen på historia synes de två nya regeringarna komma längre ifrån varandra än föregångarna. Medan Schröder-regeringen avvisade planerna på ett centrum för fördrivna i Berlin, beslöt Merkels koalition med SPD att diskutera saken med Polen, vilket innebar ett implicit stöd. Som framgått hör fördrivna tyskar till CDU:s stödgrupper. Merkel förklarade vid sitt besök i Polen att man måste minnas fördrivningars orätt, men detta skulle som förut ske inom ramen för det ovannämnda nätverket Minne och Solidaritet. Den nya polska regeringen var ännu mer kritisk mot planerna på ett centrum än den tidigare, och Kaczynski underströk att centrumet skulle relativisera tyskarnas skuld.²²⁷ Senare enades dock presidenterna om att anknyta till nätverket och tona ner frågan.²²⁸

Den nye påven Benedictus XVI, som tidigare var tysk kardinal, kan också bidra till försoningen och bygga nya broar till de polska katolikerna. Vid ett besök i Polen i maj 2006 möttes han av miljoner polacker, anknöt till sin polske föregångare Johannes Paulus II, och besökte även Auschwitz. Även han har manat polackerna att blicka framåt i stället för bakåt.²²⁹ Sammanfattningsvis kan sägas att Merkels regering under den korta tiden sedan tillträdet visat vilja att närma sig Polen i vissa frågor, men gasledningsprojektet med Ryssland förblir en belastning i förhållandet. Den nya nationalistiska polska regeringen har också gjort det svårare för Tyskland att utveckla relationerna, vilket därför verkar bli en uppgift på lång sikt.

²²⁶ Lang, s. 4 f.

²²⁷ Bundesregierung, "Nie wieder Politik", s. 3; "Die Schuld", s. 114.

²²⁸ "Dünnes Eis", *Der Spiegel*, nr. 21, 2006, s. 46, Auswärtiges Amt, "Antrittsbesuch von Präsident Kaczynski in Berlin, 9 maj 2006, www.auswaertiges-amt.de, hämtat 12 maj 2006.

²²⁹ SvD, 29 maj 2006.

Tyskland och Baltikum

Utveckling fram till 1998

Enligt den tyske forskaren Axel Krohn kan det moderna Tysklands politik i östersjöregionen beskrivas som en icke-politik, eftersom en specifik sådan politik aldrig utformats. Jämfört med utvecklingen på den europeiska kontinenten, de transatlantiska relationerna eller relationerna med Ryssland har östersjöregionen fått underordnat intresse.²³⁰ Under senare decennier har politiken hängt särskilt nära samman med Tysklands relationer med Ryssland och Polen som ovan skildrats.

Andra världskriget innebar som bekant för de baltiska staternas del att Hitler först överlämnade dem till Stalin och tog balttyskarna *Heim ins Reich*, sedan tysk ockupation, och till slut sovjetisk återerövring av baltstaterna och dominans i hela östra och södra östersjöområdet nästan ända fram till Lübeck.²³¹ Tyskland behöll bara en kort kuststräcka vid Östersjön, samtidigt som det fick en ledande roll i att som frontstat förhindra en eventuell sovjetisk framstöt mot Östersjöns utlopp, när det blev Nato-medlem. Förbundsrepubliken hörde till den majoritet av länder som aldrig *de jure* erkände den sovjetiska inkorporeringen av baltstaterna, och ett förbehåll gjordes då förbindelserna med SSSR återupprättades 1955. Östersjöregionen blev mycket militariserad, men inga allvarliga sammanstötningar inträffade.

Då Tyskland återförenades, blev dess närvaro vid Östersjön starkare, även om det reducerade sina flottstyrkor och flyttade över en del till Nordsjön.²³² då Warszawa-pakten och Sovjetunionen föll samman och de baltiska staterna åter blev självständiga, ökade också intresset för östersjöregionen.²³³ Tysklands

²³⁰ Krohn (1997), Axel, "Security cooperation in the Baltic Sea region: Germany as a transatlantic and European actor", i Artéus, Gunnar, Lejins, Atis (eds.) *Baltic security. Looking towards the 21st century*, Riga-Stockholm, Latvian Institute of Foreign Affairs & Försvarshögskolan, 1997, s. 111 ff, Krohn (2003), "German military cooperation in the Baltic Sea region: regional continuity and global change", Huldt, Bo et al., (eds.) *The New Northern Security Agenda*, Strategic yearbook 2004, Stockholm, National Defence College, 2003, s. 238 ff.

²³¹ Sovjetunionen överförde Memel i f.d. Ostpreussen till Litauiska SSR.

²³² Oldberg, "NATO- och EU-utvidgningarnas effekter på Rysslands politik i norra Europa", i Ljung (2005) s. 41.

²³³ Schmalz, Uwe, "German ambitions and ambiguities: EU initiatives as a useful framework", i Bonvicini, Gianni et al., (eds.) *The Northern EU*, Helsinki, Berlin, The Finnish Institute of International Affairs & Institute für Europäische Politik, 2000, s. 217.

deklarerade mål blev att stödja de baltiska staternas självständighet och territoriella integritet och deras utveckling mot demokrati och marknadsekonomi, samtidigt som det rysk-baltiska förhållandet stabiliserades och hela regionen, inklusive Ryssland, utvecklades och stabiliserades. Detta sågs som nödvändigt för hela Europas säkerhet.²³⁴

Efter kuppöversöket i Moskva i augusti 1991 erkände Tyskland genast de baltiska staterna och upprättade diplomatiska förbindelser med dem. Ett besöksutbyte kom igång på många nivåer mellan regeringar, parlament, regioner, städer och organisationer. Även kulturkontakterna utvecklades, särskilt med Lettland av historiska skäl. Även balter fick krigsskadestånd och tyska krigskyrkogårdar invigdes. 1996 började utrikesministrarna träffas årligen i ett 1+3-format. Tyska presidenter besökte de baltiska staterna 1993 och 1998, och kansler Kohl kom 1998 till Riga i samband med ett Östersjörådsmöte (se nedan). Man kan dock notera, att Kohl aldrig kom på officiellt besök till något av länderna, och att baltiska ledare avlade flera besök än de tyska.²³⁵ (Möjligen kan det senare delvis bero på att Berlin ligger på vägen till Bryssel.)

Vidare växte handelsutbytet med de baltiska staterna under 1990-talet snabbt från nästan noll, så att Tyskland blev den näst viktigaste partnern för Lettland och Litauen (efter Ryssland), och den tredje för Estland (efter Sverige och Finland). Tyskland blev också ett ledande investeringsland, främst i Litauen. Särskilt Tysklands nordliga *Länder* engagerade sig, vilket delvis berodde på att de var fattigare och såg Östersjöregionen som en ny marknad. Traditionerna från Hansa-tiden återopades i detta sammanhang.²³⁶ Tyskland bidrog utan tvivel till baltstaternas goda ekonomiska utveckling, men ändå anses dess engagemang som helhet ha kunnat vara större. Detta torde ha berott på ländernas ringa storlek som marknad, osäkerhet om deras framtid, samt det förenade Tysklands egna kostnader för att reformera sina östra delar.²³⁷

På det internationella planet uppmuntrade Tyskland de baltiska staternas strävan att integreras i Europa och såg sig rentav som deras speciella förespråkare inom EU för medlemskap. Stödet motiverades dels med att deras stabilitet och utveckling därmed säkerställdes, dels kan det ses som en kompensation för Tysklands handlande mot dem under kriget. Redan 1991 förespråkade således utrikesminister Genscher att EU skulle sluta associeringsavtal med baltstaterna

²³⁴ Lucas, Hans-Dieter, "United Germany, the Baltic States and the Baltic Sea Region", i Jopp, Mathias, Arnswald, Sven (eds.), *The European Union and the Baltic States*, Helsinki, Berlin; The Finnish Institute of International Affairs & Institut für Europäische Politik, s. 172, 184; Schmalz, 218.

²³⁵ Lucas, s. 173 f, Auswärtiges Amt, Länderinformationen, "Beziehungen zwischen Litauen/Lettland/Estland und Deutschland", mars 2005, s. 1, www.auswaertiges-amt.de, hämtade 13 febr. 2006.

²³⁶ Krohn (1997) s. 115.

²³⁷ Schmalz, s. 221 f, 230, Lucas, s. 173.

med sikte på medlemskap, vilket också genomfördes 1995. Lettland och Litauen blev besvikna, då Tyskland 1997 gjorde bedömningen att bara Estland kvalificerade sig för inledande av medlemskapsförhandlingar, men året efter förespeglade Kohl medlemskap för alla tre inom en mycket nära framtid. Tyskland var ett av de länder som gav baltstaterna mest bistånd till ekonomisk transformation och anpassning till EU:s medlemskrav, inte minst i fråga om gränsskydd. De senare var dock missnöjda med att Tyskland dröjde med att bevilja visumfrihet.

I fråga om baltstaternas känsliga förhållande till Ryssland stödde Tyskland inom ramen för EU Estlands och Lettlands strävan att integrera de stora ryskspråkiga minoriteterna och inrättandet av OSSE-missioner i Tallinn och Riga, och ryska försök att sätta upp villkor för deras EU- (och Nato-) medlemskap avvisades. På samma sätt uppmuntrades baltstaterna och Ryssland att sluta gränsavtal på basis av status quo.²³⁸

Men som ovan antytts var den tyska östersjöpolitiken återhållsam, dels för att inte synas vilja återta gamla maktpositioner, dels för att inte störa de förbättrade relationerna med Ryssland. Man ansåg att säkerhet i östersjöområdet bara var möjlig tillsammans med Ryssland och eftersträvade därför att inkludera Ryssland i brett samarbete, särskilt inom s.k. *soft security*.²³⁹

Tyskland deltog sålunda 1992 i skapandet av Östersjörådet (*Council of the Baltic Sea States – CBSS*), där Ryssland var med, och spelade där en aktiv roll. 1997 berömde Kohl organisationen för dess roll i att bekämpa internationell brottslighet, i förbättringar av regional infrastruktur och miljöskydd. Likaså gillade man Finlands initiativ 1997 att ge EU en Nordlig dimension, som gick ut på samarbete i norr inkluderande angränsande ryska regioner, som vid denna tid hade viss egen rörelsefrihet. Därigenom skulle baltstaterna integreras utan att Ryssland alienerades.²⁴⁰

Frågan om militärt samarbete med de baltiska staterna var ett mera känsligt problem för Tyskland med hänsyn till Ryssland. Då baltstaterna började bygga upp egna militära styrkor från noll och de ryska trupperna drogs tillbaka (Litauen augusti 1993, Lettland, Estland augusti 1994), bidrog Tyskland först till deras mjuka säkerhet genom hjälp till polis, gränskontroll och kustbevakning. Försiktigtvis avlägsnades vapenkomponenter, vilket väckte misshag hos balterna. Man hjälpte vidare till med utbildning av baltiska officerare. Så småningom började Tyskland överlämna mer militär materiel, som blivit över vid återföreningen, samt minsvepare och militärjeepar.²⁴¹ Tyskland stödde aktivt uppbyggandet av BALTRON, en gemensam baltisk flottstyrka som skulle delta i

²³⁸ Schmalz, s. 218, Lucas, s. 174 ff.

²³⁹ Krohn (1997), s. 113 f.

²⁴⁰ Schmalz, s. 222 ff, Lucas, s. 183 ff.

²⁴¹ Krohn (1997), s. 116,

övningar inom ramen för *Partnership for peace* (PFP), ett Natoprogram som också Ryssland tecknat avtal med. Övningarnas syften var bl.a. att förhindra smuggling och illegal migration samt genomföra minsvepning. Tyskland, som hade den största flottan i Östersjön, deltog således i flera Nato-övningar med de baltiska staterna (och Ryssland) i Östersjön under 1990-talet.²⁴²

Den största stöttestenen var frågan om Nato-medlemskap, därför att detta redan i början av 1990-talet blev baltstaternas främsta säkerhetspolitiska målsättning (vid sidan om EU-medlemskap), medan Ryssland från början kraftfullt motsatte sig det och med alla tillgängliga medel försökte stoppa det.²⁴³ Kohl-regeringen stödde officiellt baltstaternas strävan och verkade inom Nato för att alliansen skulle intressera sig mer för östersjöregionens säkerhet. Tyskland medverkade till Natos beslut i juli 1997 att uppta Polen, Tjeckien och Ungern i alliansen, samtidigt som baltstaternas framsteg att uppfylla medlemskraven noterades och frågan om deras medlemskap fortfarande förkunnades vara öppen. Under tyskt ordförandeskap beslutade Västeuropeiska unionen (WEU) samma år att dra in associerade stater som de baltiska i fördjupat säkerhetssamarbete, inklusive fredsbevarande operationer, och tyske utrikesminister Kinkel välkomnade även USA:s *Charter of Partnership* med nämnda stater, som undertecknades i januari 1998. Tysklands bidrag till de baltiska staternas försvarsmakter tjänade också till att förbereda deras inträde.²⁴⁴

Emellertid hörde Tyskland inte till de mest aktiva förespråkarna för baltiska Nato-medlemskap. Det kan hävdas att dess säkerhetsbehov tillfredsställdes, då de centraleuropeiska staterna blev medlemmar och var oroligt för att baltiska medlemskap skulle störa relationerna med Ryssland alltför mycket.²⁴⁵ Stödet till baltstaternas försvarsmakter, WEU, CBSS, OSSE, USA:s Charter, och övningarna inom PFP enligt ovan kan även ses som alternativ till eller kompensation för Natomedlemskap. Detsamma gäller Tysklands stöd för deras EU-medlemskap och strävan att stärka EU:s säkerhetspolitiska kompetens. Till yttermera visso gillade den tyska ledningen Rysslands förslag 1997 om militära förtroendeskapande åtgärder i området och framkastade därefter idén om ett östersjöforum inom OSSE, där säkerhetsfrågor skulle diskuteras.²⁴⁶ Allt detta avvisades eller betraktades med misstänksamhet av de baltiska staterna i den mån det skulle förhindra deras Nato-medlemskap. Tysklands tveksamma hållning i denna fråga bidrog till att baltstaterna i stället prioriterade relationerna med främst USA, samt med gamla och blivande Nato-medlemmar som Polen, som mera helhjärtat ställde sig på deras sida.

²⁴² Krohn (1997) s. 120 f, Krohn (2003) s. 246 ff.

²⁴³ Oldberg, *Reluctant rapprochement*, s. 13 ff.

²⁴⁴ Lucas, s.180 ff.

²⁴⁵ Krohn (1997), s, 115 ff. Krohn drog vid denna tid slutsatsen att Tyskland var emot baltstaternas inträde i Nato.

²⁴⁶ Lucas, s. 182 f.

Röd-grön baltikumpolitik

Tysklands baltikumpolitik genomgick inte några större förändringar under kansler Schröders tid vid makten. Koalitionsfördraget och regeringsdeklarationen 1998 nämnde inte ens baltstaterna, fastän de täcks av allmänna formuleringar som att chanserna till EU-utvidgning i Öst- och Mellaneuropa måste utnyttjas och understödjas, och att Natos dörrar står öppna för flera demokratier.²⁴⁷ Det bilaterala utbytet vidareutvecklades genom officiella kontakter och samarbetsavtal enligt tidigare mönster. Som förste kansler avlade Schröder officiella besök i de tre länderna i juni 2000 och sammalunda gjorde den nye presidenten Köhler 2004.

Handelsutbytet vidareutvecklades, så att Tyskland blev Lettlands främsta handelspartner. Bland annat köpte E.ON Ruhrgas stora andelar i ländernas gasmonopol. År 2003 invigdes en tysk-baltisk handelskammare i Tallinn.²⁴⁸ Tyskland fortsatte att underlätta baltstaternas anpassning till och inträde i EU genom stöd till deras reformer, och stödde givetvis EU:s beslut i november 2002 att ta med dessa i den stora utvidgning, som sedan genomfördes i maj 2004. Naturligtvis behagade detta länderna ifråga, medan de tyska arbetskraftsrestriktionerna misshagade dem.

Schröder-regeringen fortsatte även stödet till EU:s nordliga dimension och intensifierade medverkan i CBSS, särskilt då Tyskland hade ordförandeskapet 2000-2001.²⁴⁹ En ambassadör Christoph Zöpel tog vid ett östersjömöte 2001 upp begreppet 'baltisering' (*Baltization*) som i motsats till balkanisering betecknade en positiv utformning av de nya öst-västrelationerna. Han hävdade att denna nordliga region var särskilt gynnsam för ett gemensamt perspektiv för Ryssland och EU. Han betonade vikten av kontakter mellan ländernas civilsamhällen och önskade mer uppmärksamhet för de ryska minoriteterna i de baltiska staterna och utformandet av en human gränsregim gentemot Ryssland.²⁵⁰ Den sista punkten, som tycks avvika från vad som sades under Kohls tid, torde ha väckt oro i Estland och Lettland, som önskade komma med i Schengen-zonen så snart som möjligt och som utsattes för hård rysk kritik för sin minoritetspolitik.²⁵¹

²⁴⁷ ”Koalitionsvereinbarung”, s. 72, 74.

²⁴⁸ Auswärtiges Amt, Länderinformation, ”Beziehungen zwischen Lettland/Estland”, s. 1 resp. 2; *The Baltic Times*, 8-14 juni 2006, s.14. I Lettland och Litauen fick företaget större andelar än Gazprom (47 och 25 % resp. 39 och 37%, Estland 34 och 37%).

²⁴⁹ Krohn (2003), s 240, CBSS, “Priorities of the German Presidency in 2000-2001”, www.cbss.st/documents/cbsspresidencies, hämtat, 8 mars 2006.

²⁵⁰ *The Baltic Sea – A Region of Prosperity and Stability?*, 121st Bergehof Round Table, Hamburg, Körber Foundation, 2002, s. 38 f, 50.

²⁵¹ Se även litauern Ignatavicius i *ibidem*, s. 45 f.

Också under Schröder fortsatte Tyskland att stödja baltstaternas uppbyggande av försvarsstyrkor, det militära samarbetet mellan dem och övningarna med Nato. Men frågan om Natointräde var som ovan nämnts den avgörande. Schröders strävan att stärka EU:s säkerhetspolitiska roll, fortsatta intresse för WEU och alltmer rysslandsvänliga politik närde här balternas misstänksamhet. Saken blev inte bättre av att Schröder i ett tal inför det estniska parlamentet deklarerade att Rysslands roll i Europa var av strategisk betydelse och att balterna måste ta hänsyn till dess intressen, vilket kunde tolkas som att de inte kunde räkna med Nato-medlemskap utan ryskt godkännande.²⁵² Strax efter, i juni 2000, lade Tysklands och Sveriges försvarsministrar inom ramen för PFP fram ett förslag (kallat Kiel-initiativet) om att försvarsministrarna från östersjöstaterna plus några speciellt intresserade länder som USA regelbundet skulle träffas för att diskutera bl.a. krishantering, militärt samarbete, främst marint, och förtroendeskapande åtgärder. Vissa strukturer bildades också.²⁵³

Initiativet rann dock ut i sanden då Natoutvidgningen närmade sig. Under hösten 2000 gjorde en officiell tysk talesman klart att EU/WEU inte borde ersätta Nato utan fungera som en bro för att bygga förtroende och minska Moskvias motstånd mot Nato-utvidgningen. Berlin sade sig nu se EU och dess nordliga dimension som en katalysator snarare än som en kompensation för Natoutvidgningen.²⁵⁴ När sedan USA:s år 2001 tillträdde president Bush gick in för en stor Natoutvidgning och fick majoriteten inom Nato med sig gjorde Tyskland inte motstånd, så i november 2002 fattades beslutet enhälligt och i april 2004 genomfördes det.²⁵⁵ Tyskland bedrev därefter sitt militära samarbete med baltstaterna inom Natos ramar till ömsesidig båtnad. Baltstaterna sände också representanter t.ex. till den tysk-dansk-polska Natokåren i Szczecin och tyska jaktplan deltog i Natos roterande patruller över Baltikum 2005, vilket var den första utlandsinsatsen för sådana tyska plan sedan andra världskriget. För Tyskland och baltstaterna är Natofrågan sålunda löst, men den förblir som bekant ett problem för Ryssland.

Relationerna mellan Tyskland och de baltiska staterna stördes i fortsättningen i högre grad av divergerande utrikespolitiska linjer. Medan Tyskland tog avstånd från USA:s Irakkrig och därvid intensifierade samarbetet med Frankrike och Ryssland, stödde de baltiska staterna liksom andra nya Natomedlemmar USA, deras främsta säkerhetspolitiska garant, och sände mindre förband till Irak.

Visserligen kunde Tyskland glädja sig åt att baltstaterna blev lojala EU-medlemmar, som inte ställde till problem som Polen. President Köhler prisade

²⁵² Karp (2002) s, 16. Se även Martinsen, s. 137 om uttalande av W. Kolbow om Nato.

²⁵³ Krohn (2003) s. 245 ff.

²⁵⁴ Schmalz, s. 226.

²⁵⁵ Oldberg (2004), s. 17 ff.

t.ex. Litauen för dess snabba ratificering av EU:s nya konstitution.²⁵⁶ Men medan Schröder blev vän med Putin, så förblev baltstaternas relationer med Ryssland frostiga på grund av tvister om den ryska minoriteten i Estland och Lettland, frånvaron av gränsavtal, och Rysslands vägran att fördöma införlivandet av staterna i SSSR som olagligt. Baltstaterna fick stöd från Schröders regering i dessa frågor utom beträffande gränsavtalen, där Schröder trodde att problemet låg på baltstaternas sida.²⁵⁷ Medan Schröder agerade med försiktighet i förhållande till Ukraina vintern 2004, så spelade Litauens president Adamkus en aktiv roll tillsammans med Polens president för att hjälpa Jusjtjenko till makten i Ukraina.

Liksom för Polen blev Tysklands avtal med Ryssland hösten 2005 om att bygga en gasledning genom Östersjön ett problem för de baltiska staterna, som är mycket beroende av rysk energi och strävat att minska detta.²⁵⁸ Litauens president Adamkus klagade vid ett besök hos Schröder i slutet av oktober över att inte ha blivit informerad om gasprojektet och påpekade risken för att byggandet av rörledningen skulle detonera kemiska vapen som ligger på havsbotten sedan kriget och förgifta vattnet. Som nämnts föreslog de baltiska staterna tillsammans med Polen en kortare gasledning genom Lettland, Litauen och Polen. I Lettland kunde man utnyttja de unika geologiska förutsättningarna för lagring av stora mängder gas.²⁵⁹ Adamkus sade sig ha fått mera förståelse för sina invändningar från *Bundespräsident* Horst Köhler och hoppades även på kanslerkandidaten Merkel.²⁶⁰

Det kan alltså konstateras att Schröders politik mot Baltikum i stort sett fortsatte i gamla hjulspår, men hans strävan efter goda relationer med Ryssland och tvisterna med USA störde relationerna. Schröder understödde till slut baltstaternas Natomedlemskap trots Rysslands invändningar, medan gasavtalet ingicks utan hänsyn till baltstaterna och Polen.

²⁵⁶ *The Baltic Times*, 25 nov.-1 december 2004. I maj 2006 kunde också Merkel glädja sig åt Estlands ratificering. (Auswärtiges Amt, Pressemitteilungen, "Staatsminister Glosier begrüsst Ratifizierung", www.auswaertiges-amt.de/ hämtat 12 maj 2006.

²⁵⁷ *FAZ*, 26 okt. 2005. I början av 1990-talet vägrade Estland och Lettland acceptera gränserna, men när Natomedlemskapet hägrade omkring 1997 ändrade de sig och av samma skäl vägrade i stället Ryssland.

²⁵⁸ Larsson, *Russia's Energy Policy*, s. 184 ff.

²⁵⁹ Götz (2005), s. 3; *Moscow News*, nr. 30, 2005, 21-27 sept. 2005.

²⁶⁰ Adamkus understöddes av de tre baltiska ländernas gemensamma parlament Baltic Assembly. (*The Baltic Times*, 27 okt-7 nov. 2005, 3-9 nov. *FAZ*, 26 okt. 2005; "Hinter unserem Rücken", *Der Spiegel*, nr. 41, 2005, s. 131 f.)

Merkel och Baltikum

Den svart-röda koalitionen under Merkel visade inledningsvis vissa tecken på att vilja korrigera Tysklands baltikumpolitik. Visserligen nämnde koalitionsfördraget lika lite som Schröders motsvarighet 1998 de baltiska staterna i den utrikespolitiska översikten (medan vikten av relationerna med länderna i Latinamerika och Karibien framhölls), och de täcks bara av en passus om att tysk europapolitik skall grundas på ett rättvist umgänge med större och mindre stater inom EU.²⁶¹

Men när Merkel senare fick besök av de estniska och lettiska premiärministrarna, underströk hon Tysklands goda relationer med dem, bl.a. inom ramen för EU. Hennes tal om gemensamma ståndpunkter och vikten av att stödja oppositionen i Vitryssland torde ha behagat t.ex. den lettiska regeringen.²⁶² Även Merkels strävan att förbättra relationerna med USA och hennes jämfört med Schröders mer balanserade inställning till Ryssland torde förbättra relationerna med baltstaterna minst lika mycket som de med Polen.

Emellertid förblev Merkelregeringens ovilja att avbryta gasledningsprojektet i Östersjön en stöttesten för baltstaterna liksom för Polen, även om man utlovade mer konsultationer i framtiden. Baltstaterna chockerades liksom och ännu mer än Tyskland över gaskonflikten mellan Ryssland och Ukraina vid årskiftet 2005-06 och stödde utarbetandet av en gemensam EU-strategi. Även baltstaternas ansträngningar att minska sitt energiberoende av Ryssland ökade.

Premiärministrarna kom överens om att integrera sina länders elnät med de västeuropeiska och att gemensamt investera i ett nytt kärnkraftverk i Ignalina.²⁶³ Estland visade ökat intresse för att diversifiera sin import dels genom att bygga en gasledning, dels en elkabel över Finska viken till Finland. Eftersom Finland i sin tur importerar all sin gas från Ryssland, skulle Estland därmed få Finland som garant på samma sätt som Polen kan få nytta av östersjöledningen med Tyskland som mellanhand. Den planerade elkabeln planeras bli färdig före den rysk-tyska gasledningen och har kritiserats från ryskt håll för att utgöra ett hot mot denna och hela Finska viken genom skapa ett kraftigt magnetfält vid korsningen.²⁶⁴ Rysslands ambassadör i Riga sade vid ett tillfälle att Lettland kunde anslutas till gasledningen, om man kunde komma överens om att bygga ut den stora gasförvaringsanläggningen i Incukalns, vilken staden S:t Petersburg var beroende av. Senare sade ambassadören dock, att anläggningen inte längre skulle bli nödvändig genom NEGP, vilket kan ses som ett hot.²⁶⁵

²⁶¹ "Koalitionsvertrag", s. 126, 135.

²⁶² Die Bundeskanzlerin, Artikel, "Energiefragen gemeinsam angehen" (möte med Estlands premiärminister Ansip), 5 april 2006, "Deutsch-Lettische Beziehungen sind ausgezeichnet" (möte med Lettlands premiärminister Kalvitis), 29 mars 2006, hämtade 11 april 2006.

²⁶³ *The Baltic Times*, 2-8 mars 2006.

²⁶⁴ *Ibidem*, 22 dec. 2005-4 jan. 2006.

²⁶⁵ *Ibidem*, 9-15 februari, s.7, 8-14 juni 2006, s-14.

Uppenbarligen i syfte att få med baltstaterna i projektet lovade Merkel Estlands premiärminister Ansip i april 2006 att gasledningen måste bli allmänt tillgänglig inom EU och manade Ryssland att underteckna den europeiska energichartan, vilket skulle försvåra politiskt motiverade avbrott i energileveranser.²⁶⁶

Avslutningsvis kan sålunda fastslås att även om Tyskland under Merkel månar om bättre relationer med de baltiska staterna, så förblir NEGP-projektet i dess nuvarande form en komplicerande faktor i relationerna, som det krävs mycken finess för att hantera. Det allmänna intrycket är, att den tyska baltikumpolitiken är underordnad dess EU- och rysslandspolitik, vilket också är rätt naturligt.

²⁶⁶ Die Bundeskanzlerin, Artikel, ”Energiefragen gemeinsam angehen” (möte med Estlands premiärminister Ansip), 5 april 2006, hämtat 11 april 2006.

Tyskland och Sverige

Bilaterala förbindelser

Om man nu mot bakgrund av allt det föregående studerar Tysklands förhållande till Sverige märks till att börja med att det på många viktiga punkter skiljer sig från de andra relationerna. Det handlar här som alla vet om en mindre, demokratisk grannstat, som traditionellt bedriver en alliansfri neutralitetspolitik, med vilken Tyskland inte i modern tid haft några konflikter. Hitlertyskland angrep inte Sverige under andra världskriget, vilket underlättade kontakterna efteråt, när Förbundsrepubliken upprättades. Tyskarna behövde inte försonas med svenskarna, som dessutom tidigare varit övervägande tyskvänliga. På grund av Hitlertysklands illdåd och undergång orienterade sig dock Sverige efter kriget i stället mot de anglosaxiska länderna och de nordiska grannarna.

Handelsutbytet återupprättades, då det tyska ekonomiska undret kom igång på 1950-talet och den av krig oskadade svenska industrin utnyttjade situationen. Så småningom blev Sverige en ganska viktig marknad för tysk export, medan Tyskland i kraft av sin storlek blev Sveriges näst största exportmarknad efter USA och främsta ursprungsland för svensk import.²⁶⁷ Omfattande investeringar gjordes, på senare år inte minst inom energisektorn. Sålunda köpte t.ex. Vattenfall tyska Bewag, och E.ON svenska Sydkraft. Efter det kalla krigets slut tog också det militärindustriella samarbetet med Sverige fart. Den svenska armén förvärvade t.ex. tyska stridsvagnar (merparten producerade på licens) och f.d. östtyska pansarfordon, och ett tyskt företag köpte Kockums-varvet 1999.²⁶⁸

Samtidigt utvecklades ett intensivt politiskt och kulturellt utbyte på alla nivåer.²⁶⁹ Då socialdemokraten Willy Brandt, som under kriget bl.a. vistats i Sverige, blev kansler 1969, lyftes partikontakterna med socialdemokraterna i Sverige upp till regeringsnivå. ”Den svenska modellen” fick ett visst genomslag också i tysk politik, och tillsammans med Olof Palme som statsminister

²⁶⁷ Tysklands andel av svensk import 2003: 18,8 %, av svensk export: 10, 4 %. (Auswärtiges Amt, Länderinformation, Schweden, ”Beziehungen zwischen dem Königreich Schweden und Deutschland”, maj 2005, www.auswaertiges-amt.de/www/Laenderinfos, hämtat 11 okt. 2005. 2004 fick Sverige 2,2 % av tysk export, mindre än t.ex. Polen, men mer än Ryssland och Kina. (Statistisches Bundesamt, ”Deutschlands wichtigste Handelspartner 2004”, www.destatis.de/presse/deutsch hämtat 8 februari 2006.

²⁶⁸ Krohn (2003), s. 243 f.

²⁶⁹ Auswärtiges Amt, ”Beziehungen zwischen dem Königreich Schweden” s. 1 f. Även DDR upprätthöll goda kontakter med Sverige fram till återföreningen.

engagerade sig Brandt i internationella nedrustningsfrågor. Partierna stödde varandra i respektive valkampanjer, vilket också Schröder och Göran Persson gav exempel på. En f.d. svensk minister blev 2001 ambassadör i Berlin, och Schröders sista utlandsresa som kansler var ett kort besök i Sverige, som dock inte fick någon publicitet.

På liknande sätt samarbetade respektive borgerliga partier med varandra, t.ex. medan Kohl var kansler. Under senare år, när Tyskland brottats med ekonomisk stagnation och strukturomvandlingsproblem, har man visat ökat intresse för Sveriges marknadsekonomiska reformer, som ökat konkurrensen och minskat det statliga ägandet under bibehållande av social välfärd och relativt hög sysselsättning.²⁷⁰ Merkel fortsatte utbytet genom att i april 2006 inbjuda Persson till ett möte i Stralsund, och försvarsminister Leni Björklund besökte sin kollega i Berlin, varvid bl.a. internationella insatser dryftades.²⁷¹ Det finns som ovan visats även flera likheter i hur försvarsmakterna utvecklats på senare år samt i debatten om kärnkraftens framtid. Det faktum att inte heller Perssons officiella besök rönt någon uppmärksamhet vittnar om frånvaron av större problem och motsättningar.

Internationellt samarbete

Eftersom Sverige inte är Natomedlem, har Tysklands säkerhetspolitiska samarbete med Sverige på den internationella arenan främst skett inom ramen för EU. Tyskland understödde naturligtvis helhjärtat Sveriges inträde 1995, eftersom det som ovan framgått hade liknande politiska och sociala värderingar och uppfyllde alla kriterier, men man irriterades av Sveriges bristande entusiasm för integration. Medan Schröder-regeringen gick in för att stärka EU:s gemensamma utrikes- och säkerhetspolitik (GUSP), gjorde Sverige förbehåll med hänsyn till sin alliansfrihet. Men Tyskland uppskattade samtidigt, att Sverige (och Finland) ändå visade sig villigt att delta i fredsbevarande operationer och kunde acceptera samarbete mellan EU och Nato, t.ex. på Balkan, samt deltog i Natos PFP-övningar i Östersjön. Då Tyskland var EU:s ordförandeland i början av 1999, tog det i sin rapport om GUSP hänsyn till de alliansfrias farhågor för en ”militarisering” av EU genom vaga formuleringar.²⁷²

Tyskland kunde också uppskatta Sveriges engagemang för de baltiska staterna och det goda samarbetet inom EU:s nordliga dimension och Östersjörådet, och

²⁷⁰ Schmalz, s. 227. Se även Hishow, Ognian N., “Erfolge der nordischen Wirtschafts- und Sozialmodelle im europäischen Vergleich”, *Integration*, nr. 1, 2006, s. 38 ff.

²⁷¹ Die Bundeskanzlerin, Kalender, ”Besuch aus Schweden”, 21 april 2006, www.bundeskanzlerin, hämtat 12 maj 2006, SvD, 21 april 2006; Bundesministerium, Der Minister, ”Gute Zusammenarbeit bekräftigt”, 25 april 2006, www.bmvg.de, hämtat 17 maj 2006.

²⁷² Schmalz, s. 227 f.

även Sverige var ense om att Ryssland skulle dras in i samarbetet. Som ovan nämnts lade Tyskland och Sverige 2000 fram Kiel-initiativet, som gick ut på mer militärt samarbete och förtroendeskapande åtgärder mellan östersjöstaterna, Ryssland inbegripet. Emellertid verkade Tyskland ibland, trots sitt Natomedlemskap, vilja ta mer hänsyn till Ryssland än Sverige gjorde. Medan Tyskland under Kohls tid som nämnts såg positivt på ryska förslag om förtroendeskapande åtgärder vid Östersjön och idén om ett östersjöforum inom OSSE, delade Sverige (och Finland) baltstaternas skepsis och deklarerade att de som alliansfria stater inte kunde överta eller medverka i Natos säkerhetspolitiska roll.²⁷³

Medan Schröder-regeringen därefter inledningsvis tycktes vackla i sitt stöd för baltstaternas Nato-medlemskap, ställde sig den svenska regeringen bakom de baltiska ambitionerna, om än med reservationen att det var en fråga för Natoländerna att besluta om. Sverige gjorde sig vidare inte lika beroende av rysk energi som Tyskland, och ingen gas- eller oljeledning har byggts trots upprepade sovjetiska/ryska propåer alltsedan 1960-talet.²⁷⁴ Den svenska regeringen intog likaså en mer kritisk inställning till de antidemokratiska ryska tendenserna under Putin än Schröder, och Göran Persson fick inte alls lika nära kontakt med Putin som han, vilket möjligen kan ha att göra med Sveriges ringa betydelse. Putin har ännu inte avlagt officiellt besök i Sverige trots inbjudningar.

Sammanfattningsvis kan konstateras att Tysklands relationer med Sverige (och Finland) är mycket vänskapliga och problemfria oavsett regeringar. Även om det funnits vissa divergerande synsätt i internationella frågor, t.ex. beträffande Nato och Ryssland, finns det en bred samstämmighet i grundfrågor. Länderna samarbetar väl inom EU, Östersjörådet och andra organisationer. Därför behöver Tyskland inte heller ägna större möda åt Sverige och koncentrerar sig i stället på större, mer konfliktladdade problem i Europa och världen som ovan visats.

²⁷³ Lucas, s. 182 f.

²⁷⁴ Larsson, *Sweden and the NEGP*, s. 39 ff.

Tysklands utrikes- och säkerhetspolitik i perspektiv

Den tyske forskaren Kai-Olaf Lang har beskrivit tre olika typer av mellanstatliga relationer bortsett från konfliktfall, nämligen indifferent grannskap, intresseallians och strategiskt partnerskap. Det första betecknar en relation mellan grannar, vars politiska kontakter präglas av ointresse eller misstro men där ekonomiskt utbyte förekommer på grund av geografisk närhet. Intresseallians innebär pragmatiskt samarbete inom bestämda områden på grundval av gemensamma intressen. Strategiskt partnerskap, det högsta stadiet, omfattar enligt Langs definition utöver gemensamma intressen även gemensamma värderingar och långtgående institutionalisering av de politiska, ekonomiska och sociala kontakterna.²⁷⁵

Om denna modell nu appliceras på Tyskland relationer med de här utvalda motparterna sedan Schröders tid som kansler, kan landet sägas ha strategiskt partnerskap med Nato- och EU-länderna i enlighet med organisationernas stadgar. Bland dessa har Tyskland liksom tidigare närmast och mest omfattande partnerskap med Frankrike, medan partnerskapet med t.ex. det lilla alliansfria Sverige är gott men inte lika viktigt för Tyskland. Även USA förblir en strategisk partner, trots konflikter i några frågor. Även Polen hamnar i denna kategori genom sitt inträde i Nato och EU trots tidigare konflikter och nuvarande regeringars motstridiga ambitioner, liksom baltstaterna, som dock är av mindre vikt för Tyskland.

Tysklands förhållande till Ryssland måste kategoriseras som en intresseallians vilande på en gemensam strävan efter politiskt samarbete och utökad handel. Men det fanns dock tendenser till strategiskt partnerskap som båda parter talade om, då Schröder hävdade att det fanns värdegemenskap och i energifrågor prioriterade behovet av rysk energi framför samarbete med alliansbröder som Polen och baltstaterna. Merkel har därefter markerat skillnader i grundsyn, men också talat om strategiskt partnerskap och bygger vidare på energisamarbetet med Ryssland.

Till kategorin intresseallians hör också Tysklands förhållande till Ukraina, trots att det även här talats om strategiskt partnerskap. Här är de gemensamma ekonomiska intressena inte lika starka, men i fråga om värdegemenskap och institutionaliserat samarbete kan Ukraina komma närmare verkligt partnerskap, om president Jusjtjenko lyckas genomföra reformer med sikte på Nato- och EU-medlemskap. Den enda stat i detta urval, med vilken Tyskland bara har ett svalt

²⁷⁵ Bastian, Götz, s. 2.

grannskapsförhållande, är Vitryssland, som på grund av den auktoritära regimen där satts i karantän av hela EU.

Tysklands aktuella utrikes- och säkerhetspolitik hänger nära samman med utformningen av en specifik tysk identitet under efterkrigstiden. Som den svenska forskaren Lisbeth Aggestam visat kan denna sägas ha fyra nära sammanhängande beståndsdelar: För det första innehåller den ett förkastande av Nazityskland och Tysklands auktoritära och krigiska traditioner, för det andra en strävan att tillhöra och inbäddas i den västliga gemenskapen av demokratier, varvid man visat försiktighet i att betona nationella intressen. För det tredje betonas vikten av konstitutionella och folkrättsliga normer (*Verfassungs - patriotismus*) För det fjärde finns en strävan att försonas med tidigare fiender och ett avståndstagande från att använda militär makt till annat än försvar och då endast inom multilaterala ramverk som Nato och EU.²⁷⁶

Men som ovan visats har Tyskland sedan återföreningen börjat revidera vissa av dessa principer. Samtidigt som Tyskland mer än alla västeuropeiska stater utom Sverige minskat sin militära styrka, har man accepterat att delta i militära aktioner utanför Natoområdet med eller utan FN-sanktion (Kosovo resp. Afghanistan). Tyskland har också börjat mera tala om nationella intressen och ökat ansvar i världspolitiken, samtidigt som det håller fast vid den europeiska integrationstanken. Den tyske säkerhetspolitiske experten Christoph Bertram menar att tysk utrikespolitik bara kan vara europeisk, eftersom Tyskland inte kan klara allt självt, medan Europa är beroende av att Tyskland är berett och i stånd att handla. Det behövs en stat som tar initiativ och vinner stöd från de andra.²⁷⁷ Detta stämmer in på kansler Merkels initiativ att fortsätta integrationen inom EU. Emellertid är svårigheterna stora, eftersom EU vuxit starkt på senare år och dess integration sedan 2005 har gått i stå. Tyskland undergräver samtidigt självt mer än de andra medlemmarna integrationen på energiområdet genom att öka sitt beroende av Ryssland, som behåller sina stormaktsambitioner och därför betraktas med stor misstro av de östliga EU-medlemmarna. Vidare har Tyskland också visat stormaktsambitioner genom strävan efter höjt status inom FN:s Säkerhetsråd, strategiska partnerskap med andra stormakter i Asien och ökat engagemang i globala frågor.

Om man slutligen jämför Tyskland med andra stormakter i Europa sedan 1950-talet kan man konstatera, att det är mer Europa-inriktat än Storbritannien, som har starkare transatlantiska band, men det har mindre stormaktsambitioner än Frankrike, trots att det är ekonomiskt starkare. Det är långt fredligare och mer demokratiskt än Ryssland därför att det lärt sig av sin historia och sina allierade. För små grannar som Sverige är detta betryggande.

²⁷⁶ Se även Aggestam, s. 72 ff, och Karp (2005) s. 61 ff.

²⁷⁷ Bertram, Christoph, "Deutschland: nicht normal, sondern zentral", Deutschlandfunk, 8 aug. 2004, s. 1-5 (i utskrift).

Men Tyskland är naturligtvis liksom andra stater i Europa utsatt för ekonomiska kriser och strukturomvandlingar, problem med invandring, internationell brottslighet och terrorism, naturkatastrofer, epidemier osv. Tysklands sätt att möta dessa problem kan i hög grad påverka dess grannar och leda till både samarbete och motsättningar. Också detta motiverar fortsatta studier av tysk politik.

Current German Foreign and Security Policy – Priorities and tendencies

Summary and Conclusions in English

This report focuses on the question what impact the change of governments from Schröder to Merkel so far has had on German relations with the most important Western allies, with Russia, and with countries in the Baltic Sea region, including Sweden. It is concluded that Chancellor Merkel continues the former policy of promoting Germany's influence and status in world politics through peaceful cooperation. Merkel has put more emphasis than Schröder on the role of NATO and improving relations with the United States. This should serve to overcome the tension between old and new NATO members that occurred in connection with the war in Iraq, and make the organisation more capable in handling conflicts, for example in Asia. By showing basic solidarity with the USA Germany may get more influence on Washington, where the Bush administration in the face of persistent problems in Asia is showing more interest in cooperation with old allies.

In contrast to Schröder's flat refusal to participate in the Iraq war, Merkel cooperates closely with the USA and other western allies concerning Iran in preventing it from developing nuclear weapons, but she still seems to work for a peaceful political solution to the problem. Merkel is not likely to engage in any cooperation with Russia and France directed against the United States. Concerning Israel, which Germany like the United States continues to feel a special responsibility for, it is likely to prefer cooperation within the EU framework so as to advance a peaceful solution to the Palestinian problem.

With regard to German security policy, which is closely connected to NATO, the Merkel government seems to be more willing than the predecessor to contribute military units to UN-sanctioned operations and even plans to increase the military share of the budget somewhat. On the whole, however, Germany's military capability is likely to shrink further and simultaneously be restructured to meet new types of threats and conflicts. This means that it may not be able to offer much assistance in case Russia should start to rearm and threaten its former allies, now NATO members.

Within the EU the Merkel government continues to promote integration and the strengthening of the Common Foreign and Defence Policy, but it is more reluctant to promote further enlargement. Just as Merkel played a key role in

reaching an agreement on the long-term EU budget in December 2005, she has taken the lead in the efforts to put the Constitutional Treaty in force. The aim is to achieve results in the first half of 2007, when Germany again will hold the EU presidency. Should this succeed, the EU would become more effective and Germany would boost its prestige in Europe. However, the obstacles are obviously high, since all members must ratify the treaty. France, which was a major protagonist together with Germany, voted against ratification in a referendum in 2005.

From the above follows that Merkel tends to make the relationship nurtured by Schröder a little less exclusive, even though it is continued. The French great power ambitions have lately also been hampered by economic stagnation. Moreover, France will be preoccupied by presidential elections in 2007. This means more leeway for Merkel's Germany, which now seems more stable and dynamic. Merkel has also declared to be in favour of broad cooperation with both big and small EU members.

With regard to Russia, Chancellor Merkel seems to aim at a more correct, less personal relationship than Schröder, one that allows for more criticism of the authoritarian development under Putin and his growing great power ambitions. At the same time also Merkel talks about a strategic partnership and the development of ties with Russia, especially in the economic field. Thus, Germany remains a leading proponent of EU integration and simultaneously probably has the best relations with Russia among the members.

The construction of a gas pipeline between the countries through the Baltic Sea is an important factor in German-Russian relations. Merkel defends Schröder's support for the agreement as a strategic interest for Germany due to rising demand and shrinking or less secure resources elsewhere, and the German industrialists clearly agree with this. Also other west European countries have shown an interest in taking part in the project.

However, the project has evoked strong protests from Germany's eastern neighbours and allies, especially Poland and the Baltic states, complaining that they were not consulted. They remain quite dependent on Russian gas, and a direct pipeline to Germany would make it easier for Russia to close the transit pipelines across their territories. An instructive example came when the Russian Gazprom company at the end of 2005 turned off the taps of the pipeline across Ukraine in order to impose a steep price rise. This also hit Western states, including Germany. Merkel talked about diversifying energy supply, intensifying energy cooperation within the EU, and the decision to scrap nuclear power was questioned. But since the EU only could agree on a loose and long-term energy policy, Germany chose to rely on energy supplies from Russia.

The German strategy regarding the NEGP now seems to be to make Poland and the Baltic countries link up with the pipeline, thus also letting Germany serve as

a guarantee that Russia will not use it for political pressure. Russia, which claims to be a reliable supplier, is likely to accept such a development. This would increase the pressure on Sweden, which has long avoided becoming dependent on Russian gas but in recent years started to import a large share of its oil from Russia, also to link up.

Concerning Ukraine and Belarus, countries that now have become direct neighbours of NATO and the EU, the Merkel government has declared a stronger interest than the Schröder government in promoting their development and supporting democratic forces. However, Germany remains more cautious than for example Poland. This can partly be explained by the wish to preserve good relations with a Russia, which resists democratic pro-Western revolutions in its neighbourhood. Furthermore, the democratic forces in Belarus are completely under the heels of President Lukashenko, often called Europe's last dictator. Ukraine remains regionally split and relatively corrupt despite the efforts of the democratically elected president Yushchenko.

With respect to Poland Merkel has set out to improve the bilateral relations and cooperation in the Weimar triangle including France, relations which had been marred by Schröder's resistance to the US war in Iraq and his rapprochement with Russia. However, the new nationalist Polish government has frustrated the German efforts. It opposes Germany's gas deal with Russia and is more sceptical of EU integration than the former government. Poland actively supports Ukrainian membership in NATO and the EU, and its relations with Russia are very cool. The contradictions have also sharpened with regard to the legacy of the Second World War. Merkel's party is supported by refugee organisations, which have revived old claims in a way that scares virtually all Poles. On the other hand, the new Pope, formerly a German cardinal, may contribute to conciliation among the Catholics. Still, the relations remain complicated. The present Polish government is therefore likely to keep aloof from Germany and continue to rely on the United States as its main ally.

Regarding German policy in the Baltic Sea region, no great changes have taken place. Germany is obliged to support the three Baltic states, since they are now members of NATO and the EU, also with regard to their tense relations with Russia. Merkel's more pro-American and pro-NATO policy as compared with Schröder's is likely to improve the political and military relations. However, Merkel's support for the gas pipeline deal and the good relations with Russia clearly cloud the relations also with the small Baltic states, which remain vulnerable to Russian pressure. Considering this and Germany's diminishing military capacity to support the Baltic states, were they to be seriously threatened, the states are likely to continue their reliance on the United States and NATO for their security. Germany's good bilateral relations with Sweden, which remains outside of NATO, also seem to be preserved irrespective of changes of governments, as they have in the past. One conclusion is that the

Baltic states and Sweden do not belong to Germany's most important – or difficult – partners, and that cooperation with them often is managed within the NATO and EU framework.

The general impression of Chancellor Merkel's foreign and security policy as manifested by policy statements and activities during the first half-year in power is that she more than Schröder aims at cooperation with old allies such as the United States and new allies such as Poland, and at achieving a more balanced, less personal, relationship with Russia under Putin. This can be seen as a consequence of the critique that the CDU/CSU levelled at the government, when they were in opposition.

However, Merkel's striving for change must not be overstated. Her government, too, wants to preserve good relations with Russia, as a way to avoid a repeat of history and because Germany has extensive trade with Russia and become dependent on Russian energy. It also wants to strengthen Germany's influence and position in the EU, NATO and on the world arena. This continuity partly derives from the fact that the government is a coalition, where the Social Democrats keep their influence in the Foreign Ministry. The parties influence each other and aim at compromises. One may add that Schröder's foreign policy in the eastern direction developed that of Chancellor Kohl, who in turn built on Willy Brandt's Ostpolitik. Even if certain adjustments according to circumstances have taken place and changes of style occurred in recent years, German foreign policy is mainly characterised by continuity, stability and predictability.

Bibliografi

Officiellt material

- Auswärtiges Amt, Aussenpolitik, "Reform des Sicherheitsrats der VN - die deutsche Position", www.auswaertiges-amt.de/www/de/aussenpolitik, hämtat 11 okt. 2005.
- Auswärtiges Amt, Europa, "Antrittsbesuch von Präsident Kaczynski in Berlin, 9 maj 2006, www.auswaertiges-amt.de/diplo/de/Europa, hämtat 12 maj 2006.
- Auswärtiges Amt, Interview, "Interview mit Bundesausserminister Steinmeier, Bild am Sonntag, 27.11.2005", www.auswaertiges-amt.de, hämtat 30 nov 2005.
- "Washington wichtiger als Moskau"- Interview von Bundesminister Fischer", 20 maj 2005, www.auswaertiges-amt.de, hämtat 10 nov 2005.
- Auswärtiges Amt, Länderinformationen, Frankreich, "Beziehungen zwischen Frankreich und Deutschland" juni 2005, www.auswaertiges-amt.de/www/de/laenderinfos, hämtat 19 dec. 2005.
- Litauen, Lettland, Estland, "Beziehungen zwischen Litauen/Lettland/Estland und Deutschland", mars 2005, hämtade 13 febr. 2006.
- Polen, "Beziehungen zwischen Polen und Deutschland", mars 2005, www.auswaertiges-amt.de, hämtat 13 febr. 2006.
- , Russische Föderation, "Beziehungen zwischen der Russischen Föderation und Deutschland", , hämtat 28 okt. 2005.
- Schweden, "Beziehungen zwischen dem Königreich Schweden und Deutschland", maj 2005, hämtat 11 okt. 2005.
- Ukraine, "Beziehungen mit der Ukraine", oktober 2005, hämtat 13 febr. 2006.
- USA/Vereinigte Staaten, "Beziehungen zwischen den USA und Deutschland", februari 2005 () hämtat 19 nov. 2005.
- Auswärtiges Amt, Interview, "Interview mit Bundesausserminister Steinmeier, Bild am Sonntag, 27.11.2005", www.auswaertiges-amt.de, hämtat 30 nov 2005.
- Pressemitteilungen, "Presseerklärungen der E3 Aussenminister vom 12.01.2006", hämtat 13 jan 2006.
- Pressemitteilungen, "Staatsminister Gloser begrüsst Ratifizierung", www.auswaertiges-amt.de/ hämtat 12 maj 2006.
- Reden/Interviews, "Rede von Bundesausserminister Fischer zur deutschen Aussenpolitik", 8 sept. 2004, hämtat 11 nov. 2005.
- "Rede von Bundesausserminister Steinmeier vor dem Deutschen Bundestag, 14.12, 2005", hämtat 19 dec. 2005;

- "Russland, Europa und die Welt" (Steinmeier), 5 febr. 2006.
- "Brisant und gefährlich" (intervju med Steinmeier) *Der Spiegel*, nr. 5, 2005, s. 26-29.
- Botschaft der Bundesrepublik Deutschland, Kiew, "4. Deutsch-Ukrainische Regierungskonsultationen", 2001;
- "5. Deutsch-Ukrainische Konsultationen 2004 in Berlin",
www.kiew.diplo.de/de/03/Deutschland_und_Ukraine, hämtade 20 febr. 2006.
- Botschaft der Bundesrepublik Deutschland, Minsk, *10 Jahre Deutsch-Belarussische Beziehungen*, febr. 2004, www.germanembassy.org.by, hämtat 24 febr. 2006.
- "Pressemitteilung", 19 dec. 2005, www.germanembassy.org.by, hämtat 24 febr. 2006.
- "Rede des Bundesausenministers, Dr. Frank-Walter Steinmeiner an der Mohyla-Akademie", ibidem.
- (Der) Bundeskanzler, Aktuelles/Artikel, "Deutschland und Russland so eng verbunden wie nie zuvor", www.bundeskanzler.de/Navigation/Aktuelles/, hämtat 28 okt. 2005.
- (Die) Bundeskanzlerin, Kalender, "Besuch aus Schweden", 21 april 2006,
www.bundeskanzlerin, hämtat 12 maj 2006,
- Artikel, "Bundeskanzlerin Merkel trifft Russlanddeutsche in Tomsk", , hämtat 8 maj 2006.
- "Deutsch-amerikanische Beziehungen sind auf gutem Weg", 13 jan. 2006, , hämtat 18 jan 2006.
- "Deutschland und China: Strategische Partnerschaft in globaler Verantwortung", hämtat 30 maj 2006.
- "Deutsch-russische Regierungskonsultationen in Tomsk, 26 april, hämtat 8 maj 2006.
- "Deutschland und Russland wollen sich im Iran-Konflikt eng abstimmen", 16 jan. 2006, , hämtat 18 jan 2006.
- "German-India joint statement", 23 april 2006, , hämtat 12 maj 2006
- "Energiefragen gemeinsam angehen" (möte med Estlands premiärminister Ansip), 5 april 2006, hämtat 11 april 2006
- "Deutsch-Lettische Beziehungen sind ausgezeichnet" (möte med Lettlands premiärminister Kalvitis), 29 mars 2006, hämtat 11 april 2006.
- Reden, "Regierungserklärung", 11 maj 2006, hämtat 12 maj 2006.
- Bundesministerium der Verteidigung, Ministerium, Aktuelle Nachrichten, "Begegnung am Ehrenmal", 9 Maj 2006, www.bmvg.de/portal, hämtat 17 maj 2006.
- Aktuelle Nachrichten, "Gute Zusammenarbeit bekräftigt", 25 april 2006, www.bmvg.de, hämtat 17 maj 2006.
- "Weissbuch im Zeichen neuer Herausforderungen", 8 maj 2006, www.bmvg.de, hämtat 17 maj 2006.
- Reden, "Multinationales Korps Nordost soll Rolle in Afghanistan spielen", 22 febr. 2006, www.bmvg.de/portal, hämtat 3 april 2006.
- "Rede des Bundesministers der Verteidigung auf der 42. Münchner Konferenz für Sicherheitspolitik", 4 febr. 2006, www.bmvg.de/portal, hämtat 3 april 2006.

- "Vortrag des Generalinspektors der Bundeswehr General Wolfgang Schneiderhan, 15 mars 2006, www.bmvg.de/portal, hämtat 5 april 2006.
- "Wichtiger Schritt für NATO und EU", 28 mars 2006, www.bmvg.de/portal, hämtat 3 april 2006.
- Sicherheitspolitik, Europa, "Dt/F Sicherheitsrat", "Deutsch-Französische Erklärung, 27 okt. 2004," "Die militärischen Strukturen der Europäischen Union", 14 dec. 2004, www.bmvg.de/portal, hämtat 17 maj 2006.
- Verteidigungshaushalt, "Verteidigungshaushalt 2006", 22 febr. 2006, www.bmvg.de/portal, hämtat 5 april 2006.
- Verteidigungshaushalt, "Leistungsfähig für Aufgaben halten", 29 mars 2006, hämtat 17 maj 2006.
- Bundesregierung, Artikel, "Bundeskanzlerin fordert stärkere Rolle der Nato", 4 febr. 2006, hämtat 13 febr. 2006
- (Die) Bundesregierung, Artikel, "Gemeinsam mit Frankreich für ein starkes Europa", 23 nov. 2005, www.bundesregierung, hämtat 30 nov. 2005.
- "Nie wieder Politik zu Lasten unserer Nachbarn" 2 dec. 2005, www.bundesregierung.de, hämtat 2 dec. 2005
- "Interview von Bundesminister des Auswärtigen", 18 aug. 2005, www.bundesregierung.de/Anlage882255, hämtat 10 okt. 2005
- "Lasst uns mehr Freiheit wagen" (regeringsdeklaration), 30 nov 2005,
- "Pressekonferenz von Bundeskanzlerin Merkel", 17 dec. 2005,
- "Rede von Bundeskanzler Gerhard Schröder anlässlich der Umbenennung der Albertina-Universität", 3 juli 2005, www.bundesregierung.de/servlet, hämtat 10 nov. 2005.
- "Rede von Bundeskanzler Gerhard Schröder auf der Münchner Sicherheitskonferenz", 12 februari 2005, www.bundesregierung.de/servlet, hämtat 11 nov. 2005. www.bundesregierung.de/servlet, hämtat 30 nov 2005.
- Regierung und Verfassung, "Aufbau und Aufgaben", www.bundesregierung.de, hämtat 2 dec. 2005.
- Bundeswehr, "Transformation", www.bundeswehr.de/portal, hämtat 31 mars 2006.
- CBSS (Council of the Baltic Sea States) "Priorities of the German Presidency in 2000-2001", www.cbss.st/documents/cbsspresidencies, hämtat, 8 mars 2006
- Christlich-Demokratische Union Deutschlands (CDU), "Koalitionsvertrag CDU, CSU, SPD", 11 nov. 2005, www.cdu.de, hämtat 30 nov. 2005.
- Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik (DGAP) "Vortrag von Botschafter Dietmar Stüdemann", 13 april 2005, www.dgap.org/print/1629html.
- Deutscher Bundestag, Drucksache 15/5021, Antrag "Für eine klare europäische Perspektive der Ukraine", 8 mars 2005.
- 15/75, Stenografischer Bericht, 75. Sitzung, 13 nov 2003.
- 15/141, Stenografischer Bericht, 141. Sitzung, 24 nov 2004.
- Plenarprotokoll 15/144, 1 dec. 2004.

- European Commission, A constitution for Europe,
http://europa.eu/constitution/referendum_en.htm, hämtat 17 maj 2006.
- ”Ich habe Antworten” intervju med Merkel i *Der Spiegel*, nr. 2, 2006, s. 31.
- ”Interview des Bundesministers des Auswärtigen, Joschka Fischer /.../ mit ITAR-TASS am 10. November 1998, *Internationale Politik*, nr. 12, 1998, s. 91 f.
- ”Koalitionsvereinbarung zwischen der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands und Bündnis 90/Die Grünen” 20 okt 1998, i *Internationale Politik*, nr. 12, 1998, s. 71 ff.
- ”Hinter unserem Rücken”, (intervju med president Adamkus) *Der Spiegel*, nr. 41, 2005, s. 131 f.
- ”Polen ist altes Europa” (intervju med president Kwasniewski) *ibidem*, nr. 18, 2003, s. 128 ff.
- President of Russia; “Interview with television channel Nederland 1”, 31 okt 2005, s. 3, hämtat 2 nov. 2005.
- “Joint Interview with Federal Chancellor of Germany Gerhard Schröder for Bild Newspaper”, 7 maj 2005, s. 5, www.president.kremlin.ru/eng/speeches, hämtat 10 maj 2005.
- “Press conference following Russian-German intergovernmental consultations”, 27 april, hämtat 4 maj 2006
- ”Press conference following Russian-German Talks”, 8 sept. 2005, s. 2, www.president.kremlin.ru/eng/text/speeches, hämtat 28 sept. 2005
- ”Press conference following the meeting with Federal Chancellor of Germany Gerhard Schroeder and President of France Jacques Chirac, 3 juli 2005, s. 5, hämtat 30 aug. 2005.
- “Press statement and answers to questions following Russian-German bilateral consultations”, 21 dec. 2004, hämtat 17 febr. 2005.
- ”Press statement and responses to questions following the Russia-European Union summit” maj 2005, s. 6, www.president.kremlin.ru/eng/text/speeches, hämtat 20 juni 2005
- President Rossii “Sovmestnaja press-konferentsija s Federalnym kantslerom Germanii Gerchardom Sjrederom”, 2 april 2004 ”, hämtat 13 mars 2005.
- ”Press conference following Russian-German intergovernmental consultations”, 27 april 2006, hämtat 4 maj 2006.
- ”Press-konferentsija po itogam peregovorov”, 16 jan 2006; hämtat 9 febr. 2006.
- ”Vystuplenie na voennom parade”, 9 maj 2005, www.president.kremlin.ru/text, hämtat 10 maj 2005.
- ”Sovmestnoe rossijsko-germanskoe zajavlenie”, 8 sept. 2005, www.president.kremlin.ru/text/docs, hämtat 9 febr. 2006.
- ”Stenogramma press-konferentsii dlja rossijskich i inostrannyh zjurnalistov”, 31 jan. 2006, www.president.kremlin.ru/text/, hämtat 9 febr. 2006.
- ”Regierungserklärung von Bundeskanzler Gerhard Schröder, abgegeben am 10. November 1998 vor dem Deutschen Bundestag in Bonn” *Internationale Politik*, nr. 12, 1998, s. 88 ff.
- ”(Die) Schuld wurde wieder relativiert”, (intervju med Kaczynski) *Der Spiegel*, nr. 10, 2006, s. 113.

”60 Jahre Warschauer Aufstand”, *Blätter für deutsche und internationale Politik*, nr. 10, 2004, s. 1279 f.

Statistisches Bundesamt, 4 april 2005, ”Deutschlands wichtigste Handelspartner 2004”, www.destatis.de/presse/deutsch/pm2005/p1590181.htm, hämtat 8 febr. 2006.

Nyhetsmaterial och kommentarer

Adomeit, Hannes, Bastian, Katrin, Götz, Roland, *Deutsche Russlandpolitik unter Druck*, SWP-Aktuell, Berlin, Stiftung Wissenschaft und Politik, dec. 2004.

”Kalter Frieden”, *Der Spiegel*, nr. 48.

Aggestam, Lisbeth m.fl, *Europeisk säkerhetspolitik*, Lund, Studentlitteratur, 2000, s. 72 ff.

”Angriff des Verteidigers”, *Der Spiegel*, nr. 20, 2006, s. 52 f.

The Baltic Sea – A Region of Prosperity and Stability?, 121st Bergehof Round Table, Hamburg, Körber Foundation, 2002.

Bastian, Katrin, Götz, Roland, *Deutsch-russische Beziehungen im europäischen Kontext*, .Diskussionspapier, Berlin, Stiftung Wissenschaft und Politik, maj 2005, www.swp-berlin.org/forschungsgruppen, hämtat 6 febr. 2006.

Bertram, Christoph, ”Deutschland: nicht normal, sondern zentral”, Deutschlandfunk, 8 aug. 2004.

Cichocki, Marek A., ”Polen nach den Wahlen – Aussenpolitische Grundlinien der neuen Regierung”, *Integration*, nr 1, 2006.

”Das ist ein Weckruf”, *Der Spiegel*, nr. 2, 2006, s. 34 ff.

”Dünnes Eis”, *Der Spiegel*, nr. 21, 2006, s. 46.

”Entscheidung verschoben”, *Der Spiegel*, nr. 21, 2006, s. 17.

Freytag, Konrad F., ”Streitkräfte in der Demokratie”, *Europäische Sicherheit*, nr. 4, 2005, s. 64 f.

Frohnert, Pär, ”The presence of the Holocaust”, i Karlsson, Klas-Göran och Gerner, Kristian (eds.), *Echoes of the Holocaust*, Lund, Nordic Academic Press 2003, s.81 ff.

Gudkov, Lev, ”Die Fesseln des Sieges”, *Osteuropa*, nr. 4-6, 2005, s. 56 ff.

Götz, *Die Ostseepipeline*, SWP-Aktuell, Berlin, Stiftung Wissenschaft und Politik, sept. 2005.

”(Das) heutige Deutschland und die Vergangenheit” (enkäter), *Russlandanalysen* nr. 64, 6 maj, 2005, s. 15-17, www.russlandanalysen.de, hämtat 28 okt. 2005.

Hishow, Ognian N., ”Erfolge der nordischen Wirtschafts- und Sozialmodelle im europäischen Vergleich”, *Integration*, nr. 1, 2006, s. 38 ff.

Hubel, Helmut, ”Die schwierige Partnerschaft mit Russland”, i Kaiser und Krause, s.137 ff.

International Institute of Strategic Studies (IISS), *The Military Balance 1987-1988, 2005-2006*, London and New York, Routledge 1997 resp. 2005.

Kaiser, Karl und Krause, Joachim (Hrsg.) *Deutschlands neue Aussenpolitik*. Band 3. *Interessen und Strategien*, München, R. Oldenbourg Verlag, 1996.

”Kalaschnikow unterm Arm”, *Der Spiegel*, nr. 19, 2006, s. 147.

- ”Kalkulierter Krach”, *Der Spiegel*, nr. 3, 2006, s. 36.
- Karp, Regina, (2002) ”The strategic context of the Baltic Sea region: Theoretical and empirical perspectives”, i Knudsen, Olav F. (ed.) *Cooperation and Competition?*, Research report nr. 1, 2002, Huddinge, Södertörns högskola.
- Keesing’s Research Report, *Germany and Eastern Europe since 1945*, New York, Charles Scribner’s Sons, 1973.
- Kolboom, Ingo, ”Frankreich und Deutschland” i Kaiser, Karl und Joachim Kraus (Hrsg.) *Deutschlands neue Aussenpolitik*. Band 3. *Interessen und Strategien*, München, R. Oldenbourg Verlag, 1996.
- ”(Die) Kriegsfrage”, *Der Spiegel*, nr. 7, 2006, s. 22 ff.
- Krohn (1997), Axel, ”Security cooperation in the Baltic Sea region: Germany as a transatlantic and European actor”, i Artéus, Gunnar, Lejins, Atis (eds.) *Baltic security. Looking towards the 21st century*, Riga-Stockholm, Latvian Institute of Foreign Affairs & Försvarshögskolan, 1997, s. 111 ff.
- Krohn (2003), German military cooperation in the Baltic Sea region: regional continuity and global change”, Hultdt, Bo et al., (eds.) *The New Northern Security Agenda*, Strategic yearbook 2004, Stockholm, National Defence College, 2003.
- Lang, Kai-Olaf, *Machtwechsel in Warschau, Kurswechsel in der Aussenpolitik?*, SWP-Aktuell, Berlin, Stiftung Wissenschaft und Politik, dec. 2005.
- Larsson, Robert L. (2006) *Russia’s Energy Policy: Security dimensions and Russia’s reliability as an energy supplier*, Stockholm, FOI-R—1934—SE, March 2006.
- *Sweden and the NEGP: A pilot study of the North European Gas Pipeline and Sweden’s dependency on Russian energy*, FOI-R—1984—SE, June 2006.
- Lucas, Hans-Dieter, ”United Germany, the Baltic States and the Baltic Sea Region”, i Jopp, Mathias, Arnswald, Sven (eds.), *The European Union and the Baltic States*, Helsinki, Berlin; The Finnish Institute of International Affairs & Institute für Europäische Politik.
- Maksymichev, Igor, ”Russo-German relations: What will tomorrow bring?”, *International Affairs*, nr. 5, årg. 51, 2005.
- Martinsen, Kåre Dahl, *Alleingang. German Red-green foreign and security policy*, Forsvarsstudier nr. 6, 2005, Oslo, Institutt for forsvarsstudier.
- Meier, Christian, *Deutsch-Russische Beziehungen auf dem Prüfstand. Der Petersburger Dialog 2001-2003*, SWP-Studie, Berlin, Stiftung Wissenschaft und Politik, mars 2003.
- ”Merkels Wunschliste”, *Der Spiegel*, nr. 16, 2006.
- Nelles, Roland, ”Listiger Vorschlag”, *Der Spiegel*, nr. 21, 2006, s. 100 f.
- Neretnieks, Karlis, *Multinational Corps North East – ”Baltic Corps”. En framtida partner i Östersjöområdet?* FOI memo, juni/juli 2006.
- Neuss, Beate, Neuss, ”Schröder verfolgt eine kurzfristige Strategie”, *Internationale Politik*, jan. 2005, s. 95.
- Oldberg, *Kaliningrad: Russian exclave, European enclave*, FOI-R—0134—SE, juni 2001, Stockholm, FOI.
- *Membership and Partnership: The relations of Russia and its neighbours with NATO and the EU in the enlargement context*, FOI-R—1364—SE, oktober 2004.

- "NATO- och EU-utvidgningarnas effekter på Rysslands politik i norra Europa", i Ljung, Bo m.fl., *Nordeuropeisk säkerhet och stabilitet*, FOI-R—1626—SE, april 2005.
- *Reluctant rapprochement. Russia and the Baltic states in the context of NATO and EU Enlargements*, FOI-R—0808—SE, febr. 2003
- Pflüger, Friedbert, "Die deutsch-polnische Interessengemeinschaft", i Kaiser und Krause, s. 143 ff.
- "Podiumdiskussion mit Putin-Berater Gleb Pawlowskij", Deutsche Gesellschaft für auswärtige Politik, 24 januari 2005, www.dgap.org/print/1607.html, hämtat 21 okt. 2005. *Radio Free Europe/Radio Liberty Newsline*, nr. 238, del 1 Russia.
- Rahr, Alexander, *Berlin-Moskau 2005-2008*, GUSbarometer, Körber-Zentrum Russland/GUS, Hamburg, DGAP, Berlin, sept. 2005.
- "Schröder handelt in Europas Interesse", *Internationale Politik*, jan. 2005, s. 94.
- Rynning, Sten, "Reluctant allies. Europe and missile defence", i Heurlin, Bertel and Rynning, Sten (eds.) *Missile Defence. International, regional and national implications*, Abingdon-New York, Routledge, 2005, s. 112 ff.
- "(Der) Schleuser-Skandal", *Der Spiegel*, nr. 6, 2005.
- Schmidt, Peter, "Deutschland und Amerika – Quo vadis?", manuskript, publicerat i *Mezinárodní politika* (Praha) nr. 10, 2005.
- "Forward again? The Transatlantic Agenda: Points for Europeans and Americans", *EuroFuture*, spring 2005, s. 18 f.
- Die nukleare Frage in den deutsch-französischen Beziehungen, *Europäische Sicherheit*, nr. 11, 2004, s. 57 ff.
- Schmalz, Uwe, "German ambitions and ambiguities: EU initiatives as a useful framework", i Bonvicini, Gianni et al., (eds.) *The Northern EU*, Helsinki, Berlin, The Finnish Institute of International Affairs & Institute für Europäische Politik, 2000.
- Socor, Vladimir, "Council of Europe condemns communism over Moscow's opposition", *Eurasia Daily Monitor* (EDM), 27 jan 2006, vol. 3, nr 19.
- "Moscow skilfully uses energy leverage to divide Europe", EDM, nr. 187, 7 okt. 2005, s.3.
- "Russian-German summit in Tomsk: Special relationship on display", EDM, nr. 85, 2 maj 2006.
- "Russo-German gas pact in the Baltics", EDM, 13 sept. 2005, vol 2, nr. 169.
- Sontheimer, Kurt, Bleek, Wilhelm, *Grundzüge des politischen Systems Deutschlands*, München-Zürich, Piper, 2004.
- Stern, Jonathan P. *The Future of Russian Gas and Gazprom*, Oxford, Oxford University Press, 2005.
- Sundberg, Anna, *Fransk försvars- och säkerhetspolitik. Mål, prioriteringar och drivkrafter*, FOI-R—0964—SE, okt 2003.
- Swiecicki, Jakub, *Att försona polacker och tyskar. Världspolitikens dagsfrågor*, nr. 4, 2004.
- Törnquist-Plewa, Barbara, "The Jedwabne Killings – A Challenge for Polish Collective Memory", i Karlsson, Gerner, s. 141 ff.

- Umbach, Frank, "Europäische und deutsche Energieversorgungssicherheit am Scheideweg", *Energiewirtschaftliche Tagesfragen*, nr. 9, 2005, s. 631 ff.
- Unge, Wilhelm, "Polen – ett land med transatlantisk ryggmärksreflex", i, Ljung, m.fl, s. 43 ff.
- "Vor der Schlacht", *Der Spiegel*, nr. 47, 2005.
- "(Der) Westen darf nicht schweigen", *Der Spiegel*, 17 jan , 2006, www.spiegel.de/politik/ausland, hämtat 1 febr. 2006.
- Wikipedia, "Bundeswehr", s. 1 ff, www.wikipedia.org/wiki/Bundeswehr, hämtat 3 april 2006.

Tidningar och tidskrifter

(Th)e Baltic Times
(The) Economist
Europäische Sicherheit
Eurasia Daily Monitor (EDM)
Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ)
Handelsblatt
ICSEES 2005 Congress Journal,
International Herald Tribune (IHT)
Internationale Politik
 ITAR-TASS
Kievskij Telegraf
Mezinárodní politika (Praha)
(The) Moscow News
Moskauer Deutsche Zeitung
Neue Zürcher Zeitung
Nezavisimaja gazeta
(Der) Spiegel
Stockholm City
Svenska dagbladet (SvD)
Süddeutsche Zeitung
(Der) Tagesspiegel
The Wall Street Journal
Weltrends
(Die) Zeit

Index

- A**
- Adenauer, Konrad 37, 63
 Afghanistan 27, 31, 35, 43, 55, 65, 88, 96
 Afrika 22
 Ahmadinejad, Mahmoud 34
 Andra världskriget 37, 73
 Asien 1, 5, 10, 31, 88
- B**
- Baltic countries (see also Estonia, Latvia, Lithuania) .. 106
 BASF 46, 47, 55
 Benedictus XVI 72
 Berlin. 3, 10, 31, 32, 37, 39, 40, 41, 48, 58, 59, 60, 62, 64,
 65, 66, 69, 70, 72, 73, 74, 78, 84, 95, 96, 99, 100, 101
 Bosnien-Herzegivina 26
 Brandt, Willy 63, 83, 94
 Bundestag 15, 26, 32, 35, 45, 50, 51, 59, 65, 95, 97, 98
 Bundeswehr 25, 26, 27, 28, 97, 102
 Bush, George W. 31, 33, 34, 35, 78, 91
- C**
- CBSS (Council of Baltic Sea States) 75, 76, 77, 97
 CDU (Christlich-Demokratische Union) .. 7, 9, 11, 12, 13,
 18, 19, 22, 29, 34, 37, 45, 52, 55, 61, 63, 64, 65, 69,
 72, 94, 97
 Chirac, Jacques 21, 44, 70, 98
- D**
- DDR (Deutsche Demokratische Republik) 11, 13, 25, 26,
 37, 38, 40, 41, 52, 57, 61, 63, 83
 Demokrati 14, 33, 45, 49, 51, 52, 53, 58, 60, 61, 74
- E**
- E.ON 46, 47, 49, 77, 83
 Energi 8, 27, 49, 54, 68, 71, 79, 85, 87
 ESFP (Europeisk säkerhets- och försvarspolitik) 21
 Estland 74, 75, 77, 79, 80, 95
 Europarådet 42
 European Union (EU) 106
 Europeiska unionen ... 1, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 14, 17, 18,
 19, 21, 22, 23, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 34, 35, 38, 39,
 43, 44, 45, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 56, 57, 58, 59,
 60, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 74, 75,
 76, 77, 78, 80, 81, 84, 85, 87, 88, 91, 92, 93, 94, 97,
 100, 101
- F**
- Finland 47, 69, 74, 75, 80, 84, 85
 Fischer, Joschka, utrikesminister 1998-2005, partiledare
 för De gröna ... 9, 11, 13, 27, 33, 38, 44, 50, 51, 60, 95,
 98
 FN (Förenade nationerna) ... 5, 9, 14, 15, 18, 26, 27, 32, 33,
 34, 35, 37, 41, 43, 44, 88
- FOA (see FOI) 105, 106
 FOI 105, 106
 Frankrike 1, 3, 5, 6, 7, 9, 14, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 27, 31,
 32, 33, 35, 44, 48, 63, 64, 65, 67, 68, 70, 78, 87, 88
 Förbundsdagen, se Bundestag 27
 Försoning 21, 40, 63
 Försvarsmakten 26
- G**
- gas 47, 100, 101
 Gazprom 6, 46, 47, 48, 49, 54, 55, 77, 92, 101
 Gorbatjov, Michail 26, 38
- H**
- Hitler, Adolf 41, 42, 73
- I**
- Indien 13, 14, 35, 36
 Insatsstyrkor 18, 26
 Irak 5, 7, 18, 22, 26, 27, 32, 33, 34, 35, 44, 67, 78
 Iran 5, 14, 32, 35, 36, 48, 49, 53, 55, 91, 96
 Israel 5, 34, 36, 54, 91
- J**
- Japan 13, 14, 26, 35
 Jeltsin, Boris 38
 Jugoslavien (Federativ republik) 18, 27
 Jung, Franz Josef, försvarsminister 12, 28, 29, 55
 Jusjtjenko, Viktor 7, 45, 59, 60, 69, 79, 87
- K**
- Kaczynski, Lech, Polens president från 2005 ... 70, 71, 72,
 95, 98
 Kaliningrad 43, 44, 47, 100, 106
 Kina 13, 22, 32, 34, 36, 43, 55, 83
 Kohl, Helmut 9, 11, 17, 21, 31, 38, 40, 44, 53, 64, 74, 75,
 76, 84, 94
 Kosovo 27, 88
 Kutjma, Leonid, Ukrainas president 1994-2005 58, 59
 Kyoto-protokollet 33, 44, 46
 Kärnkraft 68
 Kärnvapen 5, 22, 25, 32, 36, 53
 Köhler, Horst 77, 78, 79
- L**
- Lettland 74, 75, 77, 79, 80, 95
 Litauen 45, 74, 75, 77, 79, 95
 LNG (liquefied natural gas) 49, 68
 Lukasjenko, Aleksander, Vitrysslands president sedan
 1994 7, 57, 62
- M**
- Mellanöstern 11, 31, 43, 48, 49

Migration.....	29, 67, 76
Military	105, 106
Ministry of Defence	105
Moldavien	57
Mänskliga rättigheter.....	26, 27, 28, 32, 36, 50, 51, 61

N

Nato1, 3, 5, 7, 8, 10, 18, 21, 25, 26, 27, 28, 31, 32, 34, 37, 38, 39, 44, 59, 60, 61, 64, 65, 68, 69, 70, 71, 73, 75, 76, 78, 84, 85, 87, 88, 97	
NATO	106
Nazityskland.....	57, 63, 88
Nederländerna	14, 18, 44, 47, 48
NEGP (North European Gas Pipeline)1, 6, 47, 48, 49, 50, 54, 55, 60, 61, 68, 80, 81, 85, 92, 100	
NGO (Non-governmental organisation).....	53
Nuclear energy	105

O

OSS (Oberoende staters samvälde)	10, 44, 57, 69, 71
OSSE (Organisationen för säkerhet och samarbete i Europa)	62, 71, 75, 76, 85

P

Palestina	36, 54
Parisklubben.....	45
Petersburgdialogen.....	39
Polen . 1, 6, 7, 8, 10, 17, 37, 42, 45, 49, 54, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 76, 78, 79, 80, 83, 87, 95, 98, 99, 102	
Putin, Vladimir 6, 8, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 59, 60, 68, 69, 71, 79, 85, 92, 94, 101	

R

Research and Development, R&D.....	105
------------------------------------	-----

S

Schengen	77
Schröder, Gerhard, förbundskansler 1998-2005. 1, 5, 6, 8, 11, 12, 13, 15, 17, 18, 21, 22, 27, 28, 29, 31, 32, 34,	

35, 36, 38, 39, 40, 41, 43, 44, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 58, 59, 60, 65, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 77, 78, 79, 84, 85, 87, 91, 92, 93, 94, 97, 98, 100, 101	
Security	105
Sozialdemokratische Partei Deutschlands.....	9, 11, 12, 13, 25, 26, 29, 33, 55, 61, 66, 72, 97
Stalin, Josef.....	41, 42, 73
Steinmeier, Franz-Walter utrikesminister9, 11, 14, 35, 36, 52, 53, 55, 61, 71, 95, 96	
Storbritannien	14, 19, 32, 47, 48, 64, 88
Stormakter.....	3, 22, 44
Strategiskt partnerskap.....	1, 43, 87
Sverige	2, 3, 5, 6, 7, 10, 43, 47, 74, 83, 84, 85, 87, 88

T

Tjeckien	65, 66, 76
Tomsk	55, 56, 96, 101
Turkiet	19, 26, 33, 70

U

Ukraina . 1, 6, 7, 10, 38, 39, 45, 47, 49, 54, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 69, 70, 71, 79, 80, 87	
USA 1, 3, 5, 7, 8, 10, 11, 13, 18, 22, 27, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 44, 45, 49, 52, 53, 54, 58, 67, 68, 71, 76, 78, 79, 80, 83, 87, 91, 95	

V,W

Vapenexport.....	32
Warszawapakten (WP).....	25
Verheugen, Günter.....	66
Visum.....	43, 58
WTO (World Trade Organisation).....	36, 58, 60

Y

Yukos.....	50
------------	----

Ö

Östersjön	71
Östersjörådet (Council of Baltic Sea States – CBSS)....	75, 84, 85

Aktuella FOI-rapporter om Ryssland och dess västra grannländer

Arbman, Gunnar and Thornton, Charles (2003) *Russia's Tactical Nuclear Weapons. Part I: Background and Policy Issues*, FOI-R—1057—SE, User Report, November 2003.

Arbman, Gunnar and Thornton, Charles (2005) *Russia's Tactical Nuclear Weapons. Part II: Technical Issues and Policy Recommendations*, FOI-R—1588—SE, User Report, February 2005.

Hedenskog, Jakob (2004) *The Ukrainian Dilemma: Relations with Russia and the West in the Context of the 2004 Presidential Elections*. FOI-R—1199—SE, User Report, March 2004.

Knoph, Jan T. (2004) *Civilian Control of the Russian State forces: a challenge in theory and practice*, FOI-R—1175—SE, User Report, February 2004.

Larsson, Robert L. (2006) *Russia's Energy Policy: Security dimensions and Russia's reliability as an energy supplier*, FOI-R—1934—SE, March 2006.

Larsson, Robert L. (2006) *Sweden and the NEGP: A pilot study of the North European Gas Pipeline and Sweden's dependency on Russian energy*, FOI-R—1984—SE, June 2006.

Larsson, Robert L. (2004) *Ryssland och CFE: Problem, utveckling och framtid* [Russia and the CFE: Problems, Development and Future], Strategiskt forum, nr. 14, Stockholm, FOI.

Leijonhielm, Jan, Larsson, Robert L. (2004) *Russia's Strategic Commodities: Energy and Metals as Security Levers*, FOI-R—1346—SE, User Report, November 2004.

Leijonhielm, Jan m.fl. (2005) *Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv – problem och trender 2005* [Russian Military Capability in a Ten-Year Perspective: Problems and Trends 2005], Stockholm, FOI-R—1662—SE, användarrapport, juni 2005.

Leijonhielm, Jan m.fl. (2005) *Russian Military Capability in a Ten-Year Perspective: Problems and Trends 2005 – Summary and Conclusions from a Study for the Swedish Ministry of Defence*, FOI Memo 1369, June 2005.

Leijonhielm, Jan m.fl. (2003) *Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv: En förnyad bedömning 2002*, FOA-R—0811—SE, användarrapport, februari 2003.

Leijonhielm, Jan m.fl. (2000) *Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv: En förnyad bedömning 2000*, FOA-R—00-01758-170—SE, användarrapport, november 2000.

Leijonhielm, Jan m.fl. (1999) *Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv*, FOA-R—99-01151-170—SE, användarrapport, maj 1999.

Leijonhielm, Jan, Clevström, Jenny, Nilsson, P-O och Unge, Wilhelm (2002) *Den ryska militärtekniska resursbasen* [Russian Military-Technological Capacity – Russian R&D, Critical Technologies and Weapons Systems], FOI-R—0618—SE, oktober 2002. (In Swedish with extensive English summary)

Ljung, Bo (red.) (2005), *Nordeuropeisk säkerhet och stabilitet* [North European Security and Stability], FOI-R—1626—SE, användarrapport, april 2005.

Malmlöf, Tomas (2006) *The Russian Population in Latvia – Puppets of Moscow?* FOI-R—1975—SE, User Report, May 2006.

Moshes, Arkady (1999) *The Baltic Sea Dimension and the Relations between Russia and Europe*, FOA-R—99-01055-180—SE, Base Data Report, February 1999.

Neretnieks, Karlis, *Multinational Corps North East – "Baltic Corps". En framtida partner i Östersjöområdet?* FOI memo, juni/juli 2006.

Oldberg, Ingmar (2005) *Regionen Vitryssland-Ukraina-Moldavien i ett 20-årsperspektiv*, FOI Memo 1478, december 2005.

Oldberg, Ingmar (2004) *Membership and Partnership: The Relations of Russia and Its Neighbours with NATO and the EU in the Enlargement Context*, FOI-R—1364—SE, Scientific Report, October 2004.

Oldberg, Ingmar (2003) *Reluctant Rapprochement: Russia and the Baltic States in the Context of NATO and EU Enlargements*, FOI-R—0808—SE, User Report, February 2003.

Oldberg, Ingmar (2001) *Kaliningrad: Russian Exclave, European Enclave*, FOI-R—0134—SE, Scientific Report, June 2001.

Oldberg, Ingmar and Hedenskog, Jakob (2000) *In Dire Straits: Russia's Western Regions between Moscow and the West*. Base Data Report, FOA-R—01617-170—SE, October 2000.

Vendil Pallin, Carolina (2006) *De ryska kraftministerierna: Maktverktyg och maktförsäkring*, Underlagsrapport, FOI-R—2004—SE, juni 2006.

Vendil Pallin, Carolina (2005), *Russian Military Reform: A Failed Exercise in Defence Decision Making*, FOI-R—1777—SE, Scientific Report, November 2005.

Vendil Pallin, Carolina (2006), *NATO-operationen Active Endeavour: Ett test för det militära samarbetet mellan NATO och Ryssland* [The NATO Operation Active Endeavour: A test of military cooperation between NATO and Russia] FOI Memo 1626, januari 2006.

Vendil, Carolina, *The Belovezha Accords and Beyond: Delineating the Russian State*, FOA-R—00-01504-170—SE, Scientific Report, May 2000.

FOI reports can be obtained by contacting:

E-mail: chrber@foi.se

Phone: +46-(0)8-555 030 51

Internet: <http://www.foi.se>

